

**Національна академія педагогічних наук України
Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України
Лабораторія психології навчання імені І.О.Синиці**

СУЧАСНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМОГИ ДО ПІДРУЧНИКА ДЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ НАУКОВИХ ДОПОВІДЕЙ КРУГЛОГО СТОЛУ

Київ – 2023

**Національна академія педагогічних наук України
Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України
Лабораторія психології навчання імені І. О. Синиці**

СУЧАСНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМОГИ ДО ПІДРУЧНИКА ДЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

**Збірник матеріалів наукових доповідей круглого столу
(м. Київ, 23 січня 2023 року)**

Київ – 2023

Друкується за ухвалою Вченої ради Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (протокол № 2 від 30.01.2023 року).

Сучасні психологічні вимоги до підручника для Нової української школи : збірник матеріалів наукових доповідей круглого столу (м. Київ, 23 січня 2023 року). Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 134 с.

ISBN 978-617-7745-20-3

Редакційна колегія:

Максименко С. Д., дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор; **Дзюбко Л.В.**, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник Інституту психології імені Г. С. Костюка; **Бучма В.В.**, старший науковий співробітник Інституту психології імені Г. С. Костюка; **Шатирко Л.О.**, старший науковий співробітник лабораторії психології навчання імені І. О. Синиці, Почесний доктор психологічних наук Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

У збірнику представлено матеріали наукових доповідей круглого столу «Сучасні психологічні вимоги до підручника для Нової української школи», який відбувся 23 січня 2023 року. Організатор наукового заходу – лабораторія психології навчання імені І. О. Синиці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Розглянуто загальні питання психодидактики; роль навчальної книги (підручника) у реформі освіти «Нова українська школа (НУШ); психологічні аспекти розробки, створення, аналізу (експертизи) освітніх матеріалів; психологічні вимоги до сучасної навчальної книги (підручника). Наголошено на важливості і необхідності психологічного супроводу підручникотворення, втілення у сучасних освітніх матеріалах психологічних інновацій, досягнень психологічної науки.

Збірник адресований фахівцям-психологам науковцям та практикам, викладачам закладів вищої освіти, педагогам та вихователям, усім, хто цікавиться проблемами сучасної навчальної книги.

Матеріали опубліковано в авторській редакції.

ISBN 978-617-7745-20-3

© Автори статей
© Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023

ЗМІСТ

Бацилєва О. В. До проблеми формування професійної самосвідомості в реаліях сучасного освітнього процесу	7
Брик О. М., Кочаровський М. С. Вітчизняний підручник та онлайн курси з психологічних дисциплін	10
Бучма В. В. Психологічні аспекти експертизи навчальної літератури для Нової української школи	13
Бучма О. В. Актуалізація висвітлення релігійно-правової проблематики в контексті російської війни проти України у навчальній літературі Нової української школи	18
Гнатюк О. В. Психологічні особливості побудови підручників для початкової школи	21
Гурлева Т. С., Дзюбка Л. В. Книга як засіб мотивації особистості до пошуку і відкриття нового	30
Гурова О. В. Методичні підходи до процедури здійснення психологічного аналізу навчальної літератури для НУШ	35
Журавльова Н. Ю., Гурлева Т. С. Навчальний текст як засіб психоедукації з питань особистісного розвитку людини: різновіковий аспект	38
Зубіашвілі І. К. Психодідактичні основи розробки підручника нового типу	42
Каплуненко Я. Ю. Особливості проведення соціально-психологічних тренінгів в умовах дистанційного навчання	49
Лавренко О. В. Підручник як засіб розвитку ключових економічних компетентностей учнів	53

<i>Латиш Н. М., Латиш О. М.</i> Врахування особливостей творчого мислення учнів початкової школи в розробці навчальних матеріалів	57
<i>Луньов В. Є., Серета С. В., Скальська Л. О.</i> Організаційно-психологічні особливості телепсихології на засадах метакогнітивного підходу	65
<i>Мар'яненко Л. В., Поклад І. М.</i> Підручники для розвивального навчання як засіб стимулювання пізнавальної активності і розвитку особистості учнів	69
<i>Мельничук Т. І.</i> Сучасний підручник: проблеми та перспективи економічної соціалізації молодшого шкільного віку	77
<i>Наконечна М. М.</i> Інтерсуб'єктна взаємодія як чинник реалізації принципу діалогічності при створенні підручника	85
<i>Невмержицький В. М.</i> Створення сучасних шкільних підручників	88
<i>Павлик Н. В.</i> Практичний посібник психологічного змісту – надійний помічник для педагогічних працівників Нової української школи	92
<i>Папуча М. В.</i> Вікові особливості як основа створення якісного підручника	98
<i>Пастушенко В. С.</i> Шкільний підручник у системі навчання: розвивально – виховна функція	102
<i>Полтавець Т. О.</i> Реалізація досягнень психолого-педагогічної науки у новітніх навчальних матеріалах	103
<i>Пархоменко Н. Є.</i> Вимоги до розгортання навчального матеріалу у посібниках нового покоління для учнів 1-2 класів	105
<i>Пушкарська Л. П.</i> Книжка захищає вашу дитину	109

<i>Слободяник Н. В.</i>	
Роль навчального тексту в інтелектуальному вихованні учнів	111
<i>Соловей Я. Г.</i>	
Особливості ціннісної підтримки вчителів у розвитку музично обдарованої особистості в освітньому просторі	119
<i>Терещенко Л. А.</i>	
Психологічні інновації побудови навчальних матеріалів для сучасних підручників	123
<i>Федько В. В.</i>	
Психологічна едукація засобами навчальної книги	125
<i>Шатирко Л. О.</i>	
Інтеграція психологічного знання в сучасних педагогічних уявленнях про навчальну книгу	127
<i>Відомості про авторів</i>	131

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМІСТІ В РЕАЛІЯХ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Бацилєва О. В. (ORCID ID: 0000-0002-8316-5956)

Одним із провідних завдань сучасної освіти є розвиток гармонійної та конкурентоздатної особистості. Фахівці, які працюють у цій галузі, знаходяться у постійному пошуку нових підходів та ефективних методів роботи, що ґрунтуються на результатах новітніх наукових досягнень та методичних розробок та відповідають викликам сьогодення.

Загальновідомо, що успіх в навчанні залежить від багатьох чинників, ключовими з яких є ступінь зацікавленості учнів, їх активна та свідома участь в освітньому процесі, які, у свою чергу, є взаємопов'язаними, мають значний взаємовплив, та які можна стимулювати за рахунок ефективної організації освітнього процесу із впровадженням досягнень психолого-педагогічних наук.

Сучасні реалії, які пов'язані із активними військовими діями на території нашої країни, є викликом для функціонування у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Це стосується й організації умов навчання на всіх рівнях освіти, які постійно змінюються і висувають нові вимоги до всіх учасників освітнього процесу, що може супроводжуватися виникненням низки проблем, зокрема сьогодні, як ніколи, актуальною стає проблема зниження мотивації до навчання, від чого якісний показник навчання також має тенденцію до зниження.

Особливо гостро окреслена проблема постає на рівні закладів вищої освіти, оскільки саме при підготовці майбутніх фахівців на етапі професійного навчання вкрай необхідним є урахування мотивації навчання, що сприятиме формуванню у здобувачів не тільки відповідних вмінь, які необхідні для майбутньої професійної діяльності, а й чітких уявлень про обрану професію, усвідомлення себе як майбутнього фахівця.

Відомо, що визначну роль у процесі формування необхідних професійних компетенції під час становлення особистості майбутнього фахівця відіграє теоретична й практична значущість навчальних дисциплін, зміст відповідного

навчального матеріалу, особистість викладача, особливості організації навчального процесу. Однак, крім цього, невід'ємною частиною успішного професійного становлення майбутнього фахівця є відповідний ступінь зацікавленості здобувачів, їх активна участь в освітньому процесі та розвиток у них професійної самосвідомості [1].

Аналіз наукової літератури показує, що існує досить велика кількість поглядів на визначення поняття професійної самосвідомості. При цьому дослідники наголошують на нетотожності понять особистісної та професійної самосвідомості, яка, будучи складним особистісним феноменом, стосується сфери професійної діяльності і усвідомлення суб'єктом себе як фахівця у певній галузі, що реалізується через професійну рефлексію своєї діяльності та особистісного розвитку. Будучи тісно пов'язана з рефлексією, професійна самосвідомість має власну структуру, у якій виокремлюються когнітивний, описовий, оцінний та поведінковий компоненти. Завдяки гармонійно розвинутій професійній самосвідомості, яка, безумовно, починає формуватися набагато раніше, ніж навчання у закладах вищої або професійної освіти, людина може бути успішною в професії, відчувати повноту самореалізації, створювати умови для ефективного особистісного та професійного становлення [3].

Слід зазначити, що формування професійної самосвідомості залежить від впливу на особистість майбутнього фахівця цілої низки чинників, зокрема від особливостей реалізації спеціально спрямованої на формування професійної самосвідомості діяльності, й в першу чергу фахової підготовки через оволодіння відповідними знаннями та навичками з формуваннями необхідних компетенцій. При цьому виокремлюють три основні напрямки фахової підготовки здобувачів, що відбуваються в освітньому процесі – мотиваційний, змістовний та операційний, а до самого освітнього процесу постійно висувуються нові вимоги, які спрямовані на підготовку конкурентоздатного фахівця та розвиток особистості, що сама здатна до постійного навчання, професійного та особистісного зростання [2].

Не можна також не відзначити, що сьогодні, коли навчання відбувається в умовах воєнного стану, нові виклики торкаються всіх напрямків фахової підготовки фахівців, що накладає додаткову відповідальність на учасників освітнього процесу. Так, зокрема, в межах змістовного напрямку відбувається постійний пошук та впровадження інноваційних форм і методів роботи із застосуванням інформаційних технологій, нових форм подачі матеріалу з наданням можливості і створенням умов для самостійного засвоєння здобувачами відповідних знань, створення гнучкого графіку роботи, у тому числі й у індивідуальному режимі із застосуванням різних варіантів комунікацій, дистанційних платформ тощо.

В межах підготовки фахівців за багатьма спеціальностями найбільшим проблемним стає реалізація операційного напрямку, який відповідає за формування вмінь та навичок, необхідних для виконання майбутньої професійної діяльності, оскільки дистанційний характер навчання значно ускладнює таку роботу, обмежуючи певні можливості. Компенсувати ситуацію, що склалася, має не тільки відповідний підхід до організації самого процесу навчання, а й активізація та стимуляція мотиваційного напрямку підготовки, адже саме від нього залежить прагнення здобувачів засвоїти навчальний матеріал та опанувати необхідні професійні вміння, що, в результаті, визначає якість та рівень підготовки майбутнього фахівця.

Отже, узагальнюючи вищесказане, стає зрозумілим, що важливим аспектом ефективного навчання та професійного становлення майбутнього фахівця будь-якої галузі є розвиток його професійної самосвідомості та високої вмотивованості. Саме організація освітнього процесу, вплив викладачів та особистісні стремління здобувачів сприяють формуванню у них важливих професійних здібностей та усвідомленню себе як професіонала. Розвинута професійна самосвідомість є невід'ємним компонентом та підґрунтям не тільки успішності здобувача під час професійного навчання, а й подальшому визначатиме конкурентоспроможність фахівця та його потенціал у досягненні

успіху, виступаючи важливим ресурсом для його професійного та особистісного зростання.

Список використаних джерел:

1. Бацилева О. В., Гресько І. М. Професійна самосвідомість як чинник мотивації особистості в освітньому процесі. *Психолого-педагогічні координати розвитку особистості*: зб. наук. матеріалів I Міжнар. наук.-практ. конф., (2-3 червня 2020 р.). Полтава : Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2020. С. 26-30.
2. Галузяк В. М., Добровольська К. В. Розвиток професійної самосвідомості студентів вищих навчальних закладів: Монографія. Вінниця: ТОВ «НіланЛТД», 2015. 256 с.
3. Терещенко Л. А., Дзюбка Л. В. Формування професійної самосвідомості молодих спеціалістів. *Актуальні проблеми психології*: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агенство», 2020. Т. X. *Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія*. Вип. 34. С. 284-298.

ВІТЧИЗНЯНИЙ ПІДРУЧНИК ТА ОНЛАЙН КУРСИ З ПСИХОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Брик О. М. (ORCID ID: 0000-0003-4527-2408)

Кочаровський М. С. (ORCID ID: 0000-0002-1481-1918)

Від початку настання реалій воєнного часу освітнє середовище нашої країни вимушене було розпочати дуже непростий і, часто, болісний шлях адаптації до тих кардинальних і, багато в чому, непередбачуваних змін, що відбулися та продовжують відбуватися в поточному моменті. Для освітнього простору нашої країни цей період серйозних змін, пов'язаних з вимогами та умовами воєнного стану, має свої особливості і свою конкретику, що визначається більше всього особливостями забезпечення вітчизняного освітнього процесу, які за існуючих умов значно ускладнюються. Це може бути пов'язано як з вимогами убезпечення життя і здоров'я учасників освітнього процесу, так і зі зміною пріоритетів в самому навчальному процесі в цей

непростий період, а також з кардинально різними умовами навчання у різних його учасників: перебування в евакуації і за кордоном – в різних країнах і з різними умовами, або на тимчасово окупованих територіях, чи, навіть, територіях де ведуться досить активні військові дії, або і у місці постійного проживання, де безпекова ситуація це дозволяє. Проте абсолютно зрозумілою та справедливою є і вимога відновлення та продовження освітнього процесу та фактичної безперервності його тривання навіть в таких екстремальних умовах. Очевидним рішенням для такої ситуації є необхідність перенесення навчального процесу до медіапростору та загального пристосування різних форм навчання до можливості їх дистанційного – онлайн – ведення.

Наші спостереження та досвід розробки та ведення нами дистанційних онлайн занять з курсів психологічних дисциплін дозволили нам зробити деякі попередні висновки, що дозволяють визначити певні особливості та проблемні моменти в цій царині.

Зрештою, освітнє середовище нашої країни почало активну адаптацію до перенесення навчального процесу в онлайн ще за часів кризи, викликаної пандемією COVID-19, створюючи та пропонуючи учасникам освітнього процесу різноманітні онлайн-курси, розміщені на відповідних медіаплатформах, що дуже допомогло відновленню навчального процесу в нинішніх воєнних реаліях. Зрозуміло, що для такого ходу здійснення освітнього процесу є базово необхідним відповідне забезпечення його підручниками. Проте, в існуючих реаліях це є дуже непростою, а іноді і частково нездійсненою вимогою, оскільки доступність бібліотечних ресурсів суттєво знизилась. Одним з рішень для такої ситуації є, безумовно, онлайн-бібліотеки та онлайн-підручники, які є переважно оцифрованими копіями паперових видань. Натомість, сучасні реалії вимагають створення та видання новітніх підручників відразу у двох версіях – паперовій та цифровій, з тим, щоб цифрова версія могла бути широкодоступною та відповідно використовуваною в навчальному процесі. Особливе значення вищенаведене має для курсів з психологічних дисциплін. Тим більше, що для таких курсів в довоєнні часи традиційно часто-густо використовувались російські та

російськомовні підручники, в тому числі і створені та видані в Україні. Ситуація ускладнюється також тим, що дуже часто і твори відомих зарубіжних науковців, в тому числі і визнаних класиками, що є базовими для ряду психологічних дисциплін, доступні лише в російському перекладі, в тому числі і в цифровому форматі. А тому при створенні новітніх онлайн курсів з психологічних дисциплін їх авторам все одно доводиться покликатися та апелювати до «старих» російськомовних літературних джерел. Натомість багато освітніх закладів України визнає неприйнятність такого стану речей та стимулює використання в навчальному процесі суто українських та україномовних підручників, в тому числі і українських перекладів книг відомих закордонних авторів. При всій сучасності, необхідності та цілковитій справедливості такого підходу, він все ж таки, на жаль, є не завжди таким, що в повній мірі забезпечує здійснення вимог навчального процесу щодо джерельної бази курсів. Очевидним та релевантним виходом із ситуації, що склалась на поточний момент, є розробка та видання відповідної навчальної літератури, новітніх підручників, де були б зібрані та послідовно і різнобічно викладені як базові для даного предмету знання, так і результати багаторічних новітніх науково-практичних досліджень в психології. Притому, видання таких підручників має здійснюватися одночасно у двох версіях – паперовій та цифровій, що продиктовано вимогами часу щодо доступності підручників для широкого їх використання в навчальному процесі, в тому числі і при створенні онлайн курсів відповідних психологічних дисциплін. Щодо видання творів відомих закордонних авторів, при чому як класиків, так і авторів сучасності, в українському перекладі, то в цій царині за останній час відбулись помітні позитивні зрушення. Тим більше, варто зауважити, що такі видання, як правило, з'являються дуже швидко і в цифровому форматі, що, безумовно, дуже позитивно впливає на забезпеченість і повноту джерельної бази курсів з психологічних дисциплін. Очевидно, що поява та кількісне і якісне зростання такої нової навчальної літератури, яка відповідає всім високим сучасним вимогам до неї, на нашу думку, є гостро необхідними для забезпечення високоякісної професійної підготовки фахівців відповідних

психологічних спеціальностей, та сприяння підвищенню і розвитку психолого-педагогічної культури, як в даній сфері, та і в сучасному українському суспільстві загалом.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЕКСПЕРТИЗИ НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Бучма В. В. (ORCID ID: 0000-0003-6163-0223)

Впровадження нового Державного стандарту загальної початкової освіти у формі Нової української школи є важливим етапом реформування загальної середньої освіти. Відповідно до концепції Нової української школи освітнє середовище спрямоване на реалізацію моделі навчання, основою якої є формування в учнів предметних і ключових компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в суспільстві. Перехід до нового Державного стандарту базової середньої освіти зумовлює зміни і в організації освітнього процесу. Зокрема, це стосується відбору підручників, які мають відповідати сучасним вимогам до навчальної літератури для Нової української школи. Отже, у контексті компетентнізації освіти, актуальною стає проблема експертизи підручника. На потребі «запровадження наукової експертизи державних стандартів освіти, підручників, інноваційних систем навчання та виховання» наголошено ще в Національній доктрині розвитку освіти [5]. Підручник як різновид навчальної літератури оцінюється щодо його відповідності положенням Нової української школи, доцільності ресурсного забезпечення, безпеки для усіх учасників освітнього процесу. Зауважимо, що психологічна експертиза якості підручника здійснюється в аспекті визначення його особистісно розвивального потенціалу й оцінювання відповідності психологічної складової задачам формування ключових компетентностей учнів, які сформульовані у освітніх стандартах.

У науковій літературі під психолого-педагогічною експертизою, що реалізується в системі освіти, розуміється різновид комплексної гуманітарної

експертизи, спрямованої на вивчення впливу процесів, що відбуваються в системі освіти, на учасників цього освітнього процесу й впливу учасників на ці процеси [6, с. 86-97]. Питання теоретико-методологічних засад експертизи, її психологічних аспектів, вимог до експертного оцінювання підручників висвітлені в публікаціях вітчизняних науковців Бондаренко Н. В, Дзюбка Л.В., Максименка С.Д., Топузова О.М., Трубачової С.Е., Шатирко Л.О. Швалба Ю.М., та інших. Психологічна експертиза полягає у визначеності ступеню відображеності психологічної складової змісту компетентностей, сформульованих в освітніх стандартах, у змісті навчальної літератури для Нової української школи Метою психологічної експертизи є отримання показників якості підручника для здійснення його аналізу, з точки зору спрямованості на забезпечення умов та можливостей для психологічного та особистісного розвитку учнів молодшого шкільного віку. Психологічними особливостями підручника як навчальної літератури для молодшого шкільного віку є врахування провідної діяльності, специфіки кризи розвитку та орієнтація на психологічні новоутворення молодших школярі (довільність, рефлексія, самоконтроль, внутрішній план дій).

Завданням початкової освіти, згідно концепції Нової української школи, є гармонійний розвиток дитини відповідно до її вікових та психофізіологічних особливостей, виховання загальнолюдських цінностей, підтримка життєвого оптимізму, розвиток самостійності, творчості та допитливості. Провідною діяльністю молодшого шкільного віку є навчальна діяльність, в результаті якої відбувається становлення учня як суб'єкта діяльності. Основне психічне новоутворення цього вікового періоду це вміння вчитися, від якого залежить подальший розвиток і навчання дитини. Таким чином, вміння вчитися є ключовою компетентністю учнів, оволодіння якою є умовою і результатом ефективності освітнього процесу в початковій школи. Сформованість усіх складників структури вміння вчитись передбачає, що учень: сам визначає мету діяльності або приймає запропоновану вчителем; проявляє зацікавленість навчанням, докладає вольових зусиль для досягнення мети; організовує свою

працю для досягнення результату; відбирає або знаходить потрібні знання, способи для розв'язання задачі; виконує в певній послідовності сенсорні, розумові або практичні дії, прийоми, операції; усвідомлює свою діяльність і прагне її вдосконалити; має вміння й навички самоконтролю та самооцінки [2].

Уміння вчитися розвивається за умови цілеспрямованого спеціального формування кожного складника і є психологічною основою становлення ключових компетентностей, відображених в Державному стандарті. [3, с.33]. Психологічними аспектами експертної оцінки підручників для Нової української школи є вікові особливості й пізнавальні потреби учнів, врахування їх попереднього досвіду (наявність в підручниках завдань, що моделюють ситуації, які присутні в реальному житті дитини), розвиток мотивації до пізнавальної діяльності, розвиток емоційного інтелекту, врахування вікових можливостей молодших школярів у завданнях на рефлексію. З метою визначення ступеню відображеності психологічної складової ключової компетентності учнів молодшого шкільного віку «уміння вчитися», психологічна експертиза підручника передбачає оцінювання:

– відповідності змісту підручника віковим особливостям дитини (особливостей їх уваги, пам'яті, мислення і т.п.). У молодшому шкільному віці діти вже здатні доволно концентрувати увагу, але її стійкість залежить від вольових зусиль і високої мотивації. Тому, використання пізнавальних ігрових завдань (можливість встановлювати й аналізувати складні зв'язки між предметами / об'єктами, їх розміщенням у просторі тощо) сприятиме сенсорному розвитку. Пам'ять молодшого школяра характеризується довільністю і усвідомленістю. Запам'ятовуванню сприятимуть завдання з використання візуальних прийомів, завдання спрямовані на уміння працювати з текстом (поділяти текст на смислові частини, виділяти головне, складати план). Уява залежить від послідовного ускладнення навчальної діяльності. Спочатку це репродуктивний тип, а потім – продуктивний тип уяви. Учні молодшого віку здатні до таких мисленневих операцій як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстрагування. Тому, доречним буде включення в підручник

завдань дослідницького змісту, що передбачають проведення спостережень, аналіз, співставлення, протиставлення для встановлення загальних та відмінних ознак / властивостей у предметах, об'єктах та явищах;

– психологічних особливостей сприймання учнями навчального тексту й ілюстрацій, що містяться у підручнику. Враховуючи вікові особливості сприймання тексту, він має бути невеликим, написаним зрозумілою мовою і характерним для молодших школярів (віршовані оповідання, казки, загадки). Зазвичай, підручники для початкової школи мають багато ілюстрацій. Це, нерідко, відволікає увагу учнів від необхідної інформації. Тому, для цілісного сприйняття дитиною малюнків, вони мають бути уніфікованими на вигляд;

– впливу візуальної наочності навчального матеріалу в підручнику на його сприйняття, запам'ятовування, опанування. Мова йдеться про систему візуалізації навчальної інформації (тексти перерваного формату, елементами яких є графіки, діаграми, кольорові та шрифтові виділення, малюнки, мапи, переліки, умовні позначки, покажчики, покликання, примітки, схеми, таблиці тощо). Для візуальної наочності навчального матеріалу може бути запропонований алгоритм «подивитися – побачити – уявити – показати іншим» [4].

– навчальних матеріалів у підручнику, які сприяють пізнавальному (мотивація до навчання) та особистісному розвитку молодших школярів (розвиток емоційного інтелекту). Для розвитку мотивації до пізнавальної діяльності в підручнику мають бути завдання проблемно-пошукового характеру, завдання з кількома способами розв'язання, завдання, що містять зайві дані та несформульовані запитання. Завдання підручника мають враховувати компоненти емоційного інтелекту (емпатія, соціальна відповідальність, повага до інших людей, самоповага) [1].

завдань з елементів рефлексії (завдання за зразком, за планом, за аналогією) і взаємооцінювання (завдання «попрацюй в парі» і «попрацюй в групі»). Такі завдання сприяють формуванню в учнів уміння взаємоконтролю та взаємооцінювання.

Таким чином, психологічними аспектами експертизи навчальної літератури для Нової української школи є оцінка ступеню відображення психологічної складової ключових компетентностей. Зокрема, психологічна експертиза підручника для молодшої школи спрямована на визначення ступеню відображення у підручнику ключової компетентності цього вікового періоду “уміння вчитися”. Реалізація цього завдання можлива за умови оцінки усіх структурних компонентів навчальної діяльності, які представлені у підручнику для початкової школи. Перспективами подальшого дослідження психологічних аспектів експертизи навчальної літератури є визначення показників, за якими оцінювати психологічну складову предметних та ключових компетентностей.

Список використаних джерел

1. Дзюбка Л.В. Експертні висновки на проекти підручників, поданих на конкурсний відбір проектів підручників для 2 класу (шифр 20401, 20402) [Електронний ресурс]. URL: <https://imzo.gov.ua/konkursny-vidbir-proektivpidruchnykiv-dlia-2-6-11-klasiv/konkursny-vidbir-proektiv-pidruchnykiv-dlia-2-klasuv/2ekspertni-vysnovky-na-proekty-pidruchnykiv-podanykh-na-konkursnyyvidbir-proektiv-pidruchnykiv-dlia-2-klasuv/>
2. Дзюбка Л. В., Шатирко Л. О. З досвіду психологічного аналізу навчальних матеріалів для Нової української школи. *Сучасні психологічні вимоги до підручника для Нової української школи* : збірник тез наукових доповідей Круглого столу (Київ, 24 листопада 2020 року). Київ, 2020. С. 35-41. URI: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722535>
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики. Київ: “К.І.С.”, 2004. 112 с.
4. Ліпчевська І. Сучасний підручник для початкової школи: проблема візуалізації. *Проблеми сучасного підручника*. 2023. Вип. 29, С.108–116.
5. Національна доктрина розвитку освіти [Електронний ресурс] / [Затверджено Указом Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002]. URI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>
6. Психолого-педагогічна експертиза [Електронний ресурс]: хрестоматія. Чернігів: Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, 2021. 280 с. <http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/7331/1/Психолого-педагогічна%20експертиза.pdf>

АКТУАЛІЗАЦІЯ ВИСВІТЛЕННЯ РЕЛІГІЙНО-ПРАВОВОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ У НАВЧАЛЬНІЙ ЛІТЕРАТУРІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Бучма О. В. (ORCID ID: 0000-0002-0241-5512)

Сучасною ключовою реформою у сфері освіти є впровадження в життя проекту Нової української школи (НУШ). Цей проект передбачає створення такої школи, в якій буде приємно навчатись і яка даватиме учням не лише знання, а й уміння застосовувати їх на практиці у повсякденному житті. Головна зміна для учнів полягає в переорієнтації підходів до навчання та змісту освіти, «адже мета НУШ – виховати інноватора та громадянина, який вміє ухвалювати відповідальні рішення та дотримується прав людини» [1].

Комплексне впровадження складових формули НУШ (поваги до особистості, дотримання принципів соціального партнерства; розвитку ключових компетентностей, необхідних для успішної самореалізації; формування ціннісних ставлень та суджень, важливих для гармонійного особистого і суспільного життя та ін.) в освітній процес і освітню діяльність має сприяти інтелектуальному, духовному, фізичному і культурному розвитку особистості, її успішній соціалізації, економічному добробуту та стати вагомим фактором успішного розвитку українського суспільства і держави, об'єднаних спільними цінностями і культурою.

Власне, формула НУШ вповні відповідає призначенню і меті освіти, що визначена в Законі України «Про освіту», яка полягає у всебічному розвитку «людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей», формуванні «цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей», вихованні «відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству», збагаченні «на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного

потенціалу Українського народу», підвищенні освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [2].

Ця мета може бути досягнута завдяки освітньому процесу, який має бути вдало організованим, забезпеченим і реалізованим в освітній діяльності. Стрижнем освітнього процесу як системи науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей, на нашу думку, є навчальна література – «електронні та паперові видання, що створені для забезпечення освітнього процесу та містять наукову, навчальну, методичну та/або практичну інформацію, спрямовану на досягнення здобувачами освіти визначених результатів навчання» [2].

Сучасні реалії і тенденції суспільного буття (які набули ще гострішого забарвлення в умовах повномасштабної гарячої війни Російської Федерації проти України) детермінують соціальні, політичні, культурні, економічні та інші аспекти освітніх трансформацій у світі й Україні. В цих процесах важливу роль відіграють право і релігія. Взагалі релігія і право в різних просторово-часових координатах виконували й виконують важливу культурно-історичну роль. Вони були і є засобами соціальної регламентації і регуляції, засобами збереження і упорядкування традицій і звичаїв, та рушійними силами суспільного поступу, що визначають траєкторію еволюційного розвитку людської спільноти.

Нині, щодня російський агресор знищує мирне населення, руйнує міста й села, об'єкти інфраструктури, пам'ятки культури, церкви, молитовні будинки, школи, університети, наукові установи, перешкоджає здійсненню релігійної і освітньої діяльності, переслідує і піддає тортурам українців, в тому числі учнів і студентів, шкільних учителів і викладачів університетів, представників духовенства і мирян, науковців тощо. Прикметно, що на окупованій території, в першу чергу, знищують українську навчальну літературу і впроваджують у свій освітній процес антиукраїнські, москвоцентричні підручники, посібники тощо.

Війна Росії проти України – це війна різних світів, менталітетів, світоглядів, способів життя, цінностей тощо, яка триває багато століть у різноманітних формах (прямих і опосередкованих, відкритих і завуальованих, гарячих і холодних). У цій війні на різних етапах українського державотворення (періоди УНР, радянський, сучасний) важливе місце займав релігійно-правовий чинник. Так, за часів Української Народної Республіки було створено правову основу для організації Української Помісної Православної Церкви, конфесійної диференціації та утвердження в українському суспільстві свободи совісті та міжконфесійної толерантності. В радянський період війна Росії проти України тривала в новій, завуальованій, прихованій, невидимій (на перший погляд) формі з активним використанням релігійного чинника. Результатами цього періоду стали: розгул войовничого/наукового атеїзму, радикальне винищення, русифікація українського православ'я, ліквідація Української Автокефальної Православної Церкви та Української Греко-Католицької Церкви тощо. Особливу ідеологічну роль в цей період відіграла радянська світська/ політична релігія (марксизм-ленінізм), що стала ключовою основою реалізації агресивної політики щодо історичної пам'яті та культурної ідентичності українського народу та маніпулятивному інструменту знищення української історії, культури, світогляду, нації, держави і права в інформаційній, гібридній, тотальній, повномасштабній та інших війнах/ війні Росії проти України. На всіх цих етапах ключову (негативну/ позитивну, антиукраїнську/ українську) роль виконувала навчальна література.

З боку Росії ця війна була і є несправедлива й насильницька. І в самій Росії простежується безсилля права, нехтування і порушення прав, релігійних прав і свобод. А зброя, яку застосовує російський агресор – не лише армія, а й мова та релігія (орієнтована на Москву). Тому й для України такою зброєю є армія, мова, віра (релігія, що орієнтована на підтримку України) – засіб для відновлення справедливості. Адже для України ця війна справедлива. Це війна за право, за права і свободи, які вже утверджені та які ще утверджуються. [Див. 3]. Крім того,

в цій війні застосовується ще один вид зброї, дія якої розтягнута в часі, але її наслідки є надто потужними. Цією зброєю є навчальна література.

Відтак, висвітлення релігійно-правової проблематики в контексті російської війни проти України у навчальній літературі Нової української школи сприятиме становленню моральних цінностей, соціальних орієнтирів, норм поведінки особистості, підвищенню рівня її загальної культури і свідомості та буде фундаментом формування демократичної, соціальної правової держави в Україні.

Список використаних джерел

1. Нова українська школа. <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
2. Про освіту: Закон України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
3. Бучма, О. (2023). Релігійно-правовий вимір російської війни проти України на тлі суспільно-державних трансформацій ХХ—ХХІ століть. *Філософська думка*, 1, С.45 – 58.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ ПІДРУЧНИКІВ ДЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Гнатюк О. В. (ORCID ID: 0000-0003-2445-6283)

Актуальність проблеми. Головним завданням розвитку освіти в Україні є формування освіченої творчої особистості, забезпечення пріоритетності гармонійного всебічного розвитку молодого покоління. Як зазначено в Законі України «Про освіту» [4]: «Метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності».

Реалізація нової освітньої парадигми в Україні викликає потребу в підвищенні результативності навчально-виховного процесу, а також передбачає

не лише оновлення Державного стандарту освіти і Типових освітніх програм, але і потребує удосконалення якості підготовки підручників, зокрема для початкової школи, здатних забезпечити не лише оволодіння молодшими школярами відповідною сумою предметних знань та спеціальних умінь і навичок, але й сформувати у них бажання та вміння самостійно вчитися, сприяти набуттю життєво важливих компетентностей, зокрема таких:

- вільне володіння державною мовою;
- здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами;
- математична компетентність;
- компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій;
- інноваційність;
- екологічна компетентність;
- інформаційно-комунікаційна компетентність;
- навчання впродовж життя;
- громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей;
- культурна компетентність;
- підприємливість та фінансова грамотність тощо [7].

Мета статті – розкрити психологічні особливості побудови підручників для початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що проблема створення підручників неодноразово була предметом дослідження науковців, як вітчизняних, так і зарубіжних. Так, концепція сучасного підручника обґрунтована у працях Н. М. Буринської, Я. П. Кодлюк, О. Я. Савченко, І. І. Смагіна; роль і місце книги у навчальному процесі розглядали М. С. Вашуленко, Г. Г. Ващенко, О. Я. Савченко; відображення у підручнику змісту освіти з урахуванням особливостей

навчального предмета досліджували М. І. Бурда, І. К. Журавльов, Л. Я. Зоріна, Н. Р. Корчевська, В. Г. Редько, О. І. Ляшенко та ін.

Ряд досліджень присвячено розробці підручників для початкової школи, зокрема: особливості підручника для учнів молодшого шкільного віку розглянуто М. С. Вашуленко, Я. П. Кодлюк, Н. Р. Корчевською, О. Я. Савченко та ін; підручник у системі навчально-методичного комплексу розкрито Т. М. Байбарою, О. Я. Савченко, С. Г. Шаповаленко та ін.; процесуальність навчальної книги, її розвивальна спрямованість визначена у працях О. К. Дусавицького, Г. М. Захарової, А. В. Фурмана та ін. Психологічні основи оцінювання навчальної книги відображені у авторів: Н. М. Буринської, Я. П. Кодлюк, Т. О. Лукіної, О. І. Ляшенко, І. І. Черезової, Ю. М. Швалба та ін. На особливу увагу заслуговують дослідження науковців Н. І. Богданець-Білокаленко, Л. М. Височан, Н. Р. Хребтової, О. Я. Янченко у галузі початкової освіти.

Велику увагу проблемам якості навчальної літератури ще на початку ХХ століття приділяв Г. Г. Ващенко у своїх працях. Одним із перших він запровадив класифікацію шкільних підручників, яка є основою сучасної класифікації: букварі, підручники, робочі книжки, хрестоматії, книжки для читання, довідники. «Всі ці категорії шкільних книжок можуть набути у нас бажаного змісту і форми тільки після систематичної та наполегливої роботи педагогів. За вихідні точки в цій роботі мають бути як особливості нашої школи, так і властивості дитячого інтелекту у різні пори розвитку дитини», – писав Г. Г. Ващенко [2, с. 215]. Науковець у своїх працях визначив основні вимоги до шкільного підручника і не лише дидактичні, але й психологічні та ергономічні, які є актуальними й у наш час:

- за своїм змістом підручник має бути на рівні сучасної науки навіть тоді, коли призначений для дітей молодшого віку;
- зміст і форма підручника мають відповідати віковим особливостям дитини і бути для неї зрозумілими;

- виклад матеріалу має бути систематичним і послідовним з урахуванням психолого-педагогічних вимог, з поступовим переходом від відомого до невідомого, від простого до складного;
- підручник має збуджувати інтерес до знання, стимулювати самостійну пошукову роботу учнів;
- мова підручника має бути точною, простою і в той же час живою [2, с. 57].

Крім освітніх завдань, навчальна література має виконувати й виховні функції: виховувати любов до рідного краю та свого народу, пошану до наших історичних діячів та кращих народних традицій, сприяти моральному вихованню учнів тощо.

Шкільні підручники, на його думку, повинні друкуватися на якісному папері та оздоблюватися ілюстраціями, що викликають у дітей інтерес до навчання і полегшують їм засвоєння матеріалу [2, с. 217].

Зазначимо, що проблема створення якісних підручників була актуальною на всіх етапах розвитку школи. Так, науковці Ю. З. Гільбух, М. В. Ричик [3] та ін. у кінці ХХ століття вказували на те, що для створення справді ефективного підручника необхідні певні вимоги, які викладено у вигляді рекомендацій для авторів, зокрема такі:

- матеріал підручника має відповідати віковим психологічним особливостям учнів молодшого шкільного віку і не втрачати наукової змістовності;
- нові тексти й задачі доцільно конструювати таким чином, щоб засвоєвані на їх основі знання та вміння органічно впліталися в загальну систему знань, умінь і навичок школяра, в цілісну оперативну структуру його мислення та пам'яті;
- під час вивчення нових розділів навчального матеріалу, слід надійно забезпечити високий рівень мотивації пізнавальної діяльності учнів;

- необхідно реалізувати в підручнику найновіші досягнення психолого-педагогічної науки, щоб він відповідав прогресивним методам і прийомам навчання, розробленим психологами та педагогами (проблемне навчання, засоби програмування навчальної діяльності учнів та ін.).

До фундаментальних психологічних основ побудови підручника вчені відносили:

- всебічне врахування досліджених психологами вікових особливостей розумової діяльності учнів;
- надійне забезпечення відповідності змісту і структури підручника основним функціям, які він має виконувати у навчальному процесі;
- конструювання навчальних текстів і завдань кожного розділу підручника відповідно до методу навчання, оптимального для висвітлюваного питання [3, с. 51].

У сучасних умовах Нової української школи підручники зазнають значних змін порівняно з минулими роками, що пояснюється варіативністю нових навчальних програм, які дають можливість забезпечувати широкий їх вибір. (Так, для початкової школи в умовах НУШ розроблено дві Типові освітні програми [10]: одна створена під керівництвом Савченко О. Я., друга – під керівництвом Шияна Р. Б.). Нове покоління підручників базується на інноваційних підходах до їх конструювання, що здійснюється із урахуванням сучасних вимог до змісту, обсягу, структури тощо.

Підручник є основним елементом навчання в освітньому середовищі та слугує не лише джерелом інформації для здобувачів освіти, але й дозволяє спрямувати й організувати шлях пізнання, забезпечити фундаментальне та вмотивоване розкриття навчального змісту, спонукає учня до самостійності, творчості, розвиває критичне мислення та потребу до подальшої самоосвіти і використання різноманітних джерел інформації освітнього середовища [1]. Шкільний підручник – це книга, в якій систематизовано викладаються основи знань з певної освітньої дисципліни (предмета) на рівні сучасних досягнень

науки та культури з урахуванням вікових можливостей учнів і вимог шкільної програми. Шкільний підручник є складовою системи засобів навчання [6, с. 26].

Сучасний шкільний підручник був і залишається провідним засобом навчання у школі, виступаючи багатофункціональним джерелом знань, засобом їх усвідомленого засвоєння на різних етапах навчання. Основне завдання підручника полягає в тому, щоб відповідно до вікових і психологічних особливостей здобувачів освіти на належному науковому, педагогічному, психологічному і методичному рівнях, забезпечити якісний і доступний навчальний матеріал, максимально допомогти кожному учневі оволодіти новими знаннями та вміннями, засвоїти, закріпити і навчити застосовувати їх на практиці у подальшому житті.

Проблемі розробки сучасної навчальної літератури нового покоління приділяється багато уваги, як науковцями, так і практикаками. Урядом ухвалено чимало важливих документів, які регламентують діяльність науковців і педагогів щодо видання нових підручників, навчальних посібників та інших засобів навчання. Для перевірки якості нової навчальної літератури проводять експертизу (наукову, психолого-педагогічну, антидискримінаційну).

Експертизою називають розгляд чи дослідження певної справи, якогось питання з метою зробити правильний висновок, дати оцінку відповідному явищу. Експертиза (від франц. – expertise, від лат. expertus – досвідчений) – дослідження фахівцем (експертом) певних питань, вирішення яких потребує спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва тощо [9].

Психолого-педагогічна експертиза включає широкий спектр методів аналізу об'єктів, значущих в соціальній і педагогічній практиці (експертна оцінка підручників і навчальних посібників, художніх творів, ігор й іграшок, освітнього середовища, інноваційної діяльності, безпеки освітнього простору, методичного забезпечення тощо), за визначенням їхньої педагогічної цінності й відповідності вимогам, законам і закономірностям, включаючи виявлення психологічних закономірностей навчання і виховання дитини, виникнення

педагогічної знехтаної, інтелектуального розвитку дитини, можливостей батьків (одного з них або обох) з виховання і навчання дитини тощо [9, с. 87].

У науковій літературі під психолого-педагогічною експертизою, що реалізується в системі освіти, розуміється різновид комплексної гуманітарної експертизи, спрямованої на вивчення впливу процесів, що відбуваються в системі освіти, на учасників цього освітнього процесу й впливу учасників на ці процеси.

Мета психолого-педагогічної оцінки навчальної літератури – аналіз відповідності змісту, методів і організаційних форм віковим нормам і особливостям розвитку людини в її онтогенезі [9].

Психолого-педагогічні вимоги до підручника стосуються відповідності обсягу, змісту, структури підручника віковим психологічним особливостям учнів (сприймання, пам'ять, мислення, мотивація), рівня реалізації дидактичного принципу доступності, розвивальних можливостей змісту і структури підручника тощо.

Відповідність змісту підручника віковим і психофізіологічним особливостям та пізнавальним потребам учнів – один із головних критеріїв оцінювання підручників. Доступність змістового наповнення підручника в контексті психолого-педагогічних вимог означає:

- його відповідність рівню психологічного розвитку учнів, їхній попередній освітній підготовці й життєвому досвіду;
- відповідність складності й обсягу матеріалу можливостям засвоєння його учнями на належному рівні й за встановлений час;
- уникнення надлишкової інформації;
- дидактичну доцільність і обґрунтованість уведення на одному уроці декількох нових понять для засвоєння;
- відповідність ступеня абстрактності викладу матеріалу віковим психологічним особливостям учнів;

- доцільність використання аналогії для пояснення складних процесів, наявність прикладів для пояснення абстрактних понять, достатність і вичерпність наведених пояснень, вказівок тощо;
- доцільність обраних конструкцій речень для розуміння тексту та кількість використаних слів у реченні;
- вичерпність пояснень, наявність достатньої кількості прикладів, ілюстрацій, чіткість і зрозумілість мови підручника;
- відповідність ілюстрацій психолого-педагогічним особливостям учнів тієї вікової групи, для якої призначений підручник [5].

Рівень доступності має бути таким, щоб учні могли успішно користуватися підручником для самостійного навчання [5].

Важливим завданням підручника є розвиток емоційного інтелекту - групи здібностей, які беруть участь в усвідомленні та розумінні власних емоцій та емоцій оточення. З метою активізації емоційної сфери учня підручник має включати вправи, спрямовані на усвідомлення власних емоцій, уміння управляти ними. Навчальна інформація з метою розвитку емоційного інтелекту може подаватися у змодельованих різних комунікативних ситуаціях, з урахуванням вікових психологічних особливостей учнів.

Провідною вимогою до сучасного підручника є посилення його розвивального впливу на особистість учня, що здійснюється в таких напрямках: розвиток психічних процесів (уміння слухати, бачити, відчувати), формування загальнонавчальних умінь і навичок (планувати навчальні дії, працювати з підручником, аналізувати, порівнювати, узагальнювати, міркувати, перевіряти роботу тощо), розвиток творчих здібностей. Спрямованість підручника на розвиток критичності мислення, у тому числі уміння аналізувати інформацію, формулювати самостійні судження, логічні умовиводи, проводити рефлексію, самооцінку, посилить його потенціал щодо формування ключових компетентностей в учнів [11].

Підручник забезпечуватиме розвиток позитивних мотивів навчання, пізнавальних потреб та зацікавлень учнів за таких умов:

- подання навчального матеріалу на посильному рівні труднощів;
- наявності новизни для учня у змісті навчання;
- оптимальної системи тренувальних, творчих, пізнавальних та інших завдань;
- практичної спрямованості матеріалу, можливості його застосування в житті;
- створення можливостей для учнів виявляти самостійність та ініціативність [8].

Виходячи з того, що структура і зміст підручника значною мірою зумовлюються особливостями учнів – адресатів навчальної книги, важливе значення має врахування вікових особливостей молодших школярів, зокрема таких: нестійка увага, домінування наочно-образного мислення, підвищена емоційність, схильність до механічного запам'ятовування, тяжіння до ігрової діяльності, здатність до наслідування, фантазування тощо.

Висновки. Зростання ролі та функцій підручника в реалізації сучасної освітньої парадигми сприятиме підвищенню якості освіти, спонукатиме до пошуку подальших шляхів його удосконалення та розвитку. Створення сучасних підручників для початкової школи – першочергове завдання реформування загальної середньої освіти, а врахування психологічних аспектів при розробці матеріалів є пріоритетним завданням авторів підручників.

Список використаних джерел

1. Буринська Н. М. Створення українського підручника нового покоління. *Освіта України*. 2002. № 25 (8). С. 6.
2. Ващенко Г. Г. Загальні методи навчання: підруч. для педагогів. Київ: Українська Видавнича Спілка, 1997. 415 с.
3. Гільбух Ю. З. Ричик М. В. Психологічні проблеми оптимізації підручника для початкової школи. *Початкова школа*. 1976. №6. С. 50-57.
4. Закон України «Про освіту». URL: <https://osvita.ua/legislation/law/2231/>.
5. Інструктивно-методичні матеріали для проведення експертами експертиз електронних версій проектів підручників. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro->

[zatverdzhennya-instruktivno-metodichnih-materialiv-dlya-provedennya-ekspertami-ekspertiz-elektronnih-versij-proektiv-pidruchnikiv](#)

6. Кодлюк Я. П. Теорія і практика підручникотворення в початковій освіті: підруч. для магістрантів та студ. пед. ф-тів. Київ: інформаційно-аналітична агенція «Наш час», 2006. 368 с.
7. Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
8. Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць. Київ: Педагогічна думка, 2015. Вип. 15. Ч. 1. 370 с.
9. Психолого-педагогічна експертиза: хрестоматія / упоряд.: С. П. Дерев'янка, Ю. В. Примак. Чернігів: Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, 2021. 280 с.
10. Типові освітні програми для 1 – 4 класів. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2019/11/3-4-dodatki.pdf>
11. Як зробити українські підручники кращими.
URL: <https://osvitoria.media/experience/yak-zrobyty-ukrayinski-pidruchnyky-krashhymy/>

КНИГА ЯК ЗАСІБ МОТИВАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ДО ПОШУКУ І ВІДКРИТТЯ НОВОГО

Гурлева Т. С. (ORCID ID: 0000-0002-6518-5216)

Дзюбко Л. В. (ORCID ID: 0000-0002-1972-3482)

Книга, будь-який текст, ілюстрований матеріал, має закликати людину до розвитку і самовдосконалення. Книга спонукає всерйоз задуматися над початком якоїсь справи, певного поставленого завдання, дає мотивацію жити, застосувати засвоєні через книжку нові знання у своєму житті. Книга мотивує думати і діяти, творчо зростати і спонукати інших людей до активізації власних якостей і можливостей. Тому до книги, її оформлення і змістового наповнення ставляться вимоги, які б відповідали меті, а саме – передача знань, розвиток особистості, мотивування її до творчого саморозвитку, самопокращення, самовивищення, пізнання себе як свідомо мислячої особистості, яка змінюється і вдосконалюється, відповідно впливаючи на своє оточення.

В сучасній психологічній науці підкреслюється особливе значення розвитку суб'єкта – пізнання, подолання, спілкування, праці, життя, суб'єкта учіння, навчальної діяльності на різних вікових етапах (Г.О. Балл, О. Ф. Бондаренко, Л. С. Виготський, С. Д. Максименко, Ж. Піаже, В. О. Татенко, Ю. М. Швалб та ін.). Процес розвитку в навчальній діяльності поєднує такі різні структури, як рівень актуального розвитку і “зона найближчого розвитку”, мотиви, інтереси (як навчальні, так і позанавчальні процеси), рівень володіння способами дій і ще багато чого іншого [3., с.125]. Суб'єктність психічної активності виражається в читацькій активності людини, в читацькому інтересі до певного кола книжок, їх вибіркості, у свідомому пошуку і вивченню (Н. В. Чепелева). Читання, як основний вид навчальної діяльності, є більш інтелектуальним, свідомим і довільним процесом, ніж сприймання й розуміння усного мовлення (Л. С. Виготський) [1].

Книга, чи то навчальна з якогось предмету, чи то художня, чи будь-яка інша, має бути цікавою, викликати бажання взяти її до рук і познайомитися з нею. Читання породжує цікавість, але й цікавість, зацікавленість книгою сприятиме її читанню. На позитивне сприйняття книжки впливає якість паперу, шрифт, його розмір, який має відповідати віковим особливостям і можливостям потенційного читача. Особливе значення мають ілюстрації, які доповнюють і розкривають матеріал, прикрашаючи сприйняття яскравими позитивними емоціями. Цікавий та інформативний текст виражається у назві книги, її розділів і підрозділів, в яких зосереджена актуальність змісту, на якому акцентує увагу читача автор книги.

Зовнішній вигляд книги має стимулювати до ознайомлення з її змістом, тобто активізує пошук нових сфер пізнання, розвиток власних інтересів, задоволення певних потреб. Наприклад, підліток, який зайшов до книжкового магазину і спочатку налаштований придбати підручник з історії України, може також не обійти увагою книгу про спілкування дітей і підлітків між собою. Це тільки розширить пізнавальну активність учня, допоможе йому впорядковувати власні пріоритети у пошуку інформації. Зміст надає нові знання, сприяє розвитку

умінь і навичок роботи як з текстом, так і з тією діяльністю, на розвиток якої спрямована книга. Така книга ставить безліч питань і намагається достукатися до внутрішнього «я» кожного. Читаючи книги різних жанрів, учні можуть відчувати «несподіване відкриття нового у знайомих речах», знайти «нові ознаки у раніше знайомих поняттях» [5].

Попит на ту чи іншу книгу може бути активізований чи підсилений або актуальною потребою («треба придбати книгу саме на цю тему»), або до нього може «підштовхнути» зовнішня привабливість книжки, яка стане корисною і своєчасною для самопізнання, саморозвитку особистості, поглиблення знань щодо, скажімо, самогігієни, комунікаційних вмінь і навичок, розширення знань про живу та неживу природу.

Особливе значення має зміст книги, на скільки і в якій якості вона відповідає своєму призначенню, отриманню тих або інших знань (з математики, фізики, географії, сучасної літератури, новітньої історії і т.д.). Змістовне наповнення книги має давати дитині зазирнути за межу своїх можливостей і знань, пізнавати новий досвід, навички бачити себе іншим, новим, зміненим, свідомо мислити. Вивчаючи культурно-історичну теорію розвитку Л. С. Виготського, С. Д. Максименко наголосив, що «головна задача, над якою бився Виготський, – зрозуміти психіку, що розвивається як процес» [2, с.9].

Якщо в дослідженнях П. Я. Гальперіна, зазначає С. Д. Максименко, головну роль грали активні дії школяра з досліджуванним матеріалом, то Д. Б. Ельконін і В. В. Давидов на перше місце поклали самостійну постановку учнем учбових задач, а в зв'язку з цим – ті внутрішні зміни, що відбуваються в психіці учнів упродовж учбової діяльності. «Спрямованість суб'єкта навчання не на зміну навколишніх предметів і людей, а на самозміну дозволяє йому опанувати якісно нові методи орієнтації у світі, нові здібності і як результат, розвинути власне творче мислення, саму особистість». Читання породжує думки, допомагає краще виражати власні переживання. А, за Ж. Піаже, думка – це є згорнута і концентрована дія [Там само, с.16-17]. В. Сухомлинський вважав, що "розумна, натхненна книга нерідко вирішує долю людини" [цит. за 6].

Формуванню інтересу до читання можуть сприяти багато чинників: особистий приклад оточуючих, естетичний вигляд книжки, вміння дорослих активізувати читацьку мотивацію, актуальність тем та проблем, що розглядаються у творах для сучасних школярів [4]. Ми вважаємо, що автори текстів мають спрямовувати читача, збуджувати його бажання відкривати нове в собі, в людях, в предметах неживої природи, шукати смисл у вчинках, подіях, у житті взагалі. Нове має поставати світлом, до якого хочеться дотягнутися і до якого з'являється бажання йти.

Через відкритість до нового досвіду (термін К. Роджерса) відбувається становлення особистості. У своїх працях «Про становлення особистості: психотерапія очима психотерапевта», «Свобода учитися» та ін. К. Роджерс акцентує, що діти повинні мати можливість діяти у відповідності зі своїми справжніми думками та почуттями, „слухати себе”, „бути самими собою”. Вчений підкреслював, що важливо створити сприятливі умови для зростання природно властивих кожній особистості моральних принципів, для становлення „особистості, яка повноцінно функціонує”. К. Роджерс наголошував на ролі самоосвіти у розвитку особистості. Самоосвіта, яка, на думку вченого, не припиняється протягом усього життя й завдяки якій особистість займає активну позицію в суспільстві, на наше переконання, виявляє себе і забезпечується читанням, вибором і дослідженням змісту книги.

Цікавим видається опис характеристики людей, які відкриті чи закриті досвіду О. Б. Столяренко. На думку вченої, параметр «відкритість досвіду» визначає широту, глибину, складність думок та переживань особистості, проявляється в активному пошуку нового досвіду, визнанні особливої цінності такого досвіду, у зацікавленості, активному сприйнятті будь-якого виду знань. На одному полюсі фактора розташовані відкриті до досвіду особистості, на другому – закриті до досвіду. Вчена зазначає, що відкриті до досвіду особистості проявляють інтерес до подій внутрішнього і зовнішнього світу, мають широкі інтереси, розвинуту фантазію, тонкий гнучкий розум, відзначаються оригінальністю та естетичною чутливістю, їх хвилює все нове, незвичайне, вони

завжди віддають перевагу складному. Цих людей можна назвати дослідниками. Вони відкриті до нових підходів у вирішенні проблем, схильні до самоаналізу та рефлексії, відзначаються підвищеною увагою до власних почуттів та чутливі до інших людей. Закриті до досвіду люди проявляють протилежні риси: вони мають обмежені інтереси, сприймаються як звичайні, «зручні», пов'язані умовностями, приземлені, консервативні. Всередині континууму знаходяться особистості, яким може бути цікаво досліджувати об'єкти, однак вони вважають постійне дослідження себе і реальності виснажливою справою. Вони схильні уважно, поставитись до знайомої діяльності, та зрештою у них знову виникає потреба в новому. Відкритість до досвіду, вважає дослідниця, може розглядатись як важливий компонент творчого потенціал [7, с. 164].

Вважаємо, що книга, яка мотивує до відкриття нового, будується за принципом дослідження, яке забезпечує покроковість, заохочення, спостережливість, вдумливість і затятість до відкриття. Це – подорож у середину себе і довкола, в оточуючий світ. Автор, який створює таку книжку, чи то навчальну, чи то художню, сам є творчою особистістю, відкритою до нового, якій властиві творче і креативне мислення. А вчитель, зі свого боку, має розвивати в учнів мислення, мовлення, уяву, пізнавальні і творчі здібності, приділяти увагу розвитку у школярів вміння висловлювати своє ставлення до прочитаного, сприйманню, усвідомленню й осмисленню твору, а також вираженню своїх емоцій і почуттів, аналізу та оцінці отриманої з книжки інформації, розвитку критичного мислення. Вчитель допомагає учневі підтримувати у нього бажання задовольняти не лише інформаційно-прагматичні, а й загальнокультурні, естетичні, емоційні, духовні потреби, що відповідає неперервному розвитку і саморозвитку й самовдосконаленню особистості.

Список використаних джерел

1. Ігнатенко Н.В. Психологічна характеристика тексту й проблеми його розуміння. Режим доступу:
https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/6/visnuk_19.pdf

2. Максименко С. Д. Культурно-історична теорія розвитку Л. С. Виготського. *Проблеми сучасної психології*. 2017. Вип. 36. С. 7-20. Режим доступу: file:///C:/Users/%D0%A2%D0%B0%D0%BD%D1%8F/Downloads/Pspl_2017_36_3.pdf
3. Максименко С.Д. Генетична психологія учіння людини: монографія. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2017. 206 с.
4. Молчанець І. М. Формування читацьких інтересів молодших школярів. *Пріоритети розвитку початкової освіти в контексті становлення Нової української школи* : зб. мат-лів Всеукр. наук.-практ. конф. (24 березня 2021 року). Житомир, 2021. С. 49–50.
5. Савченко О.Я. Методика читання у початкових класах: Посіб. для вчителя К. : Освіта, 2007. 334с.
6. Стадник Л. Формування і розвиток мотивації на уроках читання. *Початкова школа*. 2014. № 1. С. 19-22. Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua>
7. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
8. Роджерс К. О становлении личностью: психотерапия глазами психотерапевта / Роджерс К. / пер. М.М. Исениной, под редакцией д.п.н.Е.И. Исениной. Москва : Прогресс, 1994. 322 с.
9. Download Carl R. Rogers – Freedom to Learn (1969) URL: https://kupdf.net/download/carl-r-rogers-freedom-to-learn-1969_5a74fb84e2b6f5a71a63b135_pdf

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОЦЕДУРИ ЗДІЙСНЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ НУШ

Гурова О.В. (ORCID: 0000-0002-4258-6666)

Психологічний аналіз підручників займає важливе місце в дослідницькій проблематиці. Завдяки тому, що відомо про місце та використання підручників у певному закладі, цей аналіз може бути засобом для окреслення моделювання знань.

Іноді ми можемо розглядати підручник як реалізацію навчального плану, іноді як ,так би мовити, «методичний маяк» для навчального плану, до якого доступ, з методологічної точки зору, може бути більш складним. Частина цього психологічного аналізу може бути спрямована на пошук елементів, які, зрештою, допомагають зрозуміти можливі дидактичні причини, що нам

вказують на конкретні постійні помилки та концептуальні труднощі навчання. Сприяють оптимізації шляху до більш ефективного процесу навчання. Тому ми спостерігаємо науковий і суспільний інтерес до психологічного аналізу будь якої навчальної літератури, зокрема підручників.

Зазвичай психологічний аналіз навчальної літератури зосереджується на різноманітних об'єктах знань і різних рівнях освіти (від початкових років початкової школи до старшої школи, включаючи педагогічну практику в її перші роки).

Шкала рівнів психологічного аналізу може бути всебічною та складається з наступних рівнів: людство – цивілізація – суспільство – школа – педагогіка – дисципліна – сфера – сектор – тема – предмет. Цей теоретичний інструмент дозволяє вивчати парадигму даної дидактичної системи як супервізорський «погляд зверху».

Інша перспектива — використання аналізу змінних. У цьому типі досвіду об'єкт знання прицільно переглядається, домінуючі моделі ставляться під сумнів, а також є можливість рефлексувати альтернативні праксеологічні моделі. Можна порівнювати які теми вивчаються, наприклад, в 1 і 5 класі, де саме і чим перетинаються, повторюються і навіщо. Як вони подаються з урахуванням вікових особливостей. Це дуже цікаві спостереження.

Психологічний аналіз дидактичної організації або праксеології дає можливість виявити дидактичний підхід, присутній у підручниках або навчальній діяльності та визначити його ефективність на даному етапі. По суті, коли ми прагнемо визначити психологічні принципи дидактичної організації підручника, ми маємо відповісти на запитання: «Як відбувається чи має відбуватись навчання конкретному запропонованому контенту?», а потім більш питання по суті: «навіщо?»

Іноді можна помітити, наприклад, що в усіх розділах, пов'язаних з вивченням якоїсь теми, автор підручника дотримується тієї ж самої моделі та її опису, представлення. Тоді доцільно проаналізувати чи підходить ця модель саме для цієї вікової групи, чи відповідно вона викладена з урахуванням

доступності термінології чи конструкції речень, тощо. Тобто відповіді знов таки на питання: «Навіщо?»

В підручнику ми можемо помітити дидактичну організацію іноді більше емпіричного типу чи навпаки, більше зосереджену на класичному викладанні матеріалу, і навіть якщо місцями спорадично, але з сильною тенденцією до конструктивно методичної основи.

Сучасні підручники мають шанс бути адекватно сприйнятими сучасним поколінням, якщо вони будуть їм дійсно цікавими.

За умови достатньо розвинутих ідентичності особистості, яка навчається, правильно організованої структури учбової діяльності з урахуванням вікових психологічних особливостей, розвинутих вольових якостей учня, мотиваційних аспектів, навичок самоорганізації, навчання впродовж життя, «long life learning» - все це спонукає взаємодоповнювати форми учневої діяльності та допоміжну навчальну літературу саме суб'єкту цієї діяльності.

Сучасний тип мислення дозволяє досягнути те, що не завжди доступне логічному мисленню. Дещо сумнозвісне кліпове мислення, активно розвинуті образні, асоціативні зв'язки, алюзії, символи – все може розвивати креативність, а головне - почуття задоволення, а значить і впевненість у собі і своїх діях, своєму виборі. Крок за кроком, успішне орієнтування в динамічному океані нових конвергентних форм навчальної літератури, за умови, що воно приносить радість, цікавість, захоплення і досягає, що дуже важливо, свідомо поставленої навчальної мети, розвиває перш за все дуже важливу соціальну навичку – здатність і вміння брати відповідальність за свої дії і життя в цілому, сприяє самоактуалізації Особистості.

Легкість переключення поміж блоками інформації, баланс цікавості і концентрації в кліповому мисленні, має функцію захисту від інформаційного перенавантаження та емоційного вигорання, що важливо в нашому переповненому стресами житті. Якщо вміло і гнучко користуватись цим в процесі навчання, учіння, в процесі створення навчальної літератури - можна краще роздивлятися і донести до учнів один предмет, тему, частини реальної та

віртуальної цифрової інформації з різних боків з урахуванням психологічних аспектів і сучасних психологічних вимог до підручників Нової української школи.

Список використаних джерел

1. Дзюбко Л. В. Організація експертизи мотиваційної складової учбової діяльності школярів. *Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору*: збірник матеріалів наукових доповідей круглого столу з міжнародною участю, присвяченого творчій спадщині І. О. Синиці (м. Київ, 4 листопада 2021 року). Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2021. С. 32-37. URI: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/728505>
2. Сучасні психологічні вимоги до підручника для Нової української школи : збірник матеріалів наукових доповідей круглого столу (м. Київ, 26 серпня 2021 року). Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2021. 140 с. ISBN 978-617-7745-07-4 URI: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/727406>
3. Шатирко Л. А. Психологічні аспекти шкільного підручника в контексті сучасних тенденцій у системі освіти. *Сучасні тенденції та фактори розвитку застосування цифрових технологій у початковій освіті*: матеріали міжн.науково-практ. конф. (м. Бухара, 1-2 квітня 2021 р.). Бухара, 2021.

НАВЧАЛЬНИЙ ТЕКСТ ЯК ЗАСІБ ПСИХОЕДУКАЦІЇ З ПИТАНЬ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ: РІЗНОВІКОВИЙ АСПЕКТ

Журавльова Н. Ю. (ORCID ID: 0000-0002-3575-9776)

Гурлева Т. С. (ORCID ID: 0000-0002-6518-5216)

Проблема сучасного українського суспільства – збереження і зміцнення психічного і психологічного здоров'я школярів і студентської молоді. Методом соціально-психологічної профілактики психічного та психологічного здоров'я визнається психоедукація, яка може здійснюватися за допомогою різних засобів – інформаційних буклетів, відеофільмів, групових лекцій, тренінгів, презентацій, флеш-мобів, інтернет-ресурсів та ін. [5].

Психоедукація – це засіб формування культури психологічного здоров'я [4]. Психоосвіта орієнтована на інформування щодо загальної картини існуючих

психічних розладів (різні типи захворювань, їх причини та перебіг, загальна симптоматика, емоційні та поведінкові прояви; розпізнання індивідуальних ранніх симптомів порушення психічного здоров'я), так і стосовно визначення факторів (зовнішніх та внутрішніх), що впливають на стан здоров'я взагалі, психологічних труднощів і потреб особи в інформаційній чи психологічній підтримці, ознайомлення широкої спільноти щодо методів та підходів подолання функціональних порушень, висвітлення заходів психопрофілактики психоемоційних ускладнень.

Під психоедукацією розуміється пояснення і донесення до людей необхідної інформації про психічне здоров'я, психологічні негаразди та їх наслідки для особистості; інформації про сутність, причини та наслідки того чи іншого феномену, явища. Психоедукація також передбачає інформування зацікавлених осіб про наявні ресурси підтримки – зокрема інформаційні, групи взаємопідтримки в системі освіти, у громаді, а також розглядається як керівництво до самодопомоги, у тому числі у формуванні адекватної самооцінки, як те, що спонукає людей діяти самостійно (Л. М. Коробка, М. І. Миколайчук, В. В. М'яленко, С. В. Олексенко, О. В. Фролова та ін.)

Психологи-практики зазначають, що за останні двадцять років зростає кількість осіб, які володіють базовими психологічними знаннями, активно підвищують власну емоційну та соціальну компетентність, читаючи фахову літературу, відвідуючи відповідні навчальні семінари та тренінги [3].

Інтерес до психологічних знань живиться ускладненням сучасних соціально-політичних та економічних процесів, значним підвищення вимог до людини сьогодення, що формує та посилює потребу співвітчизників у вмінні відповідати вимогам часу, орієнтуватись у непростих, швидкозмінних, часто малопередбачуваних соціальних процесах. Все це потребує певних знань, навичок у різних сферах повсякденного життя, розвитку індивідуальних, особистісних рис, вмінь щодо адекватного, успішного вирішення широкого кола життєвих завдань.

Сучасна молода людина потребує таких внутрішніх ресурсів як життєстійкість, стресостійкість, самостійність, розвинутих навичок психоемоційної регуляції, вміння брати на себе відповідальність за своє життя, та у перспективі, з віком – за життя навколо; мати внутрішню готовність, здатність до життєвого, особистісного вибору, свідомо формувати стратегію свого життя відповідно до власно сформованих ціннісних орієнтирів. Розвиток та реалізація цих якостей, здібностей спирається на розвинуту власну особистісну ціннісно-смыслову структуру. Означення спектру загальнолюдських цінностей, їх суті, значення у житті людини і суспільства може бути предметом психоедукації через навчальні тексти [1; 2].

Окремо підкреслимо важливість вміння людини екологічно взаємодіяти з самою собою, розуміти себе (усвідомлювати власні стани, емоції та почуття, відчуття, настрої, бажання тощо); приймати себе, мати зрілу довіру до себе та світу; вміти піклуватись про себе, відновлювати власні ресурси; вміти ставитись до себе з теплотою (приймати себе), разом з тим мати адекватне критичне ставлення до власної особистості, дбати про власний розвиток; вміти спиратись на себе і на допомогу інших за потреби; загалом відповідально ставитись до свого життя.

Особливої уваги потребує вміння орієнтуватися у міжособистісних стосунках – у сім'ї, на роботі, з друзями, у взаємодії з соціальними спільнотами взагалі, у реальному житті і в соціальних мережах. Важливе вміння налагоджувати стосунки, підтримувати їх, розвивати, вміти співпрацювати з людьми, адекватно і конструктивно вирішувати конфліктні ситуації з повагою до співбесідника, з дотриманням і захистом особистісних меж, як власних, так і опонента. У сімейному житті, у шкільному, студентському чи робочому колективі ці знання та навички вкрай необхідні.

Питання виховання дітей з урахуванням вже накопичених знань про розвиток людини, починаючи з раннього дитинства, вплив досвіду дитинства на подальше життя людини, значення дитячо-батьківських стосунків, вплив загальної психологічної атмосфери у сім'ї на психоемоційний стан дитини, на її

подальший загальний розвиток – ці та інші аспекти міжособистісних стосунків, сімейного життя можна розглядати як окрему тему щодо розвитку батьківських компетенцій. Втім вже для молодшої повнолітньої людини важливо розуміти, що якість її дорослого життя залежить, у першу чергу, не від її дитячого досвіду (можливі складнощі дитинства, за бажанням, можуть бути відпрацьовані у психотерапії), а від її інтернальності, тобто розуміння саме власної відповідальності за подальші життєві рішення та вибори, за власне фізичне, психологічне, соціальне дорослішання.

Всі ці теми у форматі психоедукації можуть подаватися у навчальних текстах відповідно до віку, вікових інтересів та потреб цікаво, заохочувати до знань, спонукати до розвитку, до подальшого самостійного пошуку відповідних інформаційних джерел, загалом створювати інформаційний простір, в якому можливе зростання, формування зрілої дорослої особистості. Окрім того, що психоедукація може здійснюватись безпосередньо через текст, велике значення має творча робота з текстом – використання вчителем, викладачем тощо і готового текстового матеріалу, і доповнення його знаннями та досвідом, що робить навчальний матеріал більш живим, природнім для тих, кого навчають і освічують, з урахуванням рівня особистісного розвитку та умов життя людини.

Список використаних джерел

1. Гурлева Т. С., Журавльова Н. Ю. Комунікативна компетентність як важлива складова освіти дорослих у реаліях сучасності. *Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору*: зб. матеріалів наук. доп. круглого столу з міжнар. участю, присвяч. творчій спадщині І.О. Синиці (м. Київ, 4 листопада 2021 р.). Київ, 2021. С. 24-29. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/728505>
2. Гурлева Т. С., Журавльова Н. Ю. Ціннісно-смісловий вибір у контексті самовизначення в ранньому юнацькому віці: погляд психотерапевта. *Актуальні проблеми психології*: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Т. VI: *Психологія обдарованості*. Вип. 14. Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018. С. 96 – 106.
3. Миколайчук М. Культура психічного здоров'я молоді як стратегічна проблема сучасного суспільства [Електронний ресурс] *Наукові конференції*. 2013. Вип. 9. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2654>

4. Олексенко С. В. Психоедукація, як засіб формування культури психологічного здоров'я у педагогічних працівників. Технології розвитку інтелекту, 4 (1(26). 2020 URL: <http://psytir.org.ua/upload/journals/3.26/authors/2020/>
5. Фролова О. Психоедукація як метод соціально-психологічної профілактики психічного та психологічного здоров'я студентів. URL: <http://iqholding.com.ua/articles/psikhoedukatsiya-yak-metod-sotsialno-psikhologichnoi-profilaktiki-psikhichnogo-ta-psikhologichnogo-zdorov%E2%80%99ya-studentiv>

ПСИХОДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ РОЗРОБКИ ПІДРУЧНИКА НОВОГО ТИПУ

Зубіашвілі І. К. (ORCID ID: 0000-0003- 3642-8159)

Серед численних проблем, що стоять перед сучасною українською школою, є такі, без вирішення яких не працюватиме жодна концепція освіти, жодна конкретна освітня програма. До них належить проблема шкільних підручників. Ця проблема стає все більш актуальною у зв'язку з особливостями розвитку та дорослішання дітей та школярів у нашому швидко мінливому соціально-культурному світі.

Підручник – книга, призначена для навчання певному навчальному предмету, що містить систематичний виклад знань, що підлягають обов'язковому засвоєнню школярами. Навчальна книга повинна робити неочевидне для того, хто навчається явним, складне – зрозумілим і корисним, звичайне – цікавим і неоднозначним.

Шкільний підручник має тривалу історію вивчення, в ході якої накопичені великі теоретичні та емпіричні дані, що показують можливість використання різних принципів для його побудови та застосування у навчальному процесі. Проте проблеми розробки підручника зазвичай розглядаються з позицій дидактики та предметних методик. З позицій психодидактичного (психолого-дидактичного) підходу, питання змісту, структури та місця підручника в освітньому процесі обговорюються вкрай рідко.

Нині конструювати підручник, спираючись на якусь одну науку, неможливо. Підручник вимагає цілісного підходу до проблеми свого створення, а його розробка ґрунтується на синтезі низки наук. До цих наук відноситься психодидактика – поняття, що вимагає роз'яснення. Під терміном «психодидактика» розуміють міждисциплінарний напрям, що розвивається на стику психології (психології розвитку, педагогічної психології, психології освіти) та дидактики.

За всіх відмінностей між окремими психодидактичними концепціями загальною для них є ідея взаємодії різних галузей знання: психологічного, дидактичного, методичного і предметного – з пріоритетом використання психічних закономірностей розвитку особистості.

Як відомо, ще на початку ХХ століття відбулася дискусія щодо проблем підручника.

Одні її учасники вважали, що підручник має нести функцію закріплення знань, здобутих учнем у класі. Отже, підручник повинен містити такі структурні компоненти: стислий виклад інформації, отриманої школярами у класі від вчителя; приклади, що ілюструють лінгвістичну інформацію; різні схеми, таблиці, питання, що дозволяють відтворити отримані знання. Іншими словами, передбачалося, що основне навантаження в процесі освіти падає на вчителя. Саме вчитель повинен:

- глибоко знати свій навчальний предмет, бути в курсі всіх нових досягнень науки, з кожної навчальної теми знати більше, ніж дано у підручнику;
- бути гарним оратором, умілим оповідачем і навіть трохи актором;
- відчувати труднощі кожної навчальної теми та вміти їх долати (володіти методикою викладання предмета);
- вчити школярів застосовувати знання практично;
- систематично та оперативно перевіряти знання учнів, своєчасно бачити проблеми кожного тощо.

Цілком очевидно, що викладачеві всі ці «повинен» фізично не під силу. Підручник при такому підході несе мінімальне навантаження, а саме: він стає підручником-довідником, підручником-тренажером.

Частина вчених уже в ті роки вважала за необхідне так побудувати підручник, щоб він супроводжував увесь навчальний процес. Вони вважали, що такий підручник допоможе і вчителю, і учням.

Тоді перемогли прихильники підручників-довідників, підручників-тренажерів. Такі підручники, трохи видозмінюючись, існують і нині. Навіть безперечні, великі досягнення лінгвістів, психологів та психодидактів ХХ століття лише зрідка насилу пробиваються у так звані підручники нового покоління (не нового типу). Цікаво, що не лише дорослі, а й діти, як правило, інших підручників і не уявляють собі.

Чому ж у ті роки перемогли прихильники таких підручників? Основних причин дві: по-перше, масова школа гостро потребувала підручників, а створення підручників, які б обслуговували весь навчальний процес, вимагало багато часу та спеціально підготовлених кадрів. По-друге, психологія тоді робила лише перші кроки до вивчення психології засвоєння навчальних предметів. Перші дослідження у цій галузі з'явилися лише у 1930-ті роки. Отже, не було наукового фундаменту для побудови підручників, які супроводжують весь процес навчання.

Проте йшов час. Змінювалася практика навчання, багато в чому трансформувались і цілі навчання. Вони вимагали зміни функцій підручника.

І тепер уже неминуче постало питання про створення підручника, який обслуговує і спрямовує весь навчальний процес. Тим більше, що фундаментальні та приватні дослідження в різних галузях науки, проведені в основному в другій половині ХХ століття, об'єктивно дозволяють побудувати нові підручники. Такі підручники називають підручниками нового типу.

Може виникнути питання: чи потрібно робити таку величезну роботу, якщо все частіше можна почути, що незабаром підручники замінять електронні носії?

Справа в тому, що для успішного освітнього процесу визначальне значення мають той предметний зміст, той психолого-дидактичний і фізіологічний фундамент, той методичний апарат, на яких побудовані програми. Без програм та підручників нового типу, на основі яких будуть створені програми для електронних носіїв, вони працювати успішно не можуть. При розробці підручників нового типу потрібно спиратися на дослідження провідних фахівців у таких галузях наукового знання, як психологія, психодидактика, вікова фізіологія, логіка, філологія та методика, які можуть стати основою цілісної концепції. У підготовці підручників також мають брати участь талановиті вчителі, письменники та поети.

Відповідь на питання, якими нині мають бути підручники, насамперед залежить від мети навчання, яку ставлять автори.

Цілей навчання, наприклад, українській мові – багато, і в різні роки на перший план висувалися різні: то якнайшвидша ліквідація неграмотності, то грамотне оформлення письмових текстів, то певна сума лінгвістичних знань, то провідними ставали комунікативні функції мови.

Але потрібно так сформулювати основні цілі навчання українській мові: пробудження в учнів усвідомленої любові до шкільного предмету «Українська мова»; виховання культурної людини, що вільно володіє грамотною усною та письмовою мовою; розуміння лінгвістичних понять, законів лінгвістики.

Має бути поставлене завдання створення систематичного курсу української мови. У цьому роль організатора навчального процесу має виконувати сам підручник. Саме він розподілятиме спільну діяльність між учителем, учнем (учнями) та самим підручником.

Якщо до навчального процесу залучаються не два його учасники: вчитель – учні, а три: вчитель – підручник – учні, змінюється роль кожного з них. Роботу за підручником нового типу не можна розглядати як одну із складових частин уроку. Такий підручник – активний учасник колективно-розподіленої діяльності. Саме навколо нього будується все, що відбувається на уроці. Насамперед підручник відповідає за розуміння та засвоєння навчального матеріалу учнями,

за формування у них різних навичок. Вчитель керує взаємодією між усіма учасниками педагогічного процесу.

Вивільняючи творчі сили вчителя, підручник дозволяє йому організувати різноманітні диспути, в ході яких формуються комунікативні вміння учнів, розвивається їх усне мовлення, знижується страх перед відповіддю, будь-яким публічним виступом та ін. Змінюється позиція учня в класі: з пасивного об'єкта педагогічного впливу учень стає активним співучасником спільної діяльності з учителем та однокласниками.

Перш ніж розпочати створення систематичного курсу української мови, потрібно провести як фундаментальні, так і приватні дослідження.

До перших відносяться дослідження психологічних механізмів формування знань орфографії, виявлення прийомів розуміння навчального та художнього текстів.

До приватних досліджень, які потрібно провести до створення підручників, належать, наприклад, такі як діагностика причин помилок учнів; дослідження розумової роботи учнів під час виконання ними граматичних завдань за зразками; проблема варіювання навчального матеріалу; роль настанови у процесі засвоєння навчального матеріалу та ін.

Як відомо, мова — знакова система, і предмет, що викладається в школі, адресований в основному лівій півкулі. Засвоєння абстрактного граматичного матеріалу вимагає від дитини неабияких зусиль. Звідси психологічний бар'єр між можливостями школяра та «сухою», абстрактною системою вивчення мови.

Своєрідність інформації, що отримується на уроці української мови (граматичні правила), полягає в тому, що вона не захоплює емоційно, не дає матеріалу для уяви. Кількість нової інформації, яка вводиться за один урок, невелика. Але на невеликий обсяг інформації припадає значна кількість тренувальної роботи, внаслідок чого у дітей виникає «інформаційний голод», що веде до нудьги. Багато вправ на якесь правило набридають задовго до вироблення потрібної навички, оскільки саме тренування, найчастіше позбавлене елементів творчості, носить механічний характер.

Тільки коли обидві півкулі взаємодіють, взаємодоповнюють одна одну, постійно «перемовляючись» між собою, можлива повноцінна діяльність людини. Якщо ж образне мислення пригнічується у разі розвитку логічного, це веде до розладу нервового та фізичного здоров'я.

Отже, лише при активній взаємодії обох півкуль, обох типів мислення можливе успішне засвоєння предмета і любов до нього, і гармонійний розвиток особистості.

Подолати труднощі, пов'язані з вивченням української мови, можна лише знайшовши шляхи мотивації навчання. Найбільш дієвими з усіх мотивів є пізнавальний інтерес та потреба у відчутті успіху. Інтерес глибоко пов'язаний з усіма сторонами особистості школяра. Він не лише забезпечує високий рівень уваги, розуміння та запам'ятовування, але і є необхідною умовою того, щоб матеріал, що вивчається, стає не просто сумою знань, а входить у зміст духовного світу людини. Створення високого рівня інтересу до навчання – не додаткове завдання щодо навчального процесу. Бажання школярів працювати є показником правильної психологічної та дидактичної організації навчання та найважливішою умовою для розвитку любові до української мови.

Потрібно провести дослідження, спрямоване на виявлення прийомів розуміння навчального та художніх текстів. Справжнє читання – це співтворчість. Це насамперед діалог із текстом. Діалог може бути різним; яким саме, залежить від самого тексту та від читача (його знань, читацької майстерності, структури особистості). У ході діалогу народжується певна настанова, яка може як сприяти розумінню тексту, так і блокувати його. Це залежить насамперед від того, яка виникла настанова: гнучка або негнучка. Що більше обґрунтованих припущень народилося в читача і що ретельніше відбувається їх відбір у процесі читання, то більше настанова сприяє розумінню тексту.

До фундаментальних належить і дослідження психологічних механізмів формування грамотної мови. Потрібно передусім, щоб у учня з урахуванням правила сформувався розумовий прийом, який би забезпечував застосування

правила. Такий прийом складається з розумових операцій, які потрібно зробити для вирішення граматичної задачі. Причому, зробити операції у певній послідовності, а сам склад операції має бути необхідним та достатнім.

До сформованості орфографічних розумових прийомів наводить виконання певних завдань. На основі розумових прийомів виробляються відповідні навички. І йдеться не лише про те вміння, коли учень може грамотно оформити запис чужого готового тексту (наприклад, виконати вправу за підручником без помилок). І тут у центрі уваги учня перебуває рішення орфографічних і пунктуаційних завдань. Час їх вирішення не обмежений жорстко. Однак треба мати на увазі, що кінцевою метою навчання є формування навички грамотної орфографії. Сформованість цієї навички перевіряється при оформленні пишучим власного тексту. В цих умовах у центрі уваги людини знаходиться породження тексту, а грамотне оформлення — лише засіб його запису

Стало очевидним, що для створення підручника нового типу потрібно спробувати створити особливий апарат реалізації, адекватний поставленим цілям. Створення такого апарату потребуватиме науково-творчих винаходів. Цей етап роботи – важкий і ставить завдання підібрати спеціальних авторів підручника. Серед них мають бути вчені-психологи, філологи, письменники та ін.

Отже, ми охарактеризували той фундамент, на якому має бути створено новий тип підручника. Психодидактичний підхід, на думку його прихильників, дозволить вирішити багато методологічних протиріч, пов'язаних з розробкою сучасних підручників, взаємодією учнів із підручником, розподілом функцій між учнем, підручником та вчителем.

Перспективою подальшої роботи зі створення підручника нового типу можуть бути дослідження з розробки підручника як культурного компоненту шкільної освіти.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ТРЕНІНГІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Каплуненко Я. Ю. (ORCID ID: 0000-0001-7369-8495)

Вступ: Проблеми психологічної адаптивності та готовності до змін найбільшою мірою стають актуальними в часи зростання навантажень, в моменти непередбачуваних подій, політичних та економічних криз, війн, тощо. Останні події у світі, починаючи з пандемії COVID-19 та продовжуючи повномасштабною війною, початою Росією проти України, назавжди змінили існуючий життєвий уклад, драматичні зміни торкнулися не лише окремих країн, але й людства в цілому. Свого часу міжнародне співтовариство визнало запровадження карантину та самоізоляцію найефективнішим засобом протидії поширенню хвороби, натепер це виявилось допоміжним, зокрема і в навчальному процесі, оскільки підготувало викладачів та студентів до роботи гнучкому (дистанційному) режимі із використанням сучасних технологій та Інтернет-ресурсів. До таких новітніх форм навчання відносять онлайн лекції, семінари, майстерні, практикуми, тестування, відео супровід, графічні зображення, презентації, дискусії, круглі столи, конференції, тренінги, тощо. В даному викладі представлений опис особливостей використання соціально-психологічного тренінгу в умовах дистанційного навчання.

Увійшовши в практику використання методів інтерактивного навчання в Україні ще з початку з 1990-х років, соціально-психологічний тренінг (СПТ), зараз є вельми актуальним, широко використовувався в межах навчального процесу в ВНЗ. Переваги та перспективи тренінгової форми навчання є самоочевидними, відкриваючи все нові й нові можливості роботи та розвитку. Для сьогодення це виглядає особливо значущим, адже сучасна світова криза актуалізувала необхідність максимального перенесення будь-яких форм навчання в медіапростір. З огляду на ці причини, метод онлайн-тренінгів видається особливо актуальним, хоча й має свої особливості.

Технічно цей метод реалізується через засоби інтернет-зв'язку, коли тренер та тренінгова група збираються у віртуальному просторі і проводять

навчання «не виходячи з дому». Маючи низку переваг, дозволяючи долати вищезгадані обмеження, він накладає, однак, певні вимоги – технічного, особистісного й методологічного характеру. Технічний бік цих вимог полягає в необхідності вільного та необмеженого доступу до засобів інтернет-комунікації, зокрема, необхідно мати стабільний інтернет-зв'язок, вміти користуватись програмами для інтернет-конференцій та мати засоби аудіо-візуальної комунікації. Особистісна ж сторона зазначених вимог торкається посиленого контролю тренера за групою, оскільки, ряд засобів впливу, донесення інформації та контролю взаємодії в групі, доступні та природні для проведення тренінгу наживо, в умовах онлайн-тренінгу стають обмеженими, а іноді, недоступними. Це стосується, наприклад, невербальних методів донесення та отримання зворотнього зв'язку та інформації, які в умовах «живого» тренінгу активно використовуються всіма учасниками. Те саме стосується й конфліктів, непорозумінь, проявів групової динаміки, які неминуче – і це природньо, виникають під час тренінгу. Так, конфлікт, який, під час тренінгу наживо тренер міг би вирішити, використовуючи лише почуття гумору та власний харизматичний вплив, може загостритися та стати критичним в умовах онлайн-тренінгу. Проведення тренінгу в онлайн-форматі і відсутність «живого» спілкування утруднює також і емоційну взаємодію між учасниками та, відповідно, погіршує взаєморозуміння всередині тренінгової групи. Те ж саме можна зауважити і щодо процесу обговорення результатів тренінгу. Як вже було сказано, інтернет-комунікація створює певні обмеження в особистісній взаємодії, відтак те, що тренер міг би помітити при проведенні тренінгу наживо, при проведенні онлайн-тренінгу подекуди залишається за межами його уваги. Це можуть бути жести, міміка, пози, тон, інтонація та інші засоби невербальної комунікації, які несуть в собі велику кількість інформації важливої для тренера, тренінгової групи, й тренінгової взаємодії. Методологічний бік вказаних вимог знову ж таки пов'язаний з особливостями інтернет-комунікації. Тренер має завчасно чітко уявляти весь процес проведення тренінгу, кому, коли і як надавати слово, як розподіляти групу, якщо тренінг включає в себе групові вправи, яким

чином будуть проводитись презентації рішень, як буде відбуватись обговорення результатів, тощо, і так само чітко дотримуватись «розкладу тренінгу», що і в живому форматі непросто, а в онлайн-форматі – і поготів. Тренерські імпровізації, що є характерними, поширеними, й подекуди «родзинками» тренінгу, в онлайн-форматі є обмежено можливими, оскільки можуть не бути зрозумілі всіма учасниками заходу. Ще одним дуже важливим елементом методологічної частини вимог є час. Під час онлайн-тренінгу час суб'єктивно сприймається інакше, а тренер отримує більше уваги, знову ж таки, у зв'язку з особливостями інтернет-комунікації. Відтак, дуже важливим є чіткий таймінг тренінгу задля збереження його динаміки.

Окремо, варто зазначити характерні особливості студентських тренінгових груп. Учасники цих груп з одного боку відрізняються високою працездатністю, гнучкістю розуму, інтересом, спрагою до знань, активністю, загалом, і можуть легко знаходити «спільну мову» як з тренерами, так і всередині групи. Все це, безумовно, сприяє кращій адаптації як групи, так і тренера до умов та обмежень онлайн формату СПТ. Проте, не всі члени групи можуть бути однаково залучені до інтерактивного процесу – особливості онлайн проведення такої роботи можуть сприяти не повній залученості учасників (хтось в цей час може займатись власними справами), відволікатись на побутові домашні обов'язки, розпорозуватись, тощо. Щоб уникнути цих складнощів тренеру необхідно використовувати додаткові дидактичні стратегії, зокрема: активувати асоціативні зв'язки між попереднім досвідом студентів та новим матеріалом; робити короткий огляд матеріалу та структури на початку тренінгу; застосовувати методи «обговорення власного розуміння з партнером», «креативного представлення матеріалу», «знайти аргументи проти», «банк питань» для активації інтересу та залученості учасників. Крім того, в онлайн форматі набагато складніше оцінити особистісні характеристики студентів, їх психологічний стан, складнощі або занепокоєння, з якими вони можуть стикатися, оскільки багато інформації залишається «по той бік екрану». Це може значно ускладнити взаємодію й сам процес проведення тренінгу. Якщо, скажімо,

вимоги групи щодо компетентності, досвідченості та психологічної культури тренерів, якості проведення та змісту тренінгу, є цілком справедливими та обґрунтованими. То, на жаль, демонстративні спроби деяких учасників окреслити власну позицію як «глядача» або «споживача знань», й пов'язану із цим, хоча і в неявній формі, вимогу від тренера задоволення «глядацьких» інтересів аудиторії, як і позиція «я сам все знаю краще за всіх» є деструктивними, контрпродуктивними та потребують нейтралізації. Слід зазначити, що інтернет формат СПТ певною мірою сприяє зайняттю групою або окремими її членами саме вищезгаданих позицій. Своєю чергою, такий стан речей може стати підґрунтям для формування конфліктної ситуації як всередині групи, так й між групою і тренером, нівелювання корисності самого СПТ, що, безумовно, неприпустимо. Проте, деякі види тренінгів, якраз можливо проводити онлайн, практично уникаючи більшої частини вищезгаданих проблем. Саме такими є тренінги навичок, соціально-психологічні тренінги з прийняття рішень; тренінгові завдання на рефлексію та самопізнання, які часто використовують в розвитку комунікативних навичок, розвитку соціального та емоційного інтелекту студентів. Це не виключає групової роботи, однак завдання або відпрацювання навичок можна відносно легко масштабувати, розбивши, наприклад, одну велику групу на багато малих підгруп, що, своєю чергою, суттєво спрощує технічний бік комунікації. На ці групи, також, хоча і меншою мірою, розповсюджуються особливості та обмеження інтернет-комунікацій, водночас, однак деяких проблем, що є характерними для інших видів тренінгів, можна уникнути.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що проведення соціально-психологічних тренінгів не втрачає своєї актуальності, проте набуває нових рис і характеристик в онлайн форматі та стикається з низкою складнощів, ним обумовлених. Серед особливостей проведення СПТ в онлайн форматі можна виділити три групи, пов'язані з різними сторонами та аспектами тренінгового процесу. Це - технічні, особистісні та методологічні особливості. Перші з цього переліку пов'язані з суто технічною стороною проведення тренінгу – наявністю

інтернет зв'язку та технічних засобів; другі – з обмеженістю методів донесення інформації та отримання фідбеку від тренінгової групи, а також ускладненням тренінгової взаємодії як всередині групи, так між групою і тренером; треті ж торкаються динаміки та таймінгу тренінгу. Тому, виходячи із викладеного, вочевидь, слід підкреслити, що проведення СПТ у форматі онлайн є ефективним лише в разі урахування особливостей даного формату.

ПІДРУЧНИК ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ КЛЮЧОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ

Лавренко О. В. (ORCID ID: 0000-0002-9943-9536)

Із початком повномасштабної військової агресії російської федерації проти України 24 лютого 2022 р. ворожій атаці піддався не лише соціально-економічний устрій України, а й уся система освіти. Вона опинилася в нових реаліях функціонування, а перед освітніми менеджерами, учасниками освітнього процесу постали такі питання, які до сьогодні ніхто не вирішував.

Зважаючи на це, освітній процес нині здійснюється з використанням усіх доступних форм: онлайн (із застосуванням ІТ-технологій і дистанційного доступу на територіях, близьких до місць бойових дій), офлайн (на територіях, віддалених від місць боїв), у змішаному режимі.

У цих умовах питання підготовки учнів до життя в нових реаліях набуває особливої ваги. Йдеться про формування в учнівської молоді раціональної економічної поведінки у нових соціальних умовах, вміння зробити правильний вибір професії, формування нової економічної психології. Саме такі завдання ставить перед шкільною освітою концепція Нової української школи (НУШ).

Новий зміст освіти, обґрунтований в концепції НУШ, заснований на формуванні компетентностей, необхідних для успішної самореалізації особистості в суспільстві. Стратегія НУШ передбачає розвиток в учнів внутрішньої зорієнтованості на набуття компетентностей, формує підвалини майбутнього світогляду, ціннісних пріоритетів, розвиває навички самостійного

й аналітичного мислення дітей, спрямовує їх на прийняття власного рішення і його обґрунтування, створює необхідні умови для виявлення обдарувань дитячої особистості, що мають для соціуму певну значущість і затребуваність.

Серед 10-ти ключових компетентностей важливе місце належить «ініціативності і підприємливості», яка передбачає вміння генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя з метою підвищення як власного соціального статусу та добробуту, так і розвитку суспільства і держави. Вміння раціонально вести себе як споживач, ефективно використовувати індивідуальні заощадження, приймати доцільні рішення у сфері зайнятості, фінансів тощо [1].

Ця компетентність набувається в процесі економічної соціалізації дитини під впливом виховної та навчальної діяльності, організованих та стихійних чинників, спільними зусиллями батьків, родичів, вчителів, психологів, однокласників, контактних соціальних груп тощо. Це одночасно і процес формування та розвитку особистості, і механізм, і результат засвоєння людиною культури.

Вітчизняні та англійські фахівці з вікової психології вважають, що загальні економічні уявлення дітей формуються вже до 11-річного віку. 13-14-річні діти мають уявлення про діяльність підприємця, але часто звертають увагу лише на «верхівку айсберга» (розкішні маєтки, сяючі дорогі коштовності, блискучі автомашини представницького класу, відпочинок на Канарських островах, казино й рулетка тощо).

За весь період шкільного навчання учням доводиться засвоювати чималу кількість необхідних знань, умінь і навичок. В умовах планового та екстреного відключення світла, відсутності чи зникнення швидкісного інтернет-зв'язку використання підручників (у друкованому та електронному варіантах) дозволяє продовжити навчання у дистанційному режимі. У такому разі підручник може стати одним із засобів формування ключових компетентностей учнів. А для цього він має виконувати декілька функцій: а) мотивувати до пошуку інформації, вивчення тієї чи іншої дисципліни; б) виконувати функцію організації домашньої роботи/самоосвіти/розвитку ключових компетентностей; в)

систематизуючу функцію/орієнтації на пізнавальну діяльність; г) функцію проєктування освітніх технологій та моделей навчання.

Підручник як носій змісту навчального предмета, різноманітних видів діяльності, передбачених освітньою програмою, що визначає об'єм і систему знань, має забезпечувати формування навичок та здатностей, тобто компетентностей, якими повинен оволодіти учень. **Основними вимогами до сучасного підручника є його:** науковість; послідовність; вікова відповідність; мотиваційність; аксіологічність; мова викладу.

Як слушно зазначає Б. Чижевський, в умовах дистанційного навчання та самоосвіти зростає роль власне підручника як значного, але не головного джерела знань. Широкого розвитку набули різноманітні посібники: не тільки хрестоматії, збірники задач і вправ, дидактичні матеріали, енциклопедії, словники, карти, атласи, але й мультимедійні комплекси, різноманітні інтернет-ресурси, відео-ресурси, соціальні мережі, в яких знаходиться інформаційний, ілюстрований і додатковий матеріал [3].

Упродовж останніх 10 років швидкими темпами в навчальних закладах України поширюється економічна освіта. Провідні фахівці з економіки вже створили Проєкт державного стандарту з економіки, розробили типові навчальні програми й підручники з економіки, робочі зошити, методичні посібники; проводяться олімпіади. Існує чимало методичних розробок уроків і позакласних заходів, які друкують у газетах і журналах. Усе це потребує докладного розгляду, обробки, узагальнення й систематизації наробок освітянами та науковцями. Так, значення фінансової культури як чинника економічної соціалізації учнівської молоді досліджувала З. Філончук, яка розглянула особливості формування фінансової грамотності й фінансової культури учнів у сучасних умовах реформування шкільної освіти, розробила рекомендації щодо реалізації наскрізної змістовної лінії «Підприємливість та фінансова грамотність», впровадження курсу «Фінансова грамотність» [2].

Саме життя в умовах воєнного часу мотивує учнівську молодь різних вікових груп проявляти ініціативність та підприємливість в різних формах на

допомогу ЗСУ. Однак так званий дитячий бізнес, який досить швидко набирає обертів у зв'язку з волонтерською роботою, не може сформувати потрібний рівень економічного мислення. Потрібно не тільки ознайомлення з основними економічними поняттями і категоріями, а й організація тривалої повторюваності дій дитини, її вправлення в окремих способах економічної діяльності, щоб останні стали повторюваними на рівні навичок стилю життя, повсякденної економічної поведінки.

Це може бути здійснено з допомогою підручників з предметів економічного циклу («Основи економіки» та «Основи менеджменту» (10-11-ті кл.); курси за вибором «Поглиблена математика», «Поглиблена економіка», «Прикладна економіка», «Фінансова математика» тощо), в яких розкривається технологія формування певних здібностей. Йдеться про те, як: 1) набути вмінь співвідносити власні економічні інтереси й потреби з наявними матеріальними, трудовими, природними й екологічними ресурсами, інтересами й потребами інших людей і суспільства; 2) застосовувати технології моніторингу ресурсів; 3) організовувати власну трудову та підприємницьку діяльність; 4) співвідносити власні можливості, здібності з потребами ринку праці; 5) складати, здійснювати й оцінювати плани підприємницької діяльності та особисті бізнес-проекти, розробляти програми дій; 6) презентувати та поширювати інформацію про результати – продукти власної економічної діяльності та діяльності колективу тощо.

Отже, формування економічної компетентності («ініціативність і підприємливість») сприяє розвитку в учнів активної соціальної позиції, готовності постійно навчатися, здатності адаптуватися до нових умов суспільного життя, приймати рішення та бути відповідальними за їх наслідки.

Після закінчення школи учень має володіти як ключовою компетентністю «ініціативність і підприємливість», так і наскрізними вміннями (критичне та системне мислення, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, вирішувати проблеми тощо), які стануть йому в пригоді у сучасному світі. Здійснити це важливе завдання

можна, використовуючи сучасні підручники з предметів економічного циклу. В процесі навчання економіки оновлений підручник повинен забезпечувати розвиток економічного мислення, економічної культури, формування мотивації підприємницької діяльності, емоційно-вольової сфери, копінг-ресурсу та особистісної стратегії, підприємницької компетентності, критичного мислення, менеджерських здібностей.

Список використаних джерел

1. Нова українська школа. URL:<https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkol>.
2. Філончук З.В. Формування фінансової культури учнівської молоді в контексті завдань Нової української школи. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. 2019. Том I. *Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія*. Вип. 52. С. 61-68.
3. Б. Г. Чижевський. Сучасний підручник – основні вимоги суспільства до нього. https://lib.iitta.gov.ua/721575/1/%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8_%D0%A7%D0%B8%D0%B6%D0%B5%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9.pdf

ВРАХУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В РОЗРОБЦІ НАВЧАЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ

Латиш Н. М. (ORCID ID: 0000-0003-0650-0834),

Латиш О. М.

Важливим завданням освітнього процесу є забезпечення умов гармонійного розвитку особистості учня. Реалізація цього завдання багато в чому залежить від створення таких форм, методів, засобів навчання і виховання, які сприятимуть ефективному розвитку та саморозвитку особистості. Врахування особливостей творчого мислення учнів в розробці навчальних матеріалів є надзвичайно важливим аспектом для забезпечення гармонійного розвитку учнів в процесі навчання.

Починаючи з ХХ століття, розвиток психологічної науки характеризується появою цілеспрямованих розробок проблем творчості у різних її аспектах

(Т. Рібо, П. К. Енгельмейер, С. О. Грузенберг Д. Росман, П. М. Якобсон, С. М. Василейський, Г. С. Альтшулер, Т. В. Кудрявцев, Є. О. Мілерян, В. О. Моляко та ін.).

Серед багатьох питань, які пов'язані з дослідженнями психології творчості, виділяють дослідження процесу творчості, виховання творчої особистості, особливості індивідуальної та колективної творчості, навчання творчості, стимулювання творчої активності, аналіз продуктів творчості, також сучасні дослідження стратегіальної організації творчого процесу, розробки нових методів та прийомів стимулювання творчого пошуку і т.п. Залишаються мало дослідженими ще напрями, які стосуються особливостей творчості в ускладнених, екстремальних умовах.

Дослідження, проведені останнім часом, звертають все більше уваги на той факт, що сучасні реалії характеризуються насиченістю складних ситуацій, наявністю різного роду несподіванок, що потребує від суб'єкта вміння приймати важливі рішення в умовах надзвичайно інтенсивного потоку інформації та під впливом цілого ряду ускладнюючих факторів. Тому важливим стає оволодіння такими мисленевими прийомами, які забезпечили б подолання різного роду ускладнень та несприятливих впливів, а отже, оволодіння творчими мисленевими прийомами [7].

Реалізація досягнень психологічної науки стосовно виховання творчо орієнтованої особистості, використання творчих завдань в навчально-виховному процесі є обов'язковою умовою при розробці різноманітних навчальних матеріалів. Здобутки фахівців, що стосуються проблематики розвитку творчого мислення школярів, та впровадження їх у практику, створює основу для формування творчо обдарованої особистості, здатної вирішувати складні, нестандартні задачі.

Проблема творчого мислення висвітлена у працях багатьох учених: Г. С. Костюка, С. Л. Рубінштейна, О. М. Леонтєва, А. В. Брушлінського, О. К. Тихомирова, Д. Б. Богоявленської, Л. Л. Гурової, О. М. Матюшкіна, В. О. Моляко, Я. О. Пономарьова, В. А. Роменця, А. Ф. Есаулова,

І. С. Якиманської та інших. Їхні здобутки є вагомим внеском у розробку основних теоретичних і практичних положень щодо сутності творчого мислення, його закономірностей і механізмів.

Творче мислення служить основним проявом обдарованої особистості – з цим погоджуються всі психологи. Ефективність творчої діяльності пов'язана з вибором засобів діяльності і прийняттям рішень. В здатності приймати рішення виражається регуляторна функція творчого мислення, його самоорганізація. Обдарована особистість не зможе реалізуватись без цієї здібності, її активність залишиться нерезультативною. В прийнятті рішень особистість реалізовує свободу свого вибору як у життєвих ситуаціях, так і в пошуку шляхів розв'язання конкретних задач [2].

Згідно концепції психології творчості, розробленої академіком В. О. Мояко, творча людина розглядається як така, що відображає вищий ступінь розвитку, підготовленості до конкретних видів діяльності, до життя в цілому, до зміни стилів поведінки, до пошуків виходу з кризових станів, до найбільш конструктивної раціональної поведінки в так званих «прикордонних станах», в умовах катастрофи [4].

Одним із видів творчої діяльності, є конструювання. В своїх витоках і основах конструктивне мислення є узагальненим і опосередкованим пізнанням об'єктивної дійсності й проявляється в процесі розв'язання проблемних завдань. Саме поліфункціональність конструювання, його важливість у всіх сферах людської діяльності робить його особливо привабливим для науковців і спонукає до вивчення.

«Конструювання і проектування необхідно розуміти в самому широкому значенні – це, звісно, не тільки технічні об'єкти чи будови, але й різноманітні утворення, що мають ту чи іншу конкретну структуру і конкретні функції; так ми досить правомірно можемо говорити про конструювання творів літератури і мистецтва, проектування різного середовища, так само, скажімо, про конструювання людиною своєї мови, мовного спілкування. Адже очевидно, що будь-який план, будь-яка схема, будь-яка в кінцевому результаті структура – це

конструкція, це в буквальному сенсі слова – побудована структура. У зв'язку з цим стає повністю зрозумілим той все зростаючий теоретичний і практичний інтерес, який проявляють різні науки до процесів проектування і конструювання, особливо, коли мова йде про творчі процеси, пов'язані саме зі створенням нових творів, нових структур з новими функціями» [4, с. 5].

Відзначається, що задачі на конструювання передбачають переважно організацію пошукової діяльності, пов'язану з вибором оптимальних варіантів рішення даної задачі. Пошукова діяльність, змістом якої є аналіз, поєднується з комбінаторною діяльністю, суть якої полягає в синтезі. Виходячи з цього задачі на конструювання можна віднести до проблемних завдань, виконання яких проходить в ході пошуку та комбінування, яке здійснюється на певному матеріалі. В процесі конструювання знання набувають осмислений характер. Розвитку фантазії, смікалки, ініціативи служить варіативність і свобода вибору.

За складністю діапазон творчих задач може бути широким, але в кожному випадку буде відбуватися акт творчості, коли знаходиться новий шлях розв'язку або створюється щось нове. Це творча діяльність учня, під час якої він вперше приходить до формування ідеї нової саме для нього конструкції. З психологічної точки зору шлях до відкриття для себе може бути не менш тяжким ніж у професіонала [5, с. 6].

Конструкторська діяльність є синтетичною діяльністю, яка включає в себе елементи і спостереження, і вимірювання, і розрахунку, і оперування з предметами, і графічну діяльність. Обов'язковою рисою конструкторського мислення являється оперування з просторовими уявленнями: збільшення, зменшення предмету, вимірювання його форми, комбінування елементів і т.п.

Перетворення дійсності в уяві не є суто довільною її зміною, воно має свої закономірні шляхи, які знаходять свій вияв у типових способах або перетвореннях. Це такі прийоми, як комбінування, аглютинація, акцентування, зміна величин, символізація, типізація, іносказання тощо [8, с. 63].

Слід відзначити тісний взаємозв'язок між розвитком уяви та рівнем конструктивної творчості дітей. Засвоєння математичних, а особливо

геометричних понять, значно розширює межі конструктивного мислення. Конструювання завжди відбувається на основі узагальнених уявлень про властивості тих чи інших предметів і явищ. Воно включає активний цілеспрямований відбір та комбінування ознак і властивостей, які повинен мати майбутній об'єкт.

Беручи до уваги те, що в молодшому шкільному віці переважає наочно-дійове мислення, основною ознакою якого є взаємозв'язок мисленневих процесів з практичним діями, особливу роль відіграє конструктивна діяльність, як один з видів творчої винахідницької діяльності. Психологічний аналіз такої діяльності вказує на її велику складність. Вона виникає поступово з елементарних і простих форм, які переходять потім в більш складні.

В процесі конструювання молодші школярі уточнюють свої уявлення про навколишні предмети, глибше і повніше пізнають такі просторові властивості предметів як форма, величина, комбінування елементів, конструкція. В цьому процесі в учнів відбувається формування умінь будувати новий образ майбутнього об'єкта на основі вихідних образів, які суттєво відрізняються від кінцевого продукту мислення. В ході послідовних практичних перетворень об'єкт, на який спрямована діяльність, виступає перед дитиною з різних сторін, дає поштовх до мислення. Аналізуючи фантастичні продуктів діяльності можна сказати, що вони являють собою комбінації елементів, які були взяті з дійсності і набули змін в процесі діяльності нашої уяви. Також підкреслює роль емоційного фактора на комбінаторну діяльність (фантазію). Враження і образи, які справили на нас спільний емоційний вплив мають тенденцію об'єднуватись між собою, не дивлячись на те, що ніякого зв'язку за схожістю між цими образами не існує.

Виділяють два типи конструювання: технічне і художнє. В технічному конструюванні моделюються в основному основні структурні і функціональні ознаки (будівля з дахом, вікнами дверима і т.п.). До технічного типу конструювання відноситься: конструювання із побудовочного матеріалу (дерев'яні

деталі геометричної форми); із деталей конструктора, які мають різні способи кріплення; із великогабаритних модульних блоків.

В художньому конструюванні діти не стільки відображають структуру об'єкту, скільки своє ставлення до нього, передають його характер, використовуючи прийом порушення пропорцій, а також колір, фактуру, форму (веселий клоун, прекрасний принц і т.п.), що призводить за висловом А.В. Запорожця [3] до створення своєрідних емоційних образів. До художнього конструювання відносять конструювання із паперу та природного матеріалу.

Л. О. Парамонова [6] визначає такі форми організації навчання дитячому конструюванню:

1. Конструювання за зразком полягає в тому, що дітям пропонуються зразки конструкцій, виконаних із деталей конструктора, паперу і т.п., при цьому повідомляються і способи побудови конструкції. Це важливий етап навчання (особливо дошкільників), в ході якого діти дізнаються про властивості деталей побудовчого матеріалу, оволодівають технікою виконання побудови конструкцій (вчаться виділяти простір для конструкції, акуратно поєднувати деталі і т.п.). Конструювання за зразком, в основі якого лежить копіювальна діяльність, є важливим навчаючим етапом, завдяки якому забезпечується перехід до самостійної пошукової діяльності творчого характеру.

2. Конструювання за моделлю. Дітям в якості зразка пред'являють модель, в якій обриси окремих її елементів скриті від дитини (наприклад, конструкція, обклеєна білим папером). Дитині пропонується певна задача, але не даються способи її розв'язання. В процесі розв'язання цих задач у дітей формуються вміння в умі (подумки, мисленно) розбирати модель на складові її елементи, для того щоб відобразити її в своїй конструкції, вміло підібравши ті чи інші деталі.

3. Конструювання за умовою полягає в тому, що не даючи дітям зразка конструкції, малюнків і способів її побудови, визначають лише умови, яким конструкція повинна відповідати. Задачі такого типу відносяться до завдань проблемного характеру, оскільки способи їх розв'язання не даються. В процесі

такого конструювання у дітей формуються вміння аналізувати умови і на основі цього аналізу будувати практичну діяльність досить складної структури.

4. Конструювання за простими кресленнями та наочними схемами. Відмічається, що моделюючий характер самої діяльності, в якій із деталей побудовчого матеріалу відтворюються зовнішні і окремі функціональні особливості реальних об'єктів, створює можливості для розвитку внутрішніх форм наочного моделювання.

5. Конструювання за задумом. Володіє широкими можливостями для розгортання творчості дітей, для прояву їх самостійності: вони самі вирішують, що і як вони будуть конструювати.

6. Конструювання за темою. Діти самостійно створюють задуми конкретних побудов, поробок, обирають матеріал і способи їх виконання.

7. Каркасне конструювання передбачає першочергове знайомство дітей з простим за побудовою каркасом як центральною ланкою конструкції (її частин, характер їх взаємодії) і наступну демонстрацію педагогом різних її змін, які приводять до трансформації всієї конструкції. В результаті діти засвоюють загальний принцип побудови каркасу і вчаться виокремлювати особливості конструкції, виходячи з каркасу. При такому конструюванні дитина, дивлячись на каркас, повинен домислити, добавляючи до каркасу різні додаткові деталі, що сприяє розвитку уяви, узагальнених способів конструювання, образного мислення.

Кожен вид конструювання має свою специфіку, яка пов'язана з особливостями стимульного матеріалу (папір, деталі конструктора, природний матеріал і т.п.). Врахування даної специфіки дозволяє, по-перше, розробити розвиваючі технології навчання дітей різним видам конструювання; по-друге, на цій основі визначити суттєві їх взаємозв'язки з метою створення цілісної системи формування творчого конструювання.

Основними загальними показниками творчого конструювання як процесу діяльності і її продукту є: створення «образу» (конструкції) – їх кількість, варіативність, новизна, оригінальність, виразність, ступінь віддаленості

створюваного «образу» від початкових даних, наділення одних і тих же «образів» різними властивостями; вміння будувати різні образи на одній основі; вміння бачити ціле раніше частин; інтелектуальна активність і зацікавленість дітей пошуковою діяльністю, їх емоційність.

Формування творчого конструювання будується на основі трьох взаємопов'язаних складових: розвиток самостійного дитячого експериментування з новим матеріалом; розвиток образного мислення і уяви; формування узагальнених способів діяльності.

Організоване дорослими самостійне дитяче експериментування пізнавального характеру стимулює дітей «вбудовувати» набуті раніше способи в нові змістовні контексти. А це, в свою чергу, веде до породження як нових способів, так і нових образів і нових смислів. Все це, як зазначає Л. С. Виготський, забезпечує внутрішній взаємозв'язок між мисленням, уявою, довільним вибором [1].

В процесі конструктивної діяльності у дітей формується універсальна здатність до побудови різної значимої для дитини діяльності (образотворчої, ігрової мовленнєвої та ін.) як до створення цілісності (малюнок, текст, сюжет) із різних складових, але одними і тими ж прийомами: комбінування, зміна просторового положення, добудова, перебудова, прибирання зайвого і т.п.

Конструювання є передумовою прояву та розвитку художньо-конструктивних здібностей, розвитку сенсомоторних якостей, просторових уявлень, уяви, цілеспрямованих дій, творчих здібностей, що в свою чергу є основою для успішного розв'язання в подальшому конструктивно-технічних та науково-творчих задач.

Отже, використання відповідних педагогічних методів та прийомів з урахуванням вікових аспектів творчого мислення при розробці навчальних матеріалів є одним з провідних завдань сучасної школи. Систематичне виконання учнями творчих завдань на конструювання сприятиме розвитку їх творчого мислення.

Список використаних джерел

1. Виготський Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте. Москва : Просвещение, 1991. 93 с.
2. Гурова Л. Л. Психология мышления. Москва: ПЕР СЭ, 2005. 136 с.
3. Запорожец А. В. Развитие интеллектуальных способностей у детей 6-7 лет. Москва: Педагогика, 1996. 228 с.
4. Моляко В. А. Творческая конструкторология (пролегомены). Київ: Освіта України, 2007. 388 с.
5. Никитин Б. П. Ступеньки творчества или развивающие игры. Москва: Просвещение, 1991. 160 с.
6. Парамонова Л. П. Теория и методика творческого конструирования в детском саду : учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва: Издательский центр «Академия», 2002. 192 с.
7. Перцептивно-мисленнєві стратегії творчого конструювання інформаційних систем у навчальній та трудовій діяльності : монографія. Київ, 2018. 194 с.
8. Роменець В. А. Психологія творчості : навч. посібник. Київ: Либідь, 2001. 288 с.
9. Творча діяльність в ускладнених умовах. Київ, 2007. 308 с.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕЛЕПСИХОЛОГІЇ НА ЗАСАДАХ МЕТАКОГНІТИВНОГО ПІДХОДУ

Луньов В. Є. (ORCID ID: 0000-0002-7085-8454)

Середа С. В

Скальська Л. О. (ORCID ID: 0000-0002-0233-4034)

Актуальність роботи. Віртуалізація соціальної та професійної взаємодії виступає новою реалістичною рамкою надання психологічних послуг в цілому світі [8]. Слід зауважити, що вимушене соціальне дистанціювання, спричинене карантинними обмеженнями в період пандемії COVID-19 та в умовах воєнного часу в Україні вимагає переосмислення усталених моделей взаємодії на рівні «психолог-клієнт» та зв'язку між соціальним дистанціюванням, психічним здоров'ям і соціальним благополуччям індивіда [6]. Надання психологічних послуг в Україні останніми роками набуло концепту телепсихологічного втручання та підтримки, що згідно сучасних досліджень може зменшити тягар

супутніх психічних захворювань і забезпечити благополуччя популяції.

Зокрема такий формат віртуальної взаємодії може забезпечити персоналізовану домашню терапію з інтерактивним спілкуванням між пацієнтами та клініцистами [2], ефективність навчання фахівців [3], зокрема в умовах пандемії COVID-19 [12] та воєнного часу [9].

Зазвичай, найпоширенішою формою доступу до психологічних послуг є безпосередня офлайн комунікація. В дослідженнях Sora, Nieto, Montesano, Armayones [11] виявлено, що особи, які поєднують психотерапію віч-на-віч з онлайн-психотерапією, сприймають останнє як більш ефективну та з меншими бар'єрами для доступу. Крім того, деякі характеристики, такі як досвід телемедицини сприяють телепсихологічним ініціативам з боку потенційних клієнтів.

В той же час психологи стикаються з новими практичними проблемами, які вимагають адаптації їхньої клінічної практики та використання послуг телепсихології. Як відомо з сучасних протоколів, доступ до телепсихологічних послуг має супроводжуватися рекомендаціями щодо етичних питань і прозорою телепсихологічною інформацією про конфіденційність і безпеку [10]. Разом з тим сучасні дослідження зосереджуються навколо питань методології надання психологічних послуг, та власне компетенції самих психологів.

Мета. Визначити методологічні, організаційно-психологічні та технологічні особливості телепсихології на засадах метакогнітивного підходу.

Основні результати. Аналіз провідних досліджень обґрунтовує необхідність врахування метакогнітивного, нейродинамічного та, зокрема, нейрокогнітивного підходів до аналізу особистістю інформаційного навантаження, з огляду на його поведінкову, психосемантичну, стилістичну, дискурсивну, етичну складові. Відповідно необхідно врахувати евристичний потенціалі метакогнітивного підходу до сучасних моделей теле- та онлайн-психології.

Що стосується телепсихології, нам відомо лише про кілька досліджень. У німецькій вибірці Eichenberg et al. [4] засвідчили, що більшість німців віддають

перевагу традиційній моделі психотерапії та консультування, хоча готовність використовувати технологічні доповнення до терапії збільшується, якщо пропонується програма має розповсюдження. Профіль пацієнтів, які повідомили про готовність використовувати телепсихологію, представлено в наступний спосіб: чоловіки, молоді люди, неодружені, з вищою освітою і доходом понад 2500 євро на місяць. Нарешті, результати також показали значний зв'язок між використанням терапії за допомогою медіа та використанням різних джерел для отримання інформації про здоров'я [5]. Дослідження показали кращу прийнятність телепсихології серед молодих жінок з вищою освітою, а також серед тих, хто відчуває більше бар'єрів для доступу до спеціалізованої психологічної допомоги [7]. Також виявлено, що користувачі віддають перевагу керованим втручанням або відеоконференціям, ніж некерованим веб-пакетам, що застосовуються самостійно [1]. Тим не менш, існує лише кілька досліджень, які виявляють взаємозв'язок між моделями використання, прийнятністю та ефективністю втручань електронної охорони здоров'я, а також із серйозними методологічними недоліками (малі та неоднорідні вибірки, описові результати, дефіцит психометричних показників) і, отже, точкою зору та уподобаннями клієнтів залишається недостатньо представленим у дослідженнях. Крім того, на жаль, в Україні бракує досліджень, які б узагальнювали профіль пацієнтів телепсихології.

Висновки та перспективи. Виявлені особливості становлення професійної компетентності психологів щодо надання телепсихологічних послуг можуть бути використані в процесі розробки програм підвищення кваліфікації. Визначені емпіричні кореляції ефективності телепсихологічних моделей психологічного консультування та психодіагностики можуть стати підставою для оцінки широкого кола програм телепсихології. Ми передбачаємо, що за результатами дослідження буде: визначено методологічні, організаційно-технологічні засади використання моделей телепсихологічної допомоги як сучасного напрямку психологічних послуг; застосовано ІТ-устаткування Metacognit.me у психокорекції метакогнітивної сфери особистості; встановлено

специфіку застосування метакогнітивного підходу в контексті впровадження телепсихології в Україні; констатовано емпіричні кореляції ефективності телепсихологічних моделей психологічного консультування та психодіагностики; розроблено рекомендації застосування медитативної терапії адикцій.

Список використаних джерел

1. Cejalvo Herraiz E. Manual de telesalud mental. Tecnologías digitales en la práctica clínica. *Yulök Revista de Innovación Académica*. 2023. Vol. 7, no. 1. P. 120–121. URL: <https://doi.org/10.47633/yulk.v7i1.577> (date of access: 28.01.2023).
2. Choi Y.-H., Paik N.-J. Mobile Game-based Virtual Reality Program for Upper Extremity Stroke Rehabilitation. *Journal of Visualized Experiments*. 2018. No. 133. URL: <https://doi.org/10.3791/56241> (date of access: 28.01.2023).
3. Effectiveness of Digital Education on Communication Skills Among Medical Students: Systematic Review and Meta-Analysis by the Digital Health Education Collaboration / B. M. Kyaw et al. *Journal of Medical Internet Research*. 2019. Vol. 21, no. 8. P. e12967. URL: <https://doi.org/10.2196/12967> (date of access: 28.01.2023).
4. Eichenberg C., Wolters C., Brähler E. The Internet as a Mental Health Advisor in Germany—Results of a National Survey. *PLoS ONE*. 2013. Vol. 8, no. 11. P. e79206. URL: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0079206> (date of access: 28.01.2023).
5. Exploring patients' perspectives of an mHealth application: a qualitative study as part of EDGE COPD / V. Williams et al. *International Journal of Integrated Care*. 2013. Vol. 13, no. 7. URL: <https://doi.org/10.5334/ijic.1447> (date of access: 28.01.2023).
6. Maksymenko K., Kudermina O. Psychosemantic Reconstruction of Health Concepts in Patients with Somatogenia. *PSYCHOLINGUISTICS*. 2019. Vol. 25, no. 1. P. 194–214. URL: <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-25-1-194-214> (date of access: 28.01.2023).
7. Moskalenko M. Y., Hadjistavropoulos H. D., Katapally T. R. Barriers to patient interest in internet-based cognitive behavioral therapy: Informing e-health policies through quantitative analysis. *Health Policy and Technology*. 2020. Vol. 9, no. 2. P. 139–145. URL: <https://doi.org/10.1016/j.hlpt.2020.04.004> (date of access: 28.01.2023).
8. Psychological Peculiarities of Understanding by Students Internet Texts / S. Maksymenko et al. *PSYCHOLINGUISTICS*. 2020. Vol. 28, no. 1. P. 187–213. URL: <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2020-28-1-187-213> (date of access: 28.01.2023).

9. Tkach B., Lunov V. The Brigade Model of Providing Comprehensive Psychological Assistance to Affected Ukrainians in the Conditions of a Full-Scale Russian Invasion. SSRN Electronic Journal. 2022. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.4266123> (date of access: 28.01.2023).

10. Toward establishing telepsychology guideline. Turning the challenges of COVID-19 into opportunity / M. M. J. Alqahtani et al. Ethics, Medicine and Public Health. 2021. Vol. 16. P. 100612. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jemep.2020.100612> (date of access: 28.01.2023).

11. Usage Patterns of Telepsychology and Face-to-Face Psychotherapy: Clients' Profiles and Perceptions / B. Sora et al. Frontiers in Psychology. 2022. Vol. 13. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.821671> (date of access: 28.01.2023).

12. Warriar U., Shankar A., Belal H. M. Examining the role of emotional intelligence as a moderator for virtual communication and decision making effectiveness during the COVID-19 crisis: revisiting task technology fit theory. Annals of Operations Research. 2021. URL: <https://doi.org/10.1007/s10479-021-04216-8> (date of access: 28.01.2023).

ПІДРУЧНИКИ ДЛЯ РОЗВИВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ СТИМУЛЮВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ І РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ УЧНІВ

Маряненко Л.В. (ORCID: 0000-0003-4166-7349)

Поклад І.М. (ORCID: 0000-0002-8493-1763)

Проблема створення якісних підручників у сучасних умовах нової української школи набуває особливого значення. Ця проблема, як виклик сьогодення, продовжує перебувати в центрі уваги фахівців галузей психології, педагогіки, дидактики. Концепцію сучасного підручника розробляли В. Бейлінсон, В. Безпалько, Д. Зуєв, І. Лернер та ін. На думку цих авторів, вирішальним для створення підручника має бути питання, якою мірою підручник, як засіб навчання, зможе виконувати своє призначення у досягненні максимальних результатів навчального процесу.

Проблемою розробки психологічної теорії шкільного підручника займалися такі науковці, як: В. Безпалько, Л. Занков, Д. Зуєв, В. Краєвський, І. Лернер, Н. Менчинська, Н. Тализіна та ін. Психолого-педагогічні функції шкільних підручників досліджували: Ю. Гільбух, О. Дусавицький, Г. Костюк,

І. Лернер, Н. Менчинська, Н. Тализіна, С. Якіманська та ін. Так, в 1939 році за редакцією Г. С. Костюка вперше в Україні був виданий підручник із психології для вищих навчальних закладів «Психологія», в якому вчений виклав свої погляди на розробку теоретико-методологічних засад досліджень психічного розвитку людини, зокрема у розв'язанні таких актуальних проблем психології, як онтогенез людської психіки, роль спадковості, середовища і виховання у психічному розвитку дитини, а також у розв'язанні більш часткових питань, що стосуються шляхів забезпечення розвиваючого і виховуючого навчання, психології програмованого навчання, формування особистості та чимало інших. Подальше перевидання (в 1941, 1955, 1961, 1968 р.р.) в поновленому та доопрацьованому вигляді підручника, головним автором (вченим були написані 16 розділів із 20) та незмінним редактором якого був Г. С. Костюк, засвідчило, що його наукові доробки відіграли помітну роль у виробленні наукових позицій вітчизняної психологічної науки з цілої низки кардинальних проблем, насамперед тих, які стосуються природи психіки, закономірностей психічного розвитку, шляхів керівництва становленням особистості тощо [5]. Підручник і сьогодні прислуговується як студентській молоді, так і науковцям, які працюють у різних галузях психологічних знань.

О. Савченко зацентувала увагу, що зміни парадигми шкільної освіти надто впливають на переосмислення функцій і ролі підручників. На думку дослідниці, у сучасних реаліях традиційні функції підручника: інформаційна, виховна, розвивальна – мають доповнюватися ще двома – технологічною та ілюстративною.

Такі автори, як О. Дусавицький, Л. Занков, І. Полякова займалися проблемою створення підручника для молодших школярів в умовах розвивального навчання. Саме для такого розвивального підручника виділені наступні характерні функції: інформаційна, мотиваційна, виховна, розвивальна. Дидактичні особливості розвивального підручника оцінюються за такими показниками, як: характер відображення змісту освіти, технологія представлення в підручнику засобів формування пізнавальної діяльності учнів.

У сучасних умовах Нової української школи підручники зазнають значних змін порівняно з минулими роками, що пояснюється варіативністю нових навчальних програм, і це забезпечує широкий вибір програм, на основі яких розробляються підручники, навіть і для обдарованих учнів, або для будь-яких моделей розвивального навчання. В роботах Максименка С. Д. [1] і Шумакової Н. Б. [7] розробляється програма для підручника класичної моделі розвивального навчання з природознавства для учнів загальноосвітніх шкіл. І на основі цієї програми розробляються розвивальні підручники для моделі класичного розвивального навчання.

При розв'язанні проблеми створення сучасних шкільних підручників найчастіше вдаються до виявлення вимог щодо форми та змісту нового підручника з навчального предмета. Водночас, якщо ми прагнемо до того, щоб шкільний підручник був фактором розвитку учня, то при його створенні мають враховуватися основні закономірності інтелектуального розвитку особистості в процесі учіння. І питання стоїть не лише в доборі змісту шкільного підручника та порядку викладу теоретичних знань, а, перш за все у формі презентації навчальної інформації та способах проектування цілісної діяльності учіння через систему завдань для роботи з навчальним матеріалом, ретельний відбір ілюстративного матеріалу та альтернативних завдань до них.

Загалом, аналіз більшості сучасних шкільних підручників доводить, що як правило, автори орієнтуються на репродуктивно-пояснювальний виклад наукового знання, адаптованого до вікових можливостей для засвоєння учнями. Такий підхід не створює умов для перетворення учня в активного діяча, здатного не лише до споживання навчальної інформації, але й спроможного прийняти задачу, організувати власну пошуково-дослідницьку діяльність та здійснити самоконтроль правильності розв'язання проблемної ситуації та рефлексію власної пізнавальної діяльності й її результату.

Основні розумові зусилля учня при роботі з підручником повинні бути спрямовані не на мнемічну діяльність, а саме на аналіз та синтез істотних та загальних властивостей і відношень явищ та фактів, що розкривають кожне

поняття навчального предмету. Шкільний підручник, як багатофункціональна система, є водночас, інструментом організації діяльності учня та інструментом взаємодії педагога і учнів.

Досвід психологічного аналізу підручників для НУШ дозволяє прослідкувати наявні зміни у змісті та формі навчальної книги, які свідчать про збільшення уваги до її психологічної складової. Враховується активність, самоорганізація учнів, помітним є збільшення питомої ваги завдань, націлених на самостійний характер роботи учнів. Використовуються методичні засоби, що дозволяють диференціювати матеріал, забезпечити індивідуальний підхід.

Але, разом з тим, на жаль шкільний підручник, озброюючи учнів знаннями з навчального предмету, не завжди сприяє формуванню системи розумових дій, які б дозволяли учням здійснювати дослідницьку діяльність. Розвивальний ресурс шкільного підручника буде повністю зреалізовано тоді, коли учень з позиції активного суб'єкта зможе здійснювати саморегуляцію процесу учіння.

Холодна М. О. визначила і охарактеризувала декілька моделей розвивального навчання. Класична модель розвивального навчання характеризується тим, що її ключовим елементом є формування способів навчальної діяльності (Ельконін Д. Б., Давидов В. В., Рєпкін В. В.). Вільна модель була розроблена для обдарованих дітей. Діалогічна модель розроблена на основі ідей Бахтіна М. М., його концепції діалогу. Особистісна модель розподіляється на традиційно-гуманістичну (Сухомлинський О. В., Амонашвілі Ш. О.) та власне гуманістичну модель (Роджерс К., Бернс Р. та ін.). Структурувальна модель має ключовим елементом – збільшення дидактичних одиниць (Ерднієви, Шаталов В.Ф.). Модель проблемного навчання основним дидактичним прийомом має введення учня у проблемну ситуацію. Формувальна модель має ключовим елементом орієнтувальну основу дій (Гальперін П. Я., Талізін І. Ф.). Збагачувальна модель має ключовим елементом розробку збагачувального підручника, через що досягається ускладнення ментального досвіду учнів (Холодна М. О., Гельфман І. Г.) [6].

В усіх видах розвивального навчання (модель проблемного навчання, вільна модель, власне розвивальна модель, діалогічна модель, традиційно-гуманістична модель, власне гуманістична модель, формувальна модель, збагачувальна модель) є й інші моделі, скажімо – модель модульного розвивального навчання, в тій чи тій мірі є елементи співробітництва та співтворчості, що передбачають спільний пошук і спільну продуктивність вчителя і учня, їх позитивну взаємодію.

Стосовно до виду розвивального навчання мають створюватися і відповідні навчальні підручники як елемент змістового компоненту пізнавальної діяльності. Так, Дусавицький О. К. вважав, що для підручника, що використовується у моделі власне розвивального навчання (Ельконін Д. Б., Давидов В.В., Рєпкін В. В.) мають бути наявними такі функції підручника, як: інформаційна, мотиваційна, виховна та розвивальна. Слід також зазначити, що підручник для традиційного навчання відрізняється від підручника для розвивального навчання.

У розвивальному підручнику попри відображення змісту освіти мають бути представлені засоби формування пізнавальної діяльності учнів. Будь-які підручники (як для традиційного, так і для розвивального навчання) розробляються на основі навчальних програм. Варіативність навчальних програм детермінована моделями розвивального навчання і, у свою чергу, детермінує варіативність розробки підручників.

Навчальний підручник для будь-якої розвивальної моделі навчання спирається на психологічну теорію цієї моделі. Скажімо, щоб розробити підручник для власне розвивальної моделі, необхідно спиратися на психологічну теорію учбової діяльності Давидова В. В. Підручник же для збагачувальної моделі має створюватися на базі психологічної теорії інтелекту, розробленої Холодною М. О. Збагачувальний підручник за своїм статусом є самовчителем. При його конструюванні враховуються реальні психологічні механізми інтелектуального розвитку дитини. Навчальна інформація для підручника підбирається відповідно до особливостей ментального досвіду учнів (склад,

будова, стилі). Холодна М. О. зазначає, що традиційний підручник не є розвивальним, оскільки він за статусом є довідником-задачником і не забезпечує включення, активного занурення учнів у виконання навчальних завдань. Розвивальний підручник натомість забезпечує глибоке засвоєння учнем понять і дає розвивальний ефект. Так, наприклад, збагачувальний підручник містить: пояснювальний і тематичний тексти, словник, довідник, додатковий поглиблений матеріал, практикум із завданням різного ступеню складності, інструкції і самостійні знання. В ньому наявний насичений контекст, що забезпечує можливість засвоєння знань у розширених світоглядних і міжпредметних зв'язках. Міжособистісна взаємодія між вчителем і учнями у збагачувальному навчанні характеризується тим, що учневі надається максимальна самостійність.

Взаємодія характеризується гаслом: «учень попереду вчителя», а не навпаки: «вчитель попереду учня» – як у традиційному навчанні. Оскільки навчальні тексти мають діалогічну і полілогічну форми, то розвивальний ефект збагачувального підручника виявляється в наступних критеріях: вміння розуміти інших, формулювання власної точки зору, здібність працювати над проблемами, наявність відкритої пізнавальної позиції на противагу замкненості й егоцентризму учня. За Дусавицьким О.К. дидактичні особливості для підручника розвивальної моделі навчання оцінюються за такими показниками: характер відображення змісту освіти, технологія представлення в підручнику засобів формування пізнавальної діяльності учня.

Підручники для будь-якої форми (моделі) – традиційної або розвивальної – розробляються на основі навчальних програм. Варіативність навчальних програм детермінує варіативність розробки підручників. Шкільний підручник забезпечує в основному формування змістового компоненту пізнавальної діяльності. Підручник спрямовує, організовує шлях пізнання, спонукає учня до самостійності. Важливим показником якості підручника слугує його змістова спрямованість на інтелектуальний розвиток учнів. Шкільний підручник, як багатофункціональна система, є водночас інструментом організації діяльності

учня та інструментом взаємодії педагога і учнів. Засобом шкільного підручника мають формуватися способи продуктивної роботи з книгою в подальшому житті учня. Побудова навчального підручника має спиратися на психологічну теорію учіннєвої діяльності.

Нажаль, у процесі шкільного навчання пізнавальна діяльність як психологічне утворення у більшості випадків формується у дітей стихійно. Важливо, щоб вчитель вмів цілеспрямовано формувати пізнавальну діяльність, а не пускати цей процес на стихійне становлення. «Навчання є спільною діяльністю вчителя та учнів. Керуючись шкільною програмою, вчитель розділ за розділом викладає учням зміст тієї чи іншої науки і визначає завдання для дальшої самостійної роботи над ним. Успіх його розуміння учнями залежить насамперед від того, як учитель сам володіє змістом тієї науки, яку викладає. Водночас він залежить і від того, як учитель при цьому збуджує пізнавальну активність самих учнів. Без неї ніяке розуміння і засвоєння учнями навчального матеріалу неможливе» – зазначив у своїх працях Г. С. Костюк [4, с. 296-297]. Отже, передусім необхідно приділити ретельну увагу формуванню пізнавальних процесів: уяви, образно-логічного, понятійно-логічного мислення. Пізнавальна діяльність, як довершене психологічне утворення, має свою структуру. До її складу входять такі компоненти: операційний, мотиваційно-регуляційний, контрольний-оцінювальний, змістовий, результативно-особистісний. Операційний компонент є фундаментом у структурі пізнавальної діяльності. Без сформованості пізнавальної діяльності учень не зможе побачити пізнавальну проблему, поставити мету пізнавальної діяльності, спланувати розв'язання пізнавального завдання.

У процесі формування операційного компоненту пізнавальної діяльності особливу увагу необхідно приділити розвитку пізнавальних процесів, які його становлять. Мотиваційно-регуляційний компонент складається з таких елементів, як внутрішня пізнавальна мотивація і самодетермінація як вища екзистенційна саморегуляція пізнавальної діяльності. До контрольного-оцінювального компонента пізнавальної діяльності входять: самооцінка, морально-вольові

якості. Змістовий компонент містить такі складові: знання, уміння, навички, рівень компетентності. До результативно-особистісного компонента входять результативні феномени особистості, що розвинулися в процесі діяльності: самоактуалізація, активність, духовність [2, с. 4-5].

Для досягнення розвитку учнів учитель має використовувати все прогресивне з усіх розвивальних моделей навчання, також застосовувати і підбирати попри традиційних підручників і розвивальні підручники та дидактичні матеріали, крім того – і всі цікаві розробки традиційного навчання [3].

Список використаних джерел

1. Максименко С. Д. Основи генетичної психології: навч. посіб. Київ: НПЦ Перспектива. 1988. 220 с.
2. Мар'яненко Л. Формування пізнавальної діяльності у молодших школярів. Київ: Редакція загальнопед. газет, 2014. 128 с.
3. Мар'яненко Л. В. Формувальні і виховні можливості нового підручника: психологічні вимоги конструювання. *Сучасні психологічні вимоги до підручника для Нової української школи: збірник тез наук. доп. круглого столу* (м. Київ, 24 листопада 2020 р.) Київ, 2020. С. 37–47.
4. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ: Рад. школа, 1989. 608 с.
5. Поклад І. М. Історія Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України в іменах: до 75-річчя з дня заснування. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Ін-ту психології Г.С. Костюка НАПН України*. Київ, Ніжин: ПП Лисенко, 2020. Т. IX. *Загальна психологія, Історична психологія. Етнічна психологія*. Вип. 13. С. 436–446. URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v9/i13/8.pdf>
6. Холодная М.А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 272 с.
7. Шумакова Н. Б. Обучение и развитие одарённых детей: книга Серии «Библиотека психолога». Москва. Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2004. 336 с.

СУЧАСНИЙ ПІДРУЧНИК: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Мельничук Т. І. (ORCID ID: 0000-0002-5205- 9958)

Нова реальність України у війні, швидкоплинність змін сьогодення, як економічного так і психологічного, зумовлює знову переглянути зміст підручників та подачу матеріалів для молодших школярів, особливо у розрізі їх підготовки до соціалізації у новому соціальному середовищі. Молодший шкільний вік – період інтенсивного формування людської особистості. Нова реальність буде породжувати запит на підприємливу ерудовану молодь, психологічно стійку, із вмінням адаптуватись долюбих негараздів, та вмінням складнощі використовувати як ресурс для подальшого зростання. Соціальне середовище, в якому буде формуватися особистість, треба розуміти не тільки як оточення, але й як систему можливостей, вимог та очікувань, яка виконує конструктивні й диригентські функції щодо цього процесу. Це множина викликів та очікувань складним чином відображається в самій архітектурі свідомості та почуттів особистості, у наборі алгоритмів, стандартів та правил поведінки й діяльності, в її пізнавальній структурі. Відповідно, виникає необхідність у конструюванні нового змісту освіти для реалізації цілей навчання.

Загальновідомо, що підручник є носієм змісту навчання. Отже, виникає низка запитань: яким мають бути зміст, структура, форма, функції сучасного підручника для молодшого школяра? Зміст освіти – це зафіксована у підручнику система знань. Знання є основним компонентом змісту навчання. А початкова школа формує підґрунтя та дає основу для формування цієї системи знань. Адже необхідною умовою відповідності освітнього процесу сучасним вимогам НУШ є формування в учнів уміння вчитися, самостійно здобувати знання, орієнтуватися в неперервному потоці інформації [4].

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що проблема створення підручників неодноразово була предметом дослідження науковців, як вітчизняних, так і зарубіжних. Однак слід зазначити, що найчастіше

розглядаються педагогічні засади побудови навчальної книги, а психологічні аспекти розкрито недостатньо [3, с.69-73; 7].

Реформування змісту початкової освіти передбачає удосконалення якості підготовки і випуску підручників, здатних забезпечити не лише оволодіння учнями відповідною сумою предметних знань та спеціальних умінь і навичок, а й сформувати в них бажання та вміння вчитися, сприяти набуттю життєво важливих компетентностей. Згідно положень Нової української школи, основними завданнями сучасної освіти є створення умов для всебічного розвитку особистості, здатної до самодетермінації, самоактуалізації, саморозвитку, а також для розвитку творчих здібностей особистості і надання їй можливості для їх виявлення. Реалізації цих завдань сприятиме запровадження компетентнісного підходу в роботі НУШ, спрямованого на формування ключових компетентностей учнів. І однією із компетентностей є – підприємливість, фінансова грамотність, ініціативність: уміння генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя з метою підвищення як власного соціального статусу та добробуту, так і розвитку суспільства і держави. Вміння раціонально вести себе як споживач, ефективно використовувати індивідуальні заощадження, приймати доцільні рішення у сфері зайнятості, фінансів тощо [5].

За експертними оцінками, найбільш успішними на ринку праці в найближчій перспективі будуть фахівці, які вміють навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, володіти основами економіки, можуть спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіти іншими сучасними вміннями.

Тому, досить важливо створити умови для вдосконалення особистості, особливо її свідомості і самосвідомості, змінити світовідчуття, світорозуміння у новому соціальному середовищі що є економічно спрямованим. Наразі, перед ученими і практиками, викладачами і педагогами з усією гостротою постало питання про творення парадигми нової сутності людської особистості, прокладання нових шляхів її всебічного і гармонійного розвитку, перегляду її можливостей і прогнозування наслідків її матеріальної та духовної діяльності,

подальшого впливу на природу і суспільство, про розуміння сенсу свободи і можливості вибору в нових історичних та економічних умовах [6].

Увага молодшого школяра виникає завдяки образному, наочному, яскравому навчальному матеріалу та емоційності його викладення. Довільна увага в молодшому шкільному віці розвивається разом з розвитком відповідальності в ставленні до навчання та з формуванням позитивних мотивів навчання. Саме в умовах модернізації освіти перед загальноосвітньою школою стоїть завдання підсилити позитивні мотиви до навчання через підвищення якості освіти, ефективності використання змісту і технологій навчання починаючи із початкової школи та із відповідною експертизою та особливим контролем за змістом підручників. Адже підручник вже давно не є просто механістичною “сумою знань”. Він, насамперед, покликаний сприяти розвитку системи мислення, розвивати компетентності тощо. Підручник не просто вчить мислити. Він має бути сформований як відкрита система, що спонукає учнів у кожному завданні спрямовувати свої пізнавальні зусилля назовні. Тобто ці завдання мають виштовхувати учня буквально кожного уроку за межі підручника особливо у початковій школі.

Як відмічено у методичних рекомендаціях щодо викладання в початковій школі, саме компетентнісний підхід – ключова ознака презентації змісту, процесу і результатів навчання в інтегрованому курсі навчання у молодшій школі. Це передбачає не лише достатній обсяг інформації про об’єкт пізнання, його якість, але й забезпечення дослідницької активності учнів у вияві причиново-наслідкових зв’язків; надання переваги знанням, які можна здобути самостійно, застосовувати набутий досвід у нових ситуаціях та до нових реалій [4; 5; 7].

Щодня ми чуємо слово економіка. Що воно означає? Це поняття стосується лише різноманітних фірм та підприємств, а чи може стосуватись і всіх громадян? Економіка – це наука, яка вивчає економічне життя суспільства та економічні стосунки, що складаються між людьми внаслідок економічної діяльності. В перекладі з грецької мови слово економіка означає мистецтво ведення

домашнього господарства («ойкос» - дім, домашнє господарство; «номос» - вчення, закон) [6, с. 64-65].

Дембицька Н. в своїх дослідженнях відмітила, що наприкінці молодшого шкільного віку ставлення дітей до особистої власності є досить реалістичним і водночас суперечливим. Їх цікавлять і одночасно лякають такі теми. Вони загалом обізнані у особистісних ресурсах, які асоціюють з образом підприємливої людини (інтелектуальний та трудовий потенціал), знають про вагомість та важливість грошей, про деякі шляхи їх заробляння (ті знання що у більшій частині отримали у сім'ї). Тому, в цілому мають ідеалістичне позитивно-раціональне уявлення про людину, яка володіє мистецтвом управління грішми. Водночас певну суперечливість у таке ставлення вносять негативні переживання та тривога, пов'язані з грошовою безпекою (у 45% опитаних), якій, очевидно через економічну некомпетентність, не можуть зарадити. Дослідниця резюмує, що у молодшого школяра вже сформовані ідеалістичні уявлення про особистісні чинники підприємливості та, водночас, монетарний аспект відносин особистої власності зумовлює негативно-тривожні переживання через прагнення досягти фінансової безпеки [3, с. 69-73].

Однак викликає стурбованість, що як саме молодшому школяру отримати знання щодо подальшої економічної соціалізації у навчальних підручниках не прописано.

Звичайно у підручниках реалізації математичної освітньої галузі у початковій школі прописано про оволодіння знаннями закономірностей та перспектив навколишнього світу, формування в учнів основ математичних знань, фактів, способів дій/операцій для розв'язання навчальних і практично-життєвих завдань, проблем, задач. Однак не в повному обсязі надані матеріали для розвитку економічної грамотності та культури молодшого школяра. Хоча такий матеріал можна було б подати через відповідні умови задач, чи вправ на розвиток логічного мислення.

Якщо взяти підручник для першого класу «Я досліджую світ», то його основний принцип – природовідповідності, і як відмічає Андрусенко І., він є

визначальним принципом створення даного інтегрованого підручника. В ньому констатується: «Усе, що оточує дитину, і сама дитина—є природа. Дитина у майбутньому повинна стати тим, до чого в неї є природні задатки. І завдання учителя виявити їх і створити умови для того, щоб дитячі здібності, нахили та інтереси могли розвиватися» [1, с. 8].

Також типовою освітньою програмою інтегрованого курсу для початкової школи другого класу «Я досліджую світ» - визначено особистісний поступ молодших школярів на основі формування цілісного образу світу в процесі засвоєння різних видів соціального досвіду, який охоплює систему інтегрованих знань про природу і суспільство, світоглядних орієнтацій, формування інформатичної, технологічної й інших ключових компетентностей, необхідних для життя та продовження навчання, ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності та соціальної практики, способи дослідницької поведінки, які характеризують здатність учнів розв'язувати практичні задачі [4]. Але у повному обсязі ще внесені матеріали практичного спрямування, з реального життєвого досвіду, що допомогли б оволодіти молодшим школярам основами подальшої економічної соціалізації у старших класах та і у подальшому дорослому житті.

Процеси мислення молодших школярів тісно пов'язані з діями. Значну роль також відіграють безпосередні уявлення, розвивається розуміння причин явищ, які відбуваються з оточенням. Діти оволодівають досить великою кількістю понять, природа яких частіше життєва, а не наукова. У навчанні молодших школярів значну цінність становлять ті предметні зв'язки, які дозволяють успішно формувати навчальну діяльність, оскільки, як відомо, у цьому віці навчальна діяльність є провідною, тобто всередині та за допомогою цієї діяльності виникають та розвиваються психологічні новоутворення та якості особистості що формують міцний «фундамент» її подальшого дорослого життя. Однак, недостатньо приділено уваги для отримання економічних знань молодшими школярами та формування у них економічного мислення. Адже результатом отримання економічних знань у молодшій школі буде інтерес до предмета й надалі. Учні сприйматимуть економіку не як щось незрозуміле й

непотрібне. А будуть прагнути до поглиблення знань, необхідних у житті чи майбутній професії. Діти змалку вчитимуться планувати сімейний бюджет, уміти жити, як то кажуть, на глибину власної кишені. Це ті знання, яких не має більшість із дорослих і які допомогли б нам не набивати голі, перш ніж наберемося власного досвіду [2].

У молодшому шкільному віці відбувається якісне психологічне перетворення пам'яті, процесів збереження і відтворення інформації. При цьому пряме завдання — запам'ятати — відходить на другий план, але результати мимовільного запам'ятовування, результати діяльності та програвання відповідних дій та ситуацій залишаються досить високими.

Питання успішного економічного розвитку є одним з найважливіших для нашої держави. Не навчивши дітей мислити і діяти за законами економіки, ми не зуміємо прищепити їм справжню культуру у реальному житті, достаток якого залежить від творчої ініціативи кожного.

Знання молодших школярів мають інтегруватись у зміст різних предметів (математика, читання, трудове навчання, «Я досліджую світ»), оскільки молодший шкільний вік – це період набуття базових життєвих знань, навичок і формування процесів розуміння, усвідомлення власного життєвого досвіду та оточення. Школярі які залучаються до азів економічної грамотності, в них формується нове економічне мислення, знайомляться з навколишнім життям людей і тварин, їхніми потребами та способами їх задоволення, економічними законами, створюється підґрунтя для подальшого вивчення економічних дисциплін в основній та старшій школі. На формування саме таких якостей і спрямована економічна освіта молодого покоління. Саме тому так важливо ще з початкових класів формувати в учнів економічне мислення, уміння орієнтуватись у нестандартних ситуаціях, проявляти ініціативу, бути в майбутньому господарями рідної землі

У сучасному світі самі знання, які передає вчитель, не такі вже й важливі.

Основне – як їх застосувати на практиці. Не можна цього навчитися, лише дивлячись у спину сусіда і в очі вчителю. Для цього потрібно значно більше: десь

помилитися, десь посперечатися, десь зробити спільний проект і презентувати його. Досить важливо, що Концепція НУШ пропонує впроваджувати інтегроване та проектне навчання. Такий спосіб сприяє тому, що учні отримують цілісне уявлення про світ – адже вивчають явища з точки зору різних наук та вчаться вирішувати реальні проблеми за допомогою знань з різних дисциплін. За допомогою інтегрованих уроків діти в комплексі пізнають навколишній світ, через досліди та спостереження дитина вчиться самостійно здобувати знання та критично мислити. Однак, слід відмітити, що підручників із навальними практичними кейсами, з різносторонніми знаннями недостатньо. А за деякими напрямами, як входження у світ економічної соціалізації практично відсутні.

Щоб прищепити дитині навички діяльності в реальному житті, необхідно вчити її мислити й діяти за законами економіки. Малюки, навчаючись, не лише набувають теоретичних знань, а й накопичують практичний досвід: вчаться розв'язувати завдання, поставлені в економічних іграх, працювати з комп'ютерами. Весь процес має будуватися як захоплююча гра, де треба починати знайомство з економічними категоріями й законами від простого до складного, від знайомого до незнайомого вводячи знання про економічні процеси у всі навчальні предмети.

Висновки та перспективи подальшого дослідження: Говорячи про перспективи, слід зробити наголос на необхідності постійного оновлення навчального контенту та форм методичної роботи у відповідь на виклики сучасності. Брати до напруження вчителів практиків до внесення їх матеріалів у навчальні підручники, здійснення більш суворої експертизи навчальних матеріалів для початкової школи що будуть відповідати вимогам сьогодення та концепції НУШ. Адже поняття «економіка» тісно пов'язується з поняттям «економія» - економією природних ресурсів, коштів, матеріалів, електроенергії тощо. Однією з причин економічних проблем є нераціональне використання природних ресурсів, споживацьке ставлення до навколишнього середовища, безгосподарність у стосунках з природою. Розкрити для учнів початкових класів

змістову сторону економічних понять через математичні та природничі завдання, мовні вправи має бути на меті при розробці нових навчальних підручників.

Список використаних джерел

1. Андрусенко, І. (2019). Підручник «я досліджую світ» як засіб формування екологічної грамотності молодших школярів. *Проблеми сучасного підручника/* (22), 6–15. <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2019-22-6-15>
2. Годована Т. Л. Формування економічного мислення молодших школярів. *Всеукраїнська науково-практична конференція «Інновації у роботі вчителя початкових класів: виклики і реалії НУШ»*. 14 квітня 2020р. (м. Львів) <https://genezum.org/library/formuvannya-ekonomichnogo-myslennya-molodshyh-shkolyariv>
3. Дембицька Н. М. Розвиток підприємливості та ставлення школярів до особистої власності в процесі економічної соціалізації. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ. 2019. Т. I *Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія*. Вип. 54. С.69-73.
4. Методичні рекомендації щодо викладання в початковій школі у 2019/2020 навчальному році. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 01. 07. 2019 р. № 1/11-5966 <https://osvitoria.media/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-vykladannya-v-pochatkovij-shkoli-u-2019-2020-navchalnomu-rotsi/>
5. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти.
6. [URL:https://www.lkmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf](https://www.lkmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf)
7. Стрибна О.В., Сошенко А.О. Інтерактивні методи навчання в практиці роботи початкової школи. Харків: Основа., 2005. С. 64 – 65.
8. Типові освітні програми для 1 – 4 класів. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/pochatkova/opys-klyuchovyh-zmin.pdf>

ІНТЕРСУБ'ЄКТНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК ЧИННИК РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ДІАЛОГІЧНОСТІ ПРИ СТВОРЕННІ ПІДРУЧНИКА

Наконечна М. М. (ORCID ID 0000-0002-2437-0853)

Інтерсуб'єктність об'єднує людей і показує, з ким є спільні цінності та сенси, ідеали та переконання. Завдяки інтерсуб'єктній взаємодії (як одному з факторів) людина може зважитися на подвиг або принаймні на суспільно, ціннісно значущі дії.

Інтерсуб'єктність – це позиція визнання та актуалізації суб'єктностей (особистісностей) один одного у взаємодії. Інтерсуб'єктність слугує джерелом натхнення та відчуття внутрішньої свободи.

Прагнення людини до свободи укорінене в гармонійних, конструктивних взаєминах. Чим відкритішою є особистість до інтерсуб'єктної взаємодії, тим повніше реалізується особистісна свобода – свобода, яка розкривається у паритетних, рівних відносинах. Інтерсуб'єктна взаємодія наповнює реальним змістом та діяльністю прагнення, плани, ідеали та мрії людей. У інтерсуб'єктній взаємодії людина розкривається як особистість, суб'єкт та індивідуальність.

У важких життєвих випробуваннях інтерсуб'єктна взаємодія стає важливим ресурсом підтримки. Люди, ставлячись один до одного паритетно, та надихаючи вивільняти свій потенціал суб'єктності, стають справжніми творцями в різних сенсах цього слова – міжособистісному, соціально-перетворюючому, власне креативному тощо.

Інтерсуб'єктна взаємодія тісно пов'язана з резиліентністю, особливо там, де ми говоримо про групову резиліентність, наприклад сімейну. Резиліентність розуміється як здатність швидко відновлюватися після сильних стресів та травматичних подій. Стрессова реакція “tend and befriend” («прихилися і задружися») фактично використовує потенціал інтерсуб'єктної взаємодії для конструктивних дій у складних ситуаціях. Поряд з такими класично визначеними реакціями на стрес, як втеча, завмирання або активна боротьба, реакція “tend and befriend” («прихилися і задружися») показує, що можна шукати ресурси в ситуаціях міжособистісного спілкування, а особливо у інтерсуб'єктній взаємодії.

Відповідно у критичних ситуаціях життя інтерсуб'єктна взаємодія допомагає вистояти, подолати труднощі, надихнутися на потрібні дії, а якщо необхідно – і на героїчні вчинки. Поговоривши з іншою людиною з урахуванням інтерсуб'єктних настанов, людина може відчувати прилив сил, енергії, подолати несприятливі стани тривожності, страхів, невпевненості тощо. Це особливо яскраво помітно у психотерапевтичному діалозі, але може бути справедливим для взаємодій, у яких люди довіряють один одному та відчують безпеку і захищеність у відносинах.

Юнацький вік – особливий. Це і дружні, і романтичні, і учбово-професійні відносини. І чим більше в цих відносинах диз'юнктивних, але надзвичайно цінних проявів інтерсуб'єктності, тим краще. Юнаки та дівчата вірять в добро, правду, справедливість, вищі ідеали. І це є основою героїзму, на який надихаються молоді люди. Звісно, не всі переживають юність конструктивно. Зокрема, в цей час часто дебютують психічні розлади, з'являються різні деструктивні залежності, манії, виникають поведінкові розлади. Майже в кожному з цих випадків юнак чи юнка може актуалізувати свою суб'єктність і, наприклад, навчитися жити з психічними розладами, подолати залежності та шкідливі потяги, вирівняти та гармонізувати свою поведінку. Людина як суб'єкт може самостійно регулювати різні аспекти свого життя, і тільки від неї залежить, чи підніметься вона до рівня героя або всебічно розвиненої індивідуальності, чи впаде в глибини деструктивності.

За Е. Фроммом, люди можуть прагнути як «свободи від», так і «свободи для». Саме орієнтація на свободу поряд з пов'язаною з нею відповідальністю дозволяє включатися у високорозвинені форми інтерсуб'єктної взаємодії.

Інтерсуб'єктна взаємодія тісно пов'язана з творчістю. Інтелектуальна активність, яку досліджувала Д.Б. Богоявленська, може реалізуватися на трьох основних рівнях – репродуктивному, евристичному та творчому. Чим вищий рівень інтелектуальної активності, тим більш імовірними будуть високорозвинені форми інтерсуб'єктної взаємодії, в які можуть включатися індивіди.

У книзі Януша Вишневіського «Самотність у мережі» описано взаємини двох персонажів, які сильно прагнуть знайти інтерсуб'єктність у світі відчужених стосунків. Головна героїня заміжня, але у неї немає близьких взаємин з чоловіком. Головний герой книги з радістю та хвилюванням відгукується на переписку засобами комп'ютерно опосередкованої комунікації через месенджер ICQ, і персонажам вдається віднайти справжню інтерсуб'єктну взаємодію і пережити глибоке, пристрасне кохання.

Глибинна потреба людини бути пов'язаною з іншими може реалізуватися у інтерсуб'єктній взаємодії, яка, слідом за цим, може принести свободу, осмисленість та екзистенційну радість в життя людей, дотичних до цієї конкретної інтерсуб'єктності.

Існує тісний зв'язок суб'єктності та мислення, яке, починаючи з підліткового віку (Л.С. Виготський, «Педологія підлітка»), стає центральною вищою психологічною функцією. Суб'єктність – це відповідальність людини за здійснені нею мисленнєві акти та перехід їх у вольові дії. Інтерсуб'єктність – це розподілена між людьми функція орієнтації на розвиток, свободу та особистісне зростання.

Інтерсуб'єктність координує мисленнєві вищі психологічні функції окремих індивідів у задачу спільного пошуку відповідей на поставлені завдання. Таким чином, інтерсуб'єктність посилює конструктивні ефекти від індивідуальних зусиль, індивідуального розвитку вищих психічних функцій до спільно-розподіленого розвитку, коли те, що було неможливим для однієї людини, стає можливим для кількох осіб (Л. Фейєрбах).

Інтерсуб'єктність орієнтована на вищі прояви людської психіки та культури загалом. Завдяки інтерсуб'єктності людина оволодіває новими щаблями розвитку та в цілому гуманістичного прогресу. Індивід краще усвідомлює, що означає бути людиною та залишатися нею в різних, іноді вкрай несприятливих обставинах життя.

Інтерсуб'єктність дозволяє розвинути особистісній рефлексії та мисленню людини, коли предметом розгляду стає її власна особистісність. Крізь

призму інтерсуб'єктності людина краще розуміє саму себе, зокрема в площині взаємодії з іншими людьми. Інтерсуб'єктність – це взаємодія з іншими, покликана сприяти особистісному розвитку. Механізмом інтерсуб'єктної взаємодії є розвиток динамічних смислових систем людей, залучених до інтеракції. Інтерсуб'єктна взаємодія розвивається разом зі збагаченням індивідуальних динамічних смислових систем учасників. Включаючись до інтерсуб'єктної взаємодії, людина в більшій мірі стає людиною та розвиває свій особистісний потенціал.

СТВОРЕННЯ СУЧАСНИХ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ

Невмержицький В. М. (ORCID ID:0000-0002-7489-0726)

Створення сучасних шкільних підручників, зазвичай, відповідає загальній практиці створення засобів масової інформації. Зокрема, при цьому використовуються певні принципи гештальт-психології (закони гештальту М. Вертгеймера) стосовно параметрів форми, кольорів та літер (шрифту) [1, 3]. Ці принципи враховують людську схильність до шаблонів та, відповідно, сприйняття найпростіших та найбільш стабільних форм. При створенні підручників вважають на те, що фон не повинен відволікати від, власне, подання інформації (співвідношення фігура – фон); пов'язані елементи розміщуються поруч один з одним на одній лінії (закон близькості, закон безперервності); щодо кольору та розміру, то вони повинні бути розташовані так, щоб поєднуватись графічно (закон подібності). Для елементів, не пов'язаних один з одним, повинні застосовуватися різні кольори, форми та розміри.

Оскільки прості елементи дизайну підручників сприймаються краще, складні мають використовуватися менше і, перевагу при цьому, слід надавати, також, їх симетричному розташуванню (закон лаконічності). Стосовно зовнішнього вигляду елементів, головну роль у дизайні відіграє врахування рівня індивідуального досвіду тих, хто навчається.

До підручників, як навчальних засобів, застосовуються такі принципи проектування: функціональність (відповідність цілям навчання), простота (дидактичне скорочення до найнеобхіднішого) та послідовність (однакове та чітке використання дидактичних засобів) [2]. Ці принципи, у свою чергу, враховуються у практиці роботи з формою, кольорами та літерами (шрифтом). Так, компоновання без контрастів швидко набридає. Форми та кольори викликають певні асоціації. У той час як форми викликають певні стани, кольори можуть викликати почуття та настрої. Однак, зважаючи на наявність відносно високої частки людей з проблемами сприйняття червоного та зеленого кольорів, розробникам підручників доречно подавати важливу інформацію не в цих двох кольорах [3]. При опрацюванні матеріалів необхідно прагнути до дотримання гармонії кольорів (менш сильні контрасти, аналогічна порівнянна яскравість і насиченість кольорів, їх змішування).

У візуальному оформленні, для сприяння процесу навчання (зокрема, формуванню інтересу учнів та їхнього критичного мислення під час заняття) важливу роль має компоновання та ілюстрації. Видавництво, що друкує підручники, також виконує певні завдання під час їх створення. Воно має сприяти передачі змісту предмету певній цільовій групі, структурувати та впорядковувати цей зміст, генерувати емоції, привертати увагу та, тим самим (наскільки це можливо) допомагати виділятися підручнику з повсякденності. При створенні зображень, графіки та текстових матеріалів необхідно враховувати, пов'язані з національною культурою, умовності (наприклад такі, як переважний напрямок читання).

Зважаючи на вищезазначене, слід констатувати, що шкільні підручники, незважаючи на появу нових технологій, завжди будуть незамінними для ефективного навчання учнів, зокрема в позашкільних умовах.

Крім цього, потрібно мати на увазі те, що книги завжди є носіями ідеології, причому не лише у тих предметах, які самі по собі зазнають різних ідеологічних інтерпретацій (такі, як історія, суспільствознавство, література), а й тих

предметів, які здаються більш «нейтральними» (наприклад, географія, біологія, математика).

Незважаючи на те, що останнім часом велика увага приділяється дидактичним та технічним аспектам, багато підручників часто більше зосереджуються на предметі, ніж на учні.

В сучасних умовах, шкільний підручник має бути побудований таким чином, щоб:

- визначати дидактичні завдання на початку кожної теми;
- виділяти відносини, що існують між новими уявленнями про навчальний предмет та поняттями минулого (епістемологія предмету);
- мати ряд питань для самооцінки знань як на початку вивчення теми, так і при його закінченні (для перевірки досягнення цілей).

Також, слід зауважити, що у сучасних підручниках, текст дедалі більше скорочується на користь ілюстрацій та графіки. Починаючи з 60-х років ХХ ст., велика увага приділяється друкарській читаності текстів, зокрема таким аспектам, як:

- розмір шрифту;
- стиль тексту (використання шрифтів для виокремлення певних слів, виразів чи концепцій у тексті);
- тип шрифту, що використовується (найпопулярніший - Times New Roman);
- довжина ліній;
- інтервал між лініями;
- розподіл тексту на абзаци;
- колір шрифту (бажано чорний);
- тип паперу (переважно повинен бути непрозорим, а не глянцеvim; не важким, за щільністю);
- заголовки та підзаголовки, які повинні чітко відрізнятися від тексту та складатися із символів різного розміру, що підкреслюють ієрархію побудови матеріалу;

- аналітичний покажчик (що міститься в кінці підручника), який повинен бути повним та точним, щоб допомогти читачеві у вивченні тем;
- додаткові тексти, що мають бути розміщені на полях або відокремлені від основного тексту, з використанням іншого друкарського стилю;
- примітки та посилання, які необхідно розміщувати на тій самій сторінці, до якої вони мають відношення, та чітко відокремлені від тексту;
- ілюстрації, що повинні відповідати тексту та супроводжуватися поясненнями, які їх ідентифікують чи коментують.

Зображення може виконувати кілька функцій: мотивувати, викликати інтерес та увагу; виконувати естетичну роль; доповнювати чи пояснювати текст; наводити приклади, які служать розумінню тексту.

Якщо зображення має сприяти мотивації, його необхідно розміщувати на лівій сторінці або зверху праворуч. Ефект, який хоче передати ілюстрація, збільшується з розміром та кількістю кольорів, що її утворюють.

З огляду на величезне значення, яке зображення має як для формування уяви, так і для переконання, корисно заохочувати учнів до критичного вивчення ілюстрацій.

Крім друкарської читаності, слід, також, приділяти особливу увагу психологічній читаності.

Легкість читання тексту залежить насамперед від особистісних характеристик самого читача. Фактично, в залежності від: рівнів інтелекту, мотивації та зацікавленості; перебування на рівні знавця цієї сфери або звичайного читача, цей читач здійснюватиме читання по-різному; тобто одна й та ж сама книга стає «дуже легкою» або «дуже складною». Однак, можна встановити об'єктивну простоту читання тексту з огляду на такі певні параметри, як: вибір слів; ступінь складності речень та спосіб вираження концепцій.

Загальна оцінка підручника має здійснюватися спочатку, на етапі розробки, експертами у цій галузі, потім групою майбутніх користувачів та, нарешті, усіма фактичними користувачами.

Головної уваги потребують такі параметри, як: точність змісту; наявність ідеологічного спрямування; психологічна оцінка; дидактична оцінка; практична оцінка (механічна міцність, вага, зручність, вартість); психологічна та друкарська читаність.

Таким чином, при створенні сучасних шкільних підручників слід враховувати те, що фон не повинен відволікати увагу від подання навчального матеріалу (співвідношення фігура-фон); пов'язані елементи повинні бути просторово розташовані один біля одного (закон близькості) та поєднуватися графічно (наприклад, за формою, кольором та розміром) (закон подібності). Ці елементи необхідно позначати рамками або межами (закон єдності). Принципи функціональності, простоти та одноманітності, також, не повинні перебувати поза увагою. Не слід забувати про національні культурні традиції тих, хто навчається (наприклад, напрямок читання: справа – наліво, згори – вниз). Важливо, щоб оцінювання підручника було всебічним, згідно визначеного спектру параметрів.

Список використаних джерел

1. Baumann A., Kegel T., Gläser M., Schellmann B. Medien verstehen – gestalten – produzieren. Eine umfassende Einführung in die Praxis der Medien. 7. Aufl., Haan-Gruiten: Europa-Lehrmittel Nourney, Vollmer, 2017. 841 s.
2. Ballstaedt S.-P. Wissensvermittlung. Die Gestaltung von Lernmaterial. Weinheim: Beltz, Psychologie Verl.-Union, 1997. 338 s.
3. Pettersson R. Bilder in Lehrmitteln. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren, 2010. 197 s.

ПРАКТИЧНИЙ ПОСІБНИК ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗМІСТУ – НАДІЙНИЙ ПОМІЧНИК ДЛЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Павлик Н. В. (ORCID ID: 0000-0002-5828-606X)

Сьогодні система загальної середньої освіти в Україні відчуває на собі суттєвий вплив докорінного реформування. Концепція Нової української школи

спрямована, передусім, на розвиток особистості учня, що вимагає від сучасного вчителя психогічної компетентності й творчого підходу до професійної діяльності. Творчість вчителя залежить від його світогляду, загальної і професійної культури й проявляється у мистецтві тлумачення навчального матеріалу, виділенні суттєвих ознак явищ, а також в організації конструктивних і цікавих форм міжособистісної взаємодії учнів.

Психогічна компетентність є основою педагогічної творчості вчителя, який має знаходити підхід до кожного учня.

В умовах Нової української школи в сучасного вчителя з'являються нові професійні завдання. Освітньою реформою передбачено низку стимулів для особистого і професійного зростання сучасних педагогів, адже саме через вчителя відбувається побудова нової школи й нового ставлення до дітей. Тож, педагог Нової української школи має бути носієм духовних, моральних цінностей, транслявати їх учням, бути лідером, вміти організувати не тільки навчальний процес, а й перетворювати свій предмет у засіб розвитку особистості учнів.

Л. Гріневич зазначає, що нові ролі вчителя полягають у виконанні наступних педагогічних функцій: *вихователя, фасилітатора, супервайзера, тьютора, коуча, модератора* в індивідуальній освітній траєкторії та особистісному розвитку дитини [1].

Педагог-вихователь має бути прикладом втілення у власному житті моральних принципів. Основою якісного педагогічного спілкування необхідними є духовні та моральні якості, адже педагогічна діяльність, що не одухотворена моральним змістом, втрачає позитивний сенс і є засобом лише прагматичного самоствердження педагога. Здійснення ефективного педагогічного впливу вимагає від педагога здатності до моральної оцінки людських вчинків. Слід зазначити, що фактором зниження ефективності навчального процесу унаслідок порушення стосунків між учнем та вчителем є авторитарність педагога, що загострює міжособистісні конфлікти й викликає невротичний розвиток учня. Тому сьогодні значно зростає роль педагога-

вихователя як взірця моральної компетентності й гармонійної поведінки.

Вчитель-тьютор (англ. tutor – учитель) – це особа, що веде індивідуальні або групові заняття, репетитор, наставник, надавач освітніх послуг; ключова фігура в дистанційному навчанні, що відповідає за проведення занять. Особливу потребу у діях тьютора мають здобувачі освіти інклюзивних груп.

Вчитель-коуч має сприяти дитині в розвитку, досягненні життєвих цілей та успіху. Коучинг (англ. Coaching – тренерство) – процес, під час якого люди навчаються й отримують певні навички. Коуч – це фахівець, тренер, який виступає як режисер навчального процесу і робить з учня професіонала в певному напрямі.

Педагог-фасилітатор (англ. facilitate – допомагати) – це вчитель, який стимулює та спрямовує процес самостійного пошуку інформації та спільної діяльності учнів. Фасилітація – це управління процесом обговорення питань у групі людей. Мета педагога-фасилітатора – налагодити ефективний обмін думками таким чином, щоб успішно подолати зіткнення думок й розбіжностей і прийняти вірне групове рішення.

Педагог-супервайзер (англ. supervisor – спостерігач, керівник) – організатор навчального процесу. Його метою є організація та контроль процесу навчання й спілкування всіх учасників педагогічної взаємодії.

Педагог – модератор. Модерація – це структурований за певними правилами процес групового обговорення проблем, пошуку шляхів їх вирішення, прийняття спільного рішення. Модератор – організатор групової роботи, що активізує і регламентує процес взаємодії учасників групи на основі демократичних принципів, забезпечує ділове спілкування, обговорення, визначення результатів групової дискусії.

Отже, сучасний вчитель має бездоганно знати свій предмет, любити дітей і свою професію, поєднувати в собі такі компетенції: фасилітатора (створювача умов для навчання), супервайзера (організатора), тьютора (репетитора), коуча фасилітатора (тренера, режисера), супервайзера, модератора (партнера). У своїй діяльності педагог Нової української школи має спиратися на компетентнісний,

особистісний, діяльнісний підходи. В особистісному плані він має бути психологічно та емоційно компетентною людиною, лідером і менеджером, успішним професіоналом, вільним від стереотипів, ефективним комунікатором, чесним, чуйним, тактовним, толерантним, люблячим дітей і свою професію [2].

Для опанування новими педагогічними функціями педагог Нової української школи має володіти психологічними знаннями й відповідними практичними навичками. Саме для опанування професійно-психологічними знаннями нами пропонується особливий формат практичного посібника *психологічного змісту*, який, сподіваємось, стане надійним помічником для педагогів нової української школи.

Змістом посібника може бути розгляд певного психологічного феномену (наприклад, ефективного спілкування, психологічного здоров'я тощо). Педагогу необхідно дати знання щодо структури, змісту, особливостей цього процесу або психологічної якості, а також практичні методи його (її) розвитку.

Тому структура посібника має включати *теоретичну частину* з оглядом в доступній формі результатів науково-психологічних досліджень певного психологічного феномена та програму (або спецкурс), що складається з *практичних психологічних (психотренінгових) вправ*, які педагог зможе використовувати як під час проведення занять з учнями, так і для власного особистісного саморозвитку.

Так, нами було розроблено, опубліковано й впроваджено практичний посібник: «Розвивальна програма для дорослих: «Гармонізація психологічного здоров'я особистості»» [3].

Зазначений посібник призначений для практичних психологів, аспірантів, викладачів психолого-педагогічного профілю та педагогів-андроґогів.

В посібнику представлено ретельний зміст інноваційної психолого-розвивальної програми гармонізації психологічного здоров'я особистості (як

педагога, так і учнів). Далі наведено детальний зміст посібника.

Таблиця 1.

**Зміст практичного посібника: «Розвивальна програма для дорослих:
«Гармонізація психологічного здоров'я особистості»**

Програма містить п'ять модулів: мотиваційний модуль («Психологічне здоров'я – основа повноцінного самоздійснення особистості»), чотири навчально-практичних модулі, що спрямовані на розвиток компонентів структури психологічного здоров'я (духовно-сміслового, соціального,

ВСТУП	
1. Психологічне здоров'я особистості	
2. Гармонізація психологічного здоров'я особистості	
3. Програма гармонізації психологічного здоров'я особистості	
Модуль I	Психологічне здоров'я – основа повноцінного самоздійснення особистості
Заняття 1	Поняття «Психологічне здоров'я людини»
Заняття 2	Критерії та закономірності гармонізації психологічного здоров'я
Модуль II	Гармонізація духовно-сміслового компоненту психологічного здоров'я
Заняття 3	Моральне самоусвідомлення. Розвиток відповідальності
Заняття 4	Актуалізація духовного потенціалу, творча самореалізація
Модуль III	Гармонізація соціального компоненту психологічного здоров'я
Заняття 5	Подолання егоїзму і розвиток моральних ставлень особистості – основа гармонійних взаємостосунків
Заняття 6	Тактовність і здатність тримати психологічні кордони
Модуль IV	Гармонізація психічного компоненту психологічного здоров'я
Заняття 7	Розвиток позитивного мислення, саногенних почуттів
Заняття 8	Розвиток волі, самоконтролю, стресостійкості
Модуль V	Гармонізація психосоматичного компоненту психологічного здоров'я
Заняття 9	Гарний настрій, енергійність, конструктивна активність – показники психосоматичного здоров'я
Заняття 10	Здоровий спосіб життя, помірність у задоволенні потреб, корисні звички – основа психосоматичного здоров'я
Рефлексивна частина	Уроки мудрості. Рефлексія отриманого досвіду
ВИСНОВКИ	

психічного й психосоматичного), та заключну частину, що сприяє рефлексії досвіду, отриманого в процесі навчання.

Програма розрахована на 44 академічні години, які складають 11 тематичних занять по 4 години кожне (які містять теоретичну і практичну частини). Заняття мають проводитись протягом навчального року двічі на місяць (або раз на тиждень) по 2 академічні години у малих підгрупах по 10-12 осіб.

Кожне заняття присвячено окремій змістовій темі й детально описано як в теоретичному, так і практичному аспектах. Кожне заняття триває по дві години й містить відповідно за змістом теоретичну та практичну частини.

Спочатку надається теоретична інформація щодо кожної теми. Теоретичну частину складають міні-лекції (по 30-40 хвилин – на той випадок, якщо вчитель самостійно буде викладати їх учням).

Друга частина кожної теми містить практичні психотренінгові вправи, рольові ігри, творчі роздуми, обговорення, вправи на самоаналіз, рефлексію тощо.

Психолого-розвивальна програма «Гармонізація психологічного здоров'я особистості» впроваджена у навчально-виховний процес спеціалізованого навчально-виховного комплексу «Лілея» міста Києва.

Програму проводила практичний психолог закладу, яка опанувала її виключно завдяки розробленому практичному посібнику.

В програмі брало участь 12 вчителів початкової школи, які відвідували групові заняття з психологом двічі на місяць протягом року. Контрольна група налічувала 10 педагогів того ж навчального закладу.

Для оцінки ефективності впровадження програми в експериментальній групі до і після формувального експерименту було проведено психодіагностику гармонійності психологічного здоров'я за допомогою авторської методики Н. В. Павлик «Психологічне здоров'я особистості». В контрольній групі також було проведено два аналогічних психодіагностичних зрізи на початку і наприкінці навчального року.

Статистичний аналіз показав, що впровадження програми в експериментальній групі дало конструктивні результати, які відобразилися у

позитивній динаміці показників сформованості усіх компонентів психологічного здоров'я.

Таким чином, впровадження викладених у посібнику психодіагностичних і розвивальних технологій в практику психологічних служб в системі освіти України має забезпечити психолого-педагогічних працівників практичними засобами зміцнення психологічного здоров'я та особистісного зростання, що сприятиме розв'язанню спектру психологічних проблем сучасної освіти.

Список використаних джерел

1. Гриневич Л. Нові професійні ролі і завдання сучасного вчителя в контексті концепції Нової української школи / Всеосвіта. [Електронний ресурс]. Режим доступу: – <https://vseosvita.ua/library/novi-profesijni-rol-i-zavdanna-sucasnogo-vcitela-v-konteksti-koncepcii-novoi-ukrainskoi-skoli-87162.html>
2. Павлик Н. В. Психологічна готовність особистості сучасного вчителя до творчої професійної діяльності в умовах нової української школи. *Психологія і особистість* № 2 (20), 2021, Київ-Полтава. С. 200-227. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://psychpersonality.pnpu.edu.ua/issue/view/14473/7838> (дата звернення 15.11.2022).
3. Павлик Н.В. Розвивальна програма для дорослих: «Гармонізація психологічного здоров'я особистості»: Практ. посіб. Київ: ФОП Паливода А.В., 2022. 111 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/732761/1/Програма%20гарм.пс.здор.16%20%283%29.pdf> (дата звернення 15.11.2022).

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ЯК ОСНОВА СТВОРЕННЯ ЯКІСНОГО ПІДРУЧНИКА

Папуча М. В. (ORCID ID 0000-0001-5264-3241)

В основі періодизації вікового розвитку повинен лежати сформульований Л. С. Виготським закон подвійного народження вищих психічних функцій: спочатку функція виникає як інтерпсихологічна, в просторі між людьми, а потім як інтрапсихологічна, внутрішня. Зміни вищих психічних функцій можуть призводити до змін вищої психіки. Задача психології – показати, які це зміни, яка їх якісна специфіка, наскільки це змінює реально вищу психіку дитини. Мова йде

про нові засоби спілкування та пізнання. Наскільки, наприклад, робота з комп'ютером змінює розвиток функцій за періодами. У цьому разі може раніше виникати мова, функція регуляції. Змінюється роль дорослого. Він повинен налагодити спілкування, щоб воно було керованим та призводило до розвитку вищої психіки. Будь-яка, навіть найвитонченіша, техніка не замінює дорослого.

Ключовими у визначенні вікового періоду є новоутворення, кризи та літичні періоди. Вони можуть зсуватися в часі, але це не є принциповим. Технічні засоби сучасності – це надання нових можливостей. В цілому теорія Л.С. Виготського підходить до будь-якого суспільства, і в цьому її сила, значущість і новизна.

Рання юність є переломним етапом онтогенезу особистості людини.

Традиційна наука схиляється більше до того, щоб вважати таким центральним етапом підлітковий вік. Традиція ця базується на психоаналітичних домінаціях початку статевого визрівання, що є, безумовно, важливим. Але суттєвіше все ж становлення соціальне, громадське. Старшокласник самими умовами життя поставлений перед необхідністю приймати відповідальні рішення відносно власного майбутнього. Його чекає перехід у незвичний соціальний простір життя, де він буде сам відповідати за себе і за все, що його оточує і що з ним станеться. Це - не просто ще одна зміна соціальної ситуації розвитку (таких змін було багато протягом онтогенезу), а принципово новий крок у зовсім несхоже існування, де почнеться усвідомлений життєвий шлях. Підготовка до цього кроку розгортає складні і важливі процеси внутрішнього світу людини. Рання юність – це період, коли в особистості все лише починається, але починається саме *все*. Цим він важливий, і цим цікавий і для науковця, і для вихователя. Психічний розвиток, який підпорядковується власним закономірностям, в цьому періоді ніби «подвоюється» - додається ще розвиток особистістю самої себе. Останнє - характерне для будь-якої дорослої людини, а в ранній юності ми бачимо початок цього явища. Воно ще не розгорнуте, нерозвинене, отже являє собою ідеальний предмет психологічного дослідження.

Отже, рання юність являє собою унікальний період онтогенезу людини. Вітчизняна психологія завжди приділяла йому багато уваги (чудові книги і підручники І.С.Кона, численні роботи І.В.Дубровіної, Т.М.Титаренко та ін.). Натомість у зарубіжній психології взагалі не прийнято відокремлювати ранню юність від підліткового віку, оскільки точками відліку там є дихотомія впливу на особистість середовищних та генетичних факторів при повній пасивності людини по відношенню до цього впливу.

Л. С. Виготським запропоновано принципівий підхід, що долав, кінець кінцем, застарілу і нав'язливу зарубіжну концепцію вікового розвитку, засновану на ідеї підпорядкування підростаючого індивіду середовищним або генетичним силам. Л. С.Виготський визначив нове розуміння рушійних сил психічного розвитку, джерел, умов, форм і процесу розвитку дитини в онтогенезі. Вік у теорії Виготського розглядається як одиниця психічного розвитку. Досліджено його структуру і динаміку. Структура віку визначає особливий простір існування людини та її вивчення. За Виготським, вона складається з соціальної ситуації розвитку дитини і основних психічних новоутворень даного періоду. В кожному віці соціальна ситуація розвитку містить в собі певне протиріччя («генетичну задачу», пише Л. Обухова, 1995), котре вирішується в процесі провідної діяльності. Виконання даної діяльності зумовлює виникнення психічних новоутворень віку - значних, фундаментальних психічних змін, що завершують і символізують даний вік. Новоутворення, в свою чергу, призводять до появи нової соціальної ситуації розвитку. Так відбувається зміна вікових періодів (динаміка віку). Ми бачимо, що, за теорією Л. С. Виготського, онтогенетичний розвиток зумовлений не просто дією зовнішніх або внутрішніх сил, а саморухом людини, чинником котрого є її власна активність. Це - принципове положення, і воно є сутністю бачення Виготським процесу розвитку психіки. Уявлення культурно-історичної теорії задають і схему аналізу вікового періоду, головними ланками якої є: соціальна ситуація розвитку; кризи; психічні новоутворення. Ця схема приваблива,

оскільки вона не штучна, а відбиває дійсну логіку розвитку. Вона приваблива також тим, що окреслює простір аналізу психології у власних межах.

Ця схема не включає в себе такі речі, як фізіологічні підґрунтя психічного розвитку, процеси соціалізації та особливості окремих психічних структур. Чи означає це, що вона є частковою і неповною? Нам здається, що ні. Погляд Виготського просто відбиває ту просту річ, що психолога цікавлять не біологічні засади психічного розвитку самі по собі, а взаємодія людини з ними і взаємовплив, який тут виникає; нам важливіше не просто дослідити соціальний вплив, а те, як особистість діє на зовнішнє середовище і тим самим сама себе змінює (О.М.Леонт'єв) нарешті, ситуація розвитку виглядає не так, що спочатку відбуваються певні зміни в окремих психічних процесах і це призводить до змін всієї особистості, а прямо навпаки: цілісні зміни зумовлюють перебудову окремих процесів - звідси переважання нашої уваги до цілісних новоутворень.

І, нарешті, ще одне. Узявши за основу нашого аналізу теоретичну конструкцію Л. Виготського, ми, разом з тим, зовсім не обмежувалися виключно його ідеями і добутими ним науковими фактами. Це й зрозуміло, адже Виготський ніколи конкретно не досліджував ранній юнацький вік, уже хоча б тому, що в його час такого поняття просто не було. Дійсна проблема дослідника полягає не в тому, щоб вчепитися в якусь одну, раз і назавжди визубрену теоретичну схему і відбиватися від об'єктивної дійсності, лаючи всіх «еклектиками», а в тому, щоб оволодіти існуючими поглядами науки на такому рівні, щоб не боятися, а використовувати їх, не гублячи при цьому того, що тебе цікавить у психіці, а не в якійсь черговій побудові. Така позиція наукового опанування, а не вірування, визубрювання, породжує зовсім не еклектичність, а діалогічність. Різні теорії і факти не заважають, взаємодіють і допомагають зрозуміти об'єктивну дійсність. Це буде дійсно правильним.

ШКІЛЬНИЙ ПІДРУЧНИК У СИСТЕМІ НАВЧАННЯ:

РОЗВИВАЛЬНО – ВИХОВНА ФУНКЦІЯ

Пастушенко В. С. (ORCID ID: 0000-0003-4477- 2769)

Полягає в сприянні активному формуванню найважливіших рис гармонійно розвиненої особистості. У розвивально - виховній функції, найяскравіше і найповніше відбивається специфіка сучасного підручника, хоча зрозуміло, що у своїй кожна з функцій несе певне розвивально - виховне навантаження. І якщо ми цю функцію ставимо в кінці переліку, то це не повинно затемнювати її головного, що веде серед усіх функцій знання. За допомогою підручника, педагог має можливість організувати потужний виховний вплив на учня. Коли добре виконана і відповідна суворим естетичним вимогам ілюстрація впливає на школяра, він опосередковано виховується через розвиток естетичних сприйнятів та уявлень, свого естетичного смаку. Так само вчитель надає глибокий виховний вплив на учнів у вигляді використання вміло розробленої автором підручника системи завдань і вправ, вирішення яких розвиває продуктивне логічне і мистецьке мислення. Таким чином, у всіх випадках виховна дія на школярів організується вчителем засобами підручника. Здійснюється на основі розвиваючого ефекту навчального матеріалу підручника (опосередковане виховання) у процесі навчання.

Дидактичні функції підручника, які є рядопозитивними, а складові систему ієрархічно взаємозалежних і взаємодіючих його властивостей, мають виступати у кожному підручнику в органічній єдності, у комплексі. Через дидактичні функції шкільного підручника найповніше та послідовно реалізуються виховні, освітні та розвиваючі завдання навчання.

Перерахований набір дидактичних функцій є, безумовно, відкритою системою - він претендує на закінченість, скоріше будучи відправним для подальшого дослідження. Переваги наведеної номенклатури дидактичних функцій у тому, що вона, по-перше, спирається системний підхід, відбиває реальні вимоги всієї системи реалізації змісту освіти. По-друге, не повторюючи дидактичних функцій цілісного процесу навчання, ця номенклатура конкретизує

їх стосовно провідного засобу навчання, яким є шкільний підручник. Можна з повною підставою стверджувати, що жодна з перерахованих дидактичних функцій шкільного підручника не суперечить загальним функціям та принципам навчання у загальноосвітній школі. Кожна з них і всі вони у комплексі цілеспрямовано працюють на досягнення єдності та найбільш повну реалізацію освіти, розвитку та виховання у процесі навчання. Однак вивчення дії механізму окремих функцій дозволяє стверджувати, що кожна з них певною мірою «тяжіє» до тієї чи іншої функції цілісного процесу навчання.

РЕАЛІЗАЦІЯ ДОСЯГНЕНЬ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ У НОВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ МАТЕРІАЛАХ

Полтавець Т. О. (ORCID ID: 0000-0002-8216-3713)

Нова українська школа запроваджується для більш комфортного процесу навчання та збільшення ефективності засвоєних знань, вироблення у здобувачів освіти умінь застосовувати отримані знання у своєму житті. Тобто, основною метою НУШ є зміна в методиці викладення матеріалу самого викладача, а не зміна навчальної програми. НУШ пропонує для вивчення дітьми також і психологічних знань, що, на мою думку, є дуже доцільним, зважаючи на те, що низька психологічна обізнаність батьків не дозволяє дітям в повній мірі пізнати оточуючий світ з точки зору психології. Яскравим прикладом будуть моменти, де діти невдало проявляють свої почуття один до одного, керуючись лише базовою конструкцією поведінки, яку вони спостерігають у своїй сім'ї.

Працюючи з п'ятима класами за програмою методичного посібника «Культура життєвого самовизначення» поділюся своїми висновками щодо актуальності цього посібника в реаліях НУШ. Перша половина тем є досить актуальними. Педагог має навчити дітей розуміти свої емоції, розповісти про їх види, а також наштовхнути на думку про індивідуальність кожного у прояві своїх емоцій. Доцільними є теми про свою поведінку, реакції на різні події не лише емоційні, а й поведінкові. У дитячому житті, в тому числі в навчальних закладах

часто спостерігаються негативні реакції учнів на різні події і ці реакції можуть бути обумовлені якимись внутрішніми, не завжди очевидними причинами. Для дітей же поняття «не очевидні причини негативних реакцій» - часто невідоме, через що відбуваються деструктивні реакції, та можливі подальші негативні відносини один з одним. Посібник же дає скелет уроку, завдяки якому психолог може доступно розповісти про ці нюанси та дати базові знання самоконтролю та вміння діяти у незвичних ситуаціях.

Друга половина тем досить провокативна, зокрема, тема, де педагог повинен розповідати про основні спільні та відмінні риси хлопчиків та дівчаток. Звісно, це більш з психологічної точки зору, проте на уроках під час розгляду саме цієї теми, я спостерігав моменти насмішок учнів над однокласниками, у яких є якісь симпатії до протилежної статі, а також прояви публічної відрази від однокласників, які мають низький соціометричний статус, що може бути тривожним сигналом прояву булінгу. Такі ситуації звісно ж обговорюються, але психолог, має розуміти що подача теми може мати негативні наслідки через моду на гендерну невизначеність, що лише зростає, тому варто розуміти психологічні особливості учнів у класі.

Слід відзначити, що посібник пропонує безліч ігор, які допомагають краще засвоїти тему уроку. В цьому і є одне з основних правил НУШ: учні мають вивчати уроки в спокійному та розслабленому стані з високим рівнем дофаміну. Ігри якраз і дають такий ефект.

Також важливим у посібнику є розділ «Слово до батьків». Але реалії сьогодення такі, що, як правило, батьки не сидять з дітьми на уроках і часто ці слова не використовуються. На мою думку доцільно запрошувати психолога на батьківські збори де він матиме змогу поспілкуватись з батьками та дати рекомендації щодо обговорення тих чи інших тем зі своїми дітьми, адже батьки часто мають більший авторитет для дітей, ніж педагоги.

Нові навчальні матеріали мають бути більш ширші у своєму наповненні. Тем для 5-тих класів у посібнику «Культура життєвого самовизначення» насправді досить мало і вичитуються вони за 1 семестр. Для учнів психологічні

години – це не тільки психологічна обізнаність, але й емоційна розрядка від складних для них предметів та емоційно нестабільних дорослих, зважаючи, що в 5-му класі діти проходять один з кризових моментів свого життя, а саме перехід з початкової школи в середню.

Варто створити для дітей підручники на основі психологічних знань, які б містили короткі життєві оповідання з прикладами поведінки, таким чином учні в легкій ненав'язливій формі знайомитимуться з правильними моделями поведінки у різних ситуаціях в додаток до знань сімейної поведінки.

Психологічні поняття можна розкривати у вигляді кросвордів, розмальовок, лабіринтів. Доцільно наповнити такий підручник завданнями типу «Обговоріть разом з батьками...» Така ігрова форма дасть можливість краще закріпити знання основних психологічних понять. Аналогом підручника може бути мобільний додаток у вигляді гри.

Викладений мною матеріал дає підґрунтя для майбутніх досліджень, а саме: можливість спостерегти, чи зміниться рівень конфліктності учнів, як зміниться їх соціометричний статус та порівняти рівень згуртованості класів, у яких проходили уроки, де викладалися психологічні знання і класів без таких уроків.

ВИМОГИ ДО РОЗГОРТАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ У ПОСІБНИКАХ НОВОГО ПОКОЛІННЯ ДЛЯ УЧНІВ 1-2 КЛАСІВ

Пархоменко Н. Є. (ORCID ID: 0000-0003-1313-3323)

Інтеграційні процеси української освіти в європейський простір знаходять своє відображення і в модернізації навчально-методичного забезпечення початкової освіти. Ґрунтуючись на нових наукових розробках українських вчених щодо впровадження компетентнісного підходу в освітній процес та зумовлених ним тенденцій осучаснення навчальної літератури для 1-2 класів закладів загальної середньої освіти, беручи до уваги досвід підручникотворення

в Польщі, Фінляндії, Ізраїлі, Великобританії, Сінгапурі та враховуючи запити педагогічної та батьківської спільнот щодо змістового наповнення освітнього процесу, у 2022 році вперше Міністерство освіти і науки України ухвалило рішення про конкурсний відбір навчальних посібників для 1-2 класів закладів загальної середньої освіти, які мають замінити підручник і робочий зошит, увібравши в себе їх функції [1]. Очікується, що репрезентація навчального матеріалу у таких посібниках буде представлена дидактично доцільною інтеграцією різних видів діяльностей, посиленням практичного складника освітнього процесу, близьким до світосприйняття дітей 6-7 років соціокультурним змістом. Також передбачається, що компетентнісний потенціал посібників буде реалізованим через навчальні завдання на формування в учнів бажання досліджувати світ, пізнавати його особливості, набувати практичного досвіду вирішення проблемних ситуацій. Все це має надати навчанню здобувачів початкової особистісної значущості, зацікавленості, відповідності освітнім потребам.

Задля досягнення окреслених цілей авторським колективам були запропоновані методичні рекомендації щодо розроблення навчальних посібників для 1-2 класів закладів загальної середньої освіти, у яких дефініцію «навчальний посібник» інтерпретовано як «навчальне видання, що повністю замінює підручник, у повному обсязі репрезентує у логіці пізнавальної діяльності систематичний виклад навчального предмета / інтегрованого курсу відповідно до навчальної програми та інтегрує функції підручника і робочого зошита» [2]. Тлумачення містить ключову вимогу до будь-якої навчальної книги: дотримання логіки пізнавальної діяльності. Це означає, що система навчальних завдань має актуалізувати дії дитини в послідовності: сприймання, засвоєння, відтворення, застосування в типовій / нетиповій, у тому числі творчій ситуації [3]. Для організаційного забезпечення цього процесу на засадах діяльнісного підходу, що в реалізації компетентнісного навчання займає провідне місце, у навчальному посібнику мають бути спроектованими навчальні ситуації, що містять проблему, пропозиції виокремлення проблеми, її аналізу, визначення відомих і невідомих

засобів для вирішення проблеми, пошук і «відкриття» характеристик невідомого та способу дії з використанням нових «відкритих» засобів діяльності, спроби вирішення проблеми та тренування, застосування нового в типових і нетипових ситуаціях (виконання компетентнісно орієнтованого завдання).

Акцентуємо увагу на тому, що передумовою опанування уміннями, передбаченими очікуваними результатами (конкретними цілями) навчального заняття, є глибоко продумана, дидактично доцільна система навчальних завдань, ознаками якої є їх взаємопов'язаність, послідовна зумовленість наступного завдання попереднім, виваженість обсягу матеріалу, обґрунтована зміна діяльностей.

Досвід експерта навчальної літератури дозволяє зробити висновок про те, що, захоплюючись цікавими формами представлення різних видів активностей (ребуси, анаграми, кросворди, малюнкові / словесні / числові ланцюжки тощо), автори отримують у посібниках для 1-2 класів калейдоскоп пізнавальних, загальнорозвивальних завдань, у якому губиться дидактична ціль і логіка пізнавального процесу. Для уникнення такої ситуації під час розгортання навчального матеріалу необхідно глибоко розуміти: що формуємо і для чого це учневі (де застосовується новий об'єкт опанування), що є орієнтовною основою для опанування об'єкта, який пропонується для пізнання (що необхідно актуалізувати), що дитина може знати про новий об'єкт, які навчальні дії вона повинна виконати для опрацювання нового тощо, яким чином може оцінити результат своєї роботи і спосіб його досягнення, якою повинна бути інформація на сторінці навчального видання, щоб створити для учня ситуацію успіху.

Важливо дотримуватись науковості, послідовності, наступності і перспективності у представленні у посібниках термінологічного кола, що забезпечує досягнення очікуваних результатів, передбачених освітньою програмою. Ураховуючи образність мислення 6-7-річних дітей, доцільно у навчальних завданнях через малюнок, схему, модель спонукати учнів до дослідження й практичного засвоєння сутності того чи іншого явища, процесу, що позначається певним терміном. Інтерпретація навчальної інформації через

моделювання сприятиме усвідомленому її опрацюванню й засвоєнню. Ефективність цього досягається тим, що навчальний посібник, який реалізує функції підручника і робочого зошита, відкриває можливості для пошуково-дослідницької, пізнавальної діяльності з фіксацією як її процесу, так і результату.

Завершеність системи завдань у навчальному посібнику забезпечується завданнями на самоконтроль і самооцінювання, які реалізуватимуть формувальне оцінювання, що в контексті впровадження компетентнісного підходу набуло широкого впровадження й високого рівня значущості для формування суб'єктності учня, що забезпечить його активність у діяльності [4]. Дієвість самоконтролю й самооцінювання досягається їх системністю.

Навчальний посібник нового покоління спрямовується на отримання учнями якісних показників досягнення очікуваних результатів навчання. Ефективність пропорованих порад до розгортання навчального матеріалу в навчальному виданні забезпечується досконалим методичним апаратом посібника, що має враховувати вікові особливості здобувачів освіти, сучасні підходи до вибору форм і методів опрацювання навчальних завдань та сприяти реалізації діалогічного характеру й практичної спрямованості взаємодії учасників освітнього процесу. Ці питання відкривають перспективи подальшої наукової розвідки щодо вимог до навчальних посібників, що поєднують функції підручника і робочого зошита.

Загалом, у контексті реалізації завдань реформи загальної середньої освіти «Нова українська школа» актуальність розроблення навчальних видань з окресленими нами характеристиками є високою, оскільки такі навчальні посібники сприятимуть комфортній адаптації учнів I циклу навчання до освітнього процесу; дозволять раціоналізувати освітній процес через системне поєднання видів навчальної діяльності, що передбачають виконання усних і письмових вправ, дидактично доцільно інтегрують здійснення розумових і практичних дій, які забезпечують досягнення мети практико-орієнтованих завдань, тим самим забезпечуючи учням набуття навчального досвіду й оволодіння компетентностями, визначеними освітньою програмою.

Список використаних джерел

1. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про проведення конкурсного відбору підручників (крім електронних) та посібників для здобувачів повної загальної середньої освіти та педагогічних працівників у 2022-2023 роках (1 клас)» від 30.09.2022 р. № 869 URL: <http://surl.li/eroat> (дата звернення: 15.01.2023).
2. Методичні рекомендації щодо розроблення навчальних посібників для 1-2 класів закладів загальної середньої освіти, які заплановано видавати за кошти державного бюджету у 2023, 2024 роках. Лист ДНУ «ІМЗО» від 21.06.2022 № 22.1/10-790. URL: <http://surl.li/ernzx> (дата звернення: 15.01.2023).
3. Власова О. І. Педагогічна психологія: Навч. Посібник. Київ: Либідь, 2005. 400 с.
4. Ларіонова Н. Б. Формувальне оцінювання в освітньому процесі початкової школи : навчально-методичний посібник. Харків : Друкарня Мадрид, 2020. 83 с.

КНИЖКА ЗАХИЩАЄ ВАШУ ДИТИНУ

Пушкарська Л. П. (ORCID ID 0000-0003-4459-1319)

„Без високої культури читання немає ні школи, ні справжньої розумової праці”.

„...Читання - це найважливіший інструмент навчання та джерело багатого духовного життя”.

В. Сухомлинський

Книга – це джерело знань – прописна істина культурної спадщини існує з давніх пір, з моменту виникнення писемності. Важко уявити побут, культуру, медицину, господарський розвиток, будівництво, виховання і навчання дітей і дорослих, збереження культурного коду будь-якої нації, щоб дбайливо не зберігала для своїх нащадків відкриття і досягнення в билинах, художніх творах, описах державних подій і потрясінь, настановах для своїх нащадків. Наш побут і культура, поняття про те що добре, а що погано, завжди і в усіх ситуаціях носило і мало повчально-привабливий напрямок. З книжок ми дізнавалися про вражаючі народні приклади мужності і, водночас, зворушливі приклади людської вірності, допомоги та взаємовиручки.

Немовлячий період – (від народження до 1 року) за допомогою книжки – іграшки, батькам слід добирати дитині книжки за віком, почати із картинок (книжки цупкі, легко гортати, а знищити – важко, щоб не відбити у дитини бажання взаємодіяти з книжкою через вираз „Не рви!“,...); знайомство з книгою – починається спілкування дитини з книгою і читаємо ритмічним, спокійним і лагідними звуками; найкраще для цієї вікової періодизації підходить материнський фольклор колискові пісні, потішки, пестушки, примовки, приказки, які забавляють і вчать маленьку дитину, з материнського фольклору і починається шлях дитини до книги; читайте віршики і розповідайте казки;...).

Ранній вік – (від 1-3 років) – словниковий запас дитини за цей період збільшується, таке швидке накопичення йде, насамперед, за рахунок спілкування, в тому числі - спілкування з книгою; улюблена книга з перших років життя дитини бути помічниками в пізнанні світу і розширенні кругозору; велику роль відіграє вибір книги, яка повинна відповідати віку дитини, з ілюстрацією високохудожньою (поєднання тексту та ілюстрації), оскільки книга на несвідомому рівні формує смак дитини, оскільки дитина в цьому віці – слухач, відповідальність за розуміння книги лежить на дорослому, слід читати з гарним настроєм, виразно і не поспішаючи, передаючи характер, почуття, переживання героїв; дітям потрібні казки - розповідати дітям казки означає виявляти турботу про них.

Дошкільний вік – (від 3-7 років) – переказувати, розмовляти або задавати запитання про прочитане; загадуйте загадки, вчіть напам'ять вірші, а також прислів'я і приказки; читати і розповідати повчальні розповіді - це прояв турботи про дітей, вони наповнюють життя сенсом і дають заспокоєння, тому що розповіді є дидактичними іграми.

Читання в голос, самостійне, вечірне або перед сном є топовим способом якісного проведення часу з дитиною і сім'єю.

Наукові дослідження, підтверджують, що читання книжок сприяє обмірковуванню, розвитку мисленнєвих здібностей, активує ділянки мозку, що відповідають за навчання та грамотність. Без сумніву, тільки книга може

попередити і захистити дітей, дуже часто, від грубого, загибельного впливу комп'ютеризаційного впливу на незміцнілу душу людини, адже у дитини може виникнути відчуття безвихідності і страху. Наше завдання показати дітям, що життя прекрасне і цікаве, але кожен повинен віддавати частину своєї любові, жалості і поваги в сім'ї, школі та на вулиці.

„Навчіть усіх дітей читати так, щоб вони вміли читаючи думати і думаючи читати...” В. Сухомлинський.

Список використаних джерел

1. Василь Сухомлинський. "Сто порад учителям" (електронний ресурс). URL: <https://mala.storinka.org/василь-сухомлинський-сто-порад-учителям.html>
2. Як обрати дитячу книжку в залежності від віку (електронний ресурс). URL: <https://life.pravda.com.ua/projects/reading/2019/09/9/238092/>

РОЛЬ НАВЧАЛЬНОГО ТЕКСТУ В ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВ

Слободяник Н. В. (ORCID ID: 0000-0002-2053-0688)

Сучасні соціальні виклики призводять до того, що інтелектуальні здібності людей починають розглядатися як ключовий чинник прогресивного розвитку суспільства. Загальноосвітня школа є найважливішим соціальним інститутом, який відповідає за відтворення, відновлення та якісне покращення інтелектуальних ресурсів суспільства. Відповідно формування інтелектуальних здібностей учнів в умовах шкільної освіти – одне з пріоритетних завдань у контексті національної безпеки.

Однак його рішення неможливе без з'ясування важливої обставини: орієнтація на інтелектуальне виховання учнів передбачає звернення до аналізу психічних механізмів, які забезпечують інтелектуальне зростання особистості у процесі навчання. Отже, потрібен перегляд усіх аспектів шкільної освіти на основі психодідактичного підходу.

Психодидактика – це галузь педагогіки, у межах якої конструюються зміст, форми та методи навчання, засновані на поєднанні психологічних, дидактичних, методичних і предметних знань з урахуванням психічних закономірностей розвитку особистості як основи організації навчального процесу та освітнього середовища.

Нині поняттям «психодидактика» позначають також певну сферу взаємного перетину інтересів сучасної психології та дидактики як міждисциплінарний напрям, який активно формується в останнє десятиліття на стику психології та дидактики. Відмінною особливістю цього напрямку є використання психологічних принципів, закономірностей та особливостей у якості основи [1]:

- для експертизи та розробки навчальних програм та технологій навчання; під технологією навчання тут розуміється єдність мети, змісту та методів навчання;
- для розробки підручників та навчальних посібників;
- для проектування та експертизи освітнього середовища;
- для розробки психологічних аспектів управління освітніми установами, що розвиваються, з акцентом на організаційній культурі;
- для оцінки (експертизи) якості освіти.

Відповідно до перелічених позицій, про психодидактику частіше говорять стосовно окремих дидактичних об'єктів: психодидактика навчання (та технологій навчання), психодидактика підручника, психодидактика освітнього середовища, психодидактика освітніх систем. У нашому випадку про психодидактику йдеться як про галузь перетину проблемних інтересів психології (психології розвитку, педагогічної психології, психології освіти) та дидактики, стосовно освітніх технологій, умов і систем.

Психологічним предметом психодидактики є психологічні особливості, закономірності та принципи розвитку, що використовуються як вихідна основа для експертизи, проектування та побудови освітніх систем та їх компонентів. У контексті розвитку психології це означає розширення традиційного об'єкта

психологічного вивчення. А саме, поряд із такими «об'єктами», як учні, педагоги, батьки, у цій ролі починають виступати технології навчання (включаючи навчальну літературу та її «цифрові» аналоги), освітнє середовище, освітня установа як суб'єкт свого розвитку та система його управління, а також освітня система як концептуальна єдність суб'єктів освітнього процесу, технологій навчання, освітнього середовища та системи управління цією освітньою установою [3].

Основними методами психодидактики, з точки зору психології, є рефлексія і моделювання, проектування та експертиза, а також формувальний експеримент на основі психологічних передумов, що забезпечують відповідність освітнього процесу психологічній природі розвитку учнів і тим самим інноваційний, випереджаючий характер розвитку учнів у процесі навчання [там само].

Однією з причин, що викликають в останні десятиліття підвищений інтерес до психодидактичного спрямування в сучасній психології та дидактиці, є загальна світова тенденція у розвитку освіти, відповідно до якої на перше місце з метою навчання виходить компетентність і, відповідно, особистість та суб'єктність учня [2; 3].

Шляхи реалізації психодидактичного підходу в навчальному процесі можуть бути різними: застосування «дидактичних ситуацій» з опорою на метафори та емоційний контекст [1], орієнтація на розуміння навчального матеріалу та формування понять на основі розвивальної функції кожного завдання, використання «реалістичного досвіду» [там само] і т.п.

Проте, з погляду деяких вчених, найважливішим чинником інтелектуального розвитку учнів є зміст шкільної освіти. З психологічної точки зору, розвиток інтелекту здійснюється через процес засвоєння, переробки та породження різноманітних предметних змістів, починаючи з найпростіших життєвих вражень та закінчуючи науковими гіпотезами про побудову Всесвіту. Що більше збагачено предметне середовище (фізичне, соціальне, освітнє), в яке занурена дитина дошкільного та шкільного віку, і що активніше вона з цим

середовищем взаємодіє, то вище буде рівень інтелектуальних здібностей підростаючої людини.

Нині проглядається тенденція нівелювати роль змісту шкільної освіти: вона проявляється у вигляді заміни предметних курсів на «інтегровані» курси, зміщення акценту на самореалізацію учнів у режимі діалогу з учителем на будь-якому навчальному змісті, ідеї щодо необхідності використання одного підручника з кожного шкільного предмету та ін.

Відповідно, з особливою гостротою постає питання психодидактичних вимог до змісту шкільної освіти, і зокрема, шкільного підручника.

Психодидактичний підхід, на думку його прихильників, дозволить вирішити багато методологічних протиріч, пов'язаних з розробкою сучасних підручників, взаємодією учнів із підручником, розподілом функцій між учнем, підручником та вчителем.

Сучасний шкільний підручник повинен конструюватися як поліфункціональна психодидактична система, що одночасно реалізує цілу низку функцій, таких як інформативна, керуюча, розвивальна, комунікативна, виховна функція, функція диференціації та індивідуалізації навчання [2; 4].

Отже, можна говорити про нову роль підручника, який має бути як навчальна книга для учнів (свого роду «інтелектуальний самовчитель»), забезпечуючи їхнє інтелектуальне виховання під час засвоєння навчальних курсів. Інтелектуальне виховання в цьому випадку — це процес збагачення різних форм індивідуального ментального досвіду кожного учня (когнітивного, понятійного, метакогнітивного, інтенційного), а також збагачення репертуару способів його інтелектуальної поведінки (пізнавальних стилів) засобами спеціально сконструйованих навчальних текстів.

Про особливу роль тексту в інтелектуальному вихованні особистості говорять багато фахівців, розглядаючи текст як «мислячу структуру», «модель пригоди думки», «партнера-співрозмовника», «механізм, який керує процесом розуміння». Текст — це те природне середовище, в якому здійснюється інтелектуальний розвиток людини впродовж усього життя.

У сфері шкільної освіти інтерес до текстів пов'язаний з їх оцінкою як умови ефективного навчання, зокрема, у контексті «теорії читача» (reader-oriented theory), за якою читач активно конструює значення (поняття) у процесі роботи з текстом [1].

Навчальні тексти нового покоління — це тексти, що розвивають, на основі яких вчитель може обрати для різних дітей різні траєкторії засвоєння одного і того ж навчального матеріалу. Розвивальний навчальний текст є своєрідним гіпертекстом, оскільки характеризується низкою специфічних особливостей [3]:

- структура навчального тексту, поряд з його «ядром» (певною інформацією у вигляді нормативних текстів), включає інші формати тексту (діагностичні завдання, лабораторні роботи, бесіди, довідники та ін.), тому такий текст не передбачає стандартну послідовність читання;
- наявність текстів різної міри складності як за змістом, так і за способами навчальної діяльності (текстів з демонстрацією зразків дій і відкритих текстів; текстів, що ініціюють режим виконавчої, дослідницької, проектної або творчої діяльності тощо); використання текстів різних жанрів та типів (констатуючих, пояснювальних, проблемних, сюжетних);
- звернення до різних форм пред'явлення навчальної інформації (словесно-логічної, візуальної, предметно-практичної, емоційно-метафоричної);
- неповнота, неоднозначність та суперечливість: у навчальних текстах присутні елементи невизначеності, які посилюються зверненими до учнів питаннями (принципова перевага невизначеності полягає в тому, що вона мобілізує потребу її «позбутися», а це є одним із джерел творчості);
- ефект особистої участі: забезпечується діалоговим характером навчальних текстів (у тому числі зверненнями до учня-читача), сюжетною основою тексту як засобом емоційної підтримки учня та умовою мобілізації ресурсів його життєвого досвіду, можливістю вибору способу вивчення матеріалу в залежності від рівня підготовки учня та його пізнавальних переваг;
- можливість навігації (пересування) по тексту: учень-читач може переходити від тексту підручника до текстів сюжетної навчальної книги або практикуму; у

межах практикуму – до завдань трьох різних рівнів складності; паралельно працювати з комп'ютерною програмою в режимі самодіагностики ;

— навчальні тексти організовані так, що знання не дається в готовому вигляді (учень поступово і самостійно підходить до визначень та нових понять); крім того, тексти запрошують учнів до створення авторського тексту.

Отже, один із перспективних шляхів інтелектуального виховання школярів у процесі навчання – це робота учнів зі спеціально сконструйованими навчальними текстами, що розвивають, які, з одного боку, є проекцією структури наукового знання, а з іншого – забезпечують формування психологічних механізмів продуктивної інтелектуальної діяльності.

Психологічною основою конструювання розвивальних навчальних текстів мають бути основні форми ментального (розумового) досвіду особистості [4] :

— *когнітивний досвід* – це ментальні структури («когнітивні схеми»), що відповідають за зберігання, впорядкування та перетворення інформації, що надходить; їхнє основне призначення — оперативна переробка інформації;

— *понятійний досвід* – це ментальні структури («концепти»), узагальнення та конструювання інформації на основі процедур абстрагування, ідеалізації, інтерпретації, моделювання; їх основне призначення – виявлення суттєвих ознак і відтворення в психіці суб'єкта, що пізнає, закономірних аспектів його оточення, а також породження нових ментальних змістів;

— *метакогнітивний досвід* – це ментальні структури («метакогніції»), що дозволяють здійснювати мимовільне та довільне регулювання процесу переробки інформації, а також свідомо керувати роботою власного інтелекту; їх основне призначення – контроль над ходом інтелектуальної діяльності та станом індивідуальних інтелектуальних ресурсів;

— *інтенціональний* (емоційно-оцінний) досвід – це ментальні структури («інтенції»), які лежать в основі індивідуальних пізнавальних нахилів; їхнє основне призначення – визначати суб'єктивні переваги щодо певного предметного матеріалу, способів вирішення проблем, джерел інформації тощо.

У межах цього підходу потрібно розробити типології навчальних текстів, що забезпечать основні лінії збагачення ментального досвіду учнів у процесі навчання [3]:

— лінія збагачення когнітивного досвіду (актуалізація різних способів кодування інформації – словесно-символічного, візуального, предметно-практичного, сенсорно-емоційного; формування когнітивних схем понять;

— лінія збагачення понятійного досвіду (робота з семантикою мови, у тому числі розширення семантичних полів понять; виокремлення різних типів ознак понять та формування зв'язків між поняттями різної міри узагальненості; формування розумових операцій з такими властивостями, як системність, усвідомленість; самостійне конструювання понять з опорою на процедури інтерпретації та моделювання; врахування основних фаз процесу освіти понять, таких як мотивація, категоризація, збагачення, перенесення, згортання);

— лінія збагачення метакогнітивного досвіду (розвиток мимовільного та довільного контролю інтелектуальної діяльності – здатності планувати, оцінювати, прогнозувати, працювати з помилками та ін.; підвищення рівня метакогнітивної поінформованості – уявлення про те, як побудовані наукові знання, які особливості різних способів пізнання; формування відкритої пізнавальної позиції – готовності приймати альтернативну точку зору, правильно реагувати на протиріччя тощо);

— лінія збагачення інтенціонального (емоційно-оціночного) досвіду (можливість вибору способу вивчення навчального матеріалу; опора на особистий досвід учня; актуалізація інтуїтивного досвіду – заохочення до висловлювання сумнівів, здогадів, «випереджальних» ідей, емоційних оцінок; використання елементів гри за рахунок сюжетних текстів; формування ціннісного ставлення до навчального матеріалу).

Отже, психодидактика представляє собою один з напрямів сучасної дидактики, що розвивається на стику психології та дидактики. В межах цього напрямку розробка освітніх технологій, освітнього середовища будується

виходячи з пріоритету психологічних цілей, завдань і особливостей розвитку тих хто навчається, що має забезпечувати розвивальний характер навчання.

Один із варіантів психодидактичного підходу у шкільній освіті – це вирішення завдання інтелектуального виховання засобами розвивальних навчальних текстів, які забезпечують збагачення різних компонентів ментального досвіду учнів.

Перспективою подальшого дослідження є аналіз психологічних аспектів психодидактики освітнього середовища. Незважаючи на багаторічний та різнобічний досвід психодидактичних досліджень, вивчення та розробка психологічних аспектів психодидактики проводиться розрізнено: різними авторами, з різних аспектів, на базі різних наукових та освітніх установ та у логіці власних наукових та практичних інтересів.

Потрібно створення широкої комплексної програми, спрямованої на розробку як загальних (теоретико-методологічних), так і приватних (предметних) проблем психодидактики. Крім того, не можна не відзначити малу поінформованість психологічної та педагогічної спільноти щодо перспектив застосування психодидактичного підходу до розв'язання проблем сучасної освіти.

Список використаних джерел

1. Brousseau G. Theory of didactical situation in mathematics. Dordrecht: Klumer, 1997.
2. Simon M., Tzur R. Explicating the role of mathematical tasks in conceptual learning: An elaboration of the Hypothetical Learning Theory. *Mathematical Thinking and Learning*, 2004. V. 6 (2). P. 91-104.
3. Van den Heuvel-Panhuizen M., Driyvers P. Realistic Mathematics Education..S. Lerman (ed.). *Encyclopedia of Mathematics Education*. Dordrecht: Springer Science + Business Media, 2014. P. 521-525.
4. Weinberg A., Wiesner E. Understanding textbooks through reader-oriented theory. *Educational Studies in Mathematics*, 2011. V. 76. P. 49-63.

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНОЇ ПІДТРИМКИ ВЧИТЕЛІВ У РОЗВИТКУ МУЗИЧНО ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

Соловей Я. Г. (ORCID ID: 0000-0001-6125-116X)

Проблема обдарованості та впливу музики на формування та розвиток особистості цікавила вчених різних часів. На сьогоднішній день є велика кількість статей, які розглядають обдарованість загалом, досліджують явище музичної обдарованості, оцінюють вплив відомих музикантів в різні часові періоди (Л.С. Виготський, Б.М. Теплов, А.М. Матюшкін, Д.Б. Богоявленська, Л.Л. Бочкар'єв, О.Л. Музыка, С.І. Науменко та інші). Поняття обдарованості включає в себе певну кількість явищ і характеристик людської особистості, які сама людина може розвивати чи навпаки, навіть не підозрювати про них. Нерідко обдарованих дітей можна легко виділити серед натовпу, просто поспілкувавшись з ними, вислухавши те, що вони думають про навколишній світ, про свої можливості в ньому та свої інтереси.

Обдаровані діти часто можуть проявляти свої можливості ще в ранньому дитинстві, і головна задача батьків, які хочуть зрозуміти, чи обдарована їх дитина – це отримати розуміння, чим дитина цікавиться, на що вона з більшим шансом зверне свою увагу – на фарби, музичний інструмент, матеріали для ліплення чи інші чинники. При виявленні будь-яких інтересів у дитини необхідно намагатись розвивати їх в здібності, давати дитині можливість творчо самовиражатись. Велика кількість дітей з дитинства цікавиться музикою, адже приємні мелодії в купі з цікавими формами і можливостями музичних інструментів створюють у дітей цікавість і бажання перевірити можливості таких предметів.

Музичні школи, можна вважати наступним етапом розвитку обдарованості дитини, і останнім фактором відділення звичайної зацікавленості і захоплення від обдарованості. Якщо для дитини, яка відвідує музичну школу, відвідує заняття і виконує задачі, заняття музикою не переходить з розважального періоду в навчальний період, і їх зацікавлення музикою не починає гаснути – таку дитину можна вважати обдарованою. Звичайно, це тільки визначення для початку

розвитку обдарованості, адже саме поняття “обдарований” закладає в собі можливість людини простіше та ефективніше виконувати певні задачі чи, у випадку з творчо обдарованими особистостями, мати своє розуміння творчості, мати бажання створити щось, що до них ще не робили, і мати певний набір якостей, необхідних для виконання того, чим вони хочуть займатись. Такі якості у обдарованих часто проявляються одразу, як от музикальний слух, відчуття ритму та можливість діяти згідно з ритмом, голос, який не будучи поставленим, добре функціонує для співу. Але не завжди потрібні якості проявляються відразу чи можуть бути частково відсутніми – тут в роботу вступає педагог, професіонал своєї справи, який може зрозуміти, які чинники не дають таланту дитини розвиватись далі, які психологічні чи фізіологічні проблеми віддаляють обдаровану особу від розкриття її можливостей. Розвинення голосу вправами, розвиток дрібної моторики для гри на клавішних, і в першу чергу завжди – психологічне налаштування дитини на позитивний результат. Не створивши потрібну атмосферу для розвитку в дитині її творчого Я, не вдасться розкрити її потенціал повністю.

Відповідно для такої задачі необхідний високий професіоналізм педагога, а також його всебічний розвиток, адже педагог, що навчає обдаровану особистість, повинен не лише добре володіти своїм предметом у педагогічному процесі, а і розуміти дитину, бачити її сильні і слабкі сторони. Ідеальний педагог для такого учня – це знавець в своїй галузі, але при цьому ерудований в інших напрямках, це людина, яка є вчителем, але яка ставиться до учня з розумінням і повагою, це в першу чергу професіонал, який готовий створити всі фізичні і психологічні умови, а також комфортне середовище для такого учня, аби надати йому можливість розкрити свої вміння.

Так, при роботі з обдарованими, О.Л. Музика вводить поняття ціннісної підтримки. За його визначенням ціннісна підтримка – це різновид психологічної допомоги, спрямованої на актуалізацію особистісних цінностей людини, їх видозміну чи розвиток з метою забезпечення суб’єктно ціннісної регуляції вирішення життєвих завдань і саморозвитку особистості. О.Л. Музика

виокремлює певні особливості ціннісної підтримки, які залежать від вікових аспектів розвитку здібностей, мотивації, самооцінки, соціальних стосунків тощо. Так, на думку психолога, ціннісна підтримка є досить ефективним методом сприяння розвитку обдарованості, оскільки по-перше, враховує індивідуальні особливості обдарованої особистості; по-друге розвиває взаємодію обдарованої особистості з соціумом; по-третє, передбачає фіксацію змін у розвитку як через рефлексію здібностей, так і через результати діяльності [1].

Кожна людина виділяє свою систему цінностей залежно від її типу характеру та зовнішніх факторів, таких як оточення. Залежно від цієї системи людина може ставитись до всього абсолютно по різному, і це відноситься також до обдарованих людей. Особливо цей момент є важливим для педагогів, які через розуміння цінностей власних студентів зможуть до кожного знайти свій підхід і надати ціннісну підтримку у випадку появи проблемних ситуацій. З обдарованими студентами завжди складніше працювати через їх розуміння світу, але вони залишаються такими ж людьми, проблеми яких можна зрозуміти чи передбачити.

У творчих людей частою проблемою є проблема самореалізації та заплутаності у власному покликанні – не всі обдаровані особистості впевнені в тому, що їх дар – це те, чим вони хочуть займатись насправді. Історію життя таких людей завжди цікаво і корисно розглядати. Ціннісну підтримку ж педагог може надавати з розумінням загальної життєвої ситуації обдарованого, а також зі знанням типу його характеру та роду діяльності. Для музикантів їх цінністю є їх власні вміння, для багатьох – їх інструменти, для деяких – визнання та повага від інших людей чи від конкретних авторитетних персон, може бути ще багато різних варіантів. Але справа в тому, що без підтримки такі особистості через часту можливу емоційну нестабільність можуть не лише почати негативно ставитись до власного заняття, а і загнати себе в глибоку депресію, яка може привести до найгірших результатів.

Звертаючись до самого поняття педагогіки, для вчителя, який працює з обдарованою дитиною, потрібно чітко розуміння методів, якими вони будуть

користуватись в навчальному процесі. Не може бути певного сталого алгоритму, за яким можна навчити кожного, особливо коли ми говоримо про обдарованих учнів, до яких потрібен нестандартний підхід. Навчальний процес сам по собі наповнений проблемними моментами, для вирішень яких і існують методи навчання, але при роботі з обдарованими учнями вчителю необхідно розумітись на всіх тонкощах кожного методу, аби забезпечити учню можливість абсолютно зрозумілого навчання для легкого розкриття його здібностей.

В загальному що можна сказати про ціннісну підтримку для обдарованих особистостей, які ще знаходяться на етапі навчання, будь-то школа чи вищий навчальний заклад. Як було виявлено, дуже важливим фактором з самого початку є оточення, а саме те, наскільки раннє оточення особистості є творчим і також наскільки воно спроможне розкрити його вміння з ранніх років. Чим більш творчими є сім'я чи найбільш наближені люди цієї особистості, тим більший шанс, що її можливості розкриють рано, і дадуть їм поштовхи та можливість розвитку надалі. Підтримка надання можливості розвиватись, будь то можливість відвідувати надалі музичну школу чи подарунок у вигляді інструменту для майбутнього музиканта є ледь чи не найважливішим фактором для майбутньої творчої особи. Важливо відразу виділити, що для музичного обдарованої особистості є важливим в житті та на що надалі вона буде орієнтуватися. В будь-якому випадку всі її починання потрібно підтримувати, адже не реалізовані мрії чи бажання для таких людей можуть бути критичними, враховуючи їх емоційність та сприйняття світу. Якщо талант не вдалося виявити з ранніх років, то надалі ця задача лягає на першого педагога цієї дитини. Будь це педагог у звичайній загальноосвітній школі чи можливо в спеціалізованій музичній, в будь-якому випадку хороший педагог легко зможе виявити обдаровану дитину. Його задачею буде не лише повідомити батьків про особливість своєї дитини, а і самостійно надати поштовх для майбутнього розвитку.

Для музичного обдарованої дитини може бути неймовірною удачею випадково потрапити в музичну школу з невиявленими музикальними

здібностями. В такому випадку дитина відразу зможе отримати належне навчання і в подальшому вищому навчальному закладі розвинути себе не лише як особистість, а і як хороший музикант. Весь час дитина повинна отримувати підтримку як з боку вчителя, так і з боку батьків оскільки будь-яке розчарування може призвести до втрати бажання займатися тим, що у дитини надалі може виходити найкраще. Підтримка в такому випадку має виявлятися в розумінні того, що не завжди все може вийти з першого разу, навіть якщо ти обдарований, і будь-кому потрібна практика. В більш зрілому віці, коли молода особистість вже може цілком розуміти чого саме вона хоче від життя, їй може бути не потрібна не лише підтримка в її розвитку вмінь. Не менш важливим для такої особистості є розуміння цінностей в її житті. Заради чого така особистість живе що вона може створити й подарувати цьому світу та що дорогим є саме для неї.

Список використаних джерел

1. Здібність, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень: монографія. Житомир: Рута, 2006. 320 с.
2. Тітов С.І. Музична обдарованість та її розвиток. *Вісник Житомирського університету. Серія «Педагогічні науки»* : зб. наук. праць ЖДУ імені І. Франка, 2004. Вип. 19. С. 223-226.
3. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей. Избранные труды. В 2-х томах. Т.1. Москва: Педагогика, 1985. С. 42-222.

ПСИХОЛОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ ПОБУДОВИ НАВЧАЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ СУЧАСНИХ ПІДРУЧНИКІВ

Терещенко Л. А. (ORCID ID 0000-0002-4279-158X)

Модернізація вітчизняної освіти її орієнтири на Європейський освітній простір є визначальними у НУШ. Сучасний розвиток освіти України у новій Українській школі ставить завдання постійного удосконалення системи підготовки учнів на основі пошуку й упровадження найбільш ефективних інноваційних засобів навчання.

У зв'язку з цим перед системою загальної освіти постає завдання переходу від традиційної (пасивної) педагогічної парадигми до активного навчання з використанням засобів інноваційних технологій, які потрібно використовувати у підручникотворенні. Зокрема, використовуючи проблемне навчання.

Проблемне навчання (грец. *problema* – задача, утруднення) – дидактична система, яка ґрунтується на закономірностях творчого засвоєння знань і способів діяльності, на прийомах і методах викладання та учіння з елементами наукового пошуку.

При побудові навчальних матеріалів для сучасного підручника потрібно враховувати створення проблемних завдань і способи їх вирішення.

При засвоєнні учнями знань, умінь і навичок педагог має керувати і спрямовувати процес створення проблемних ситуацій (основа яких має бути подана у підручнику), і завдяки цьому продукується самостійність учнів при отриманні знань, оптимальне їх засвоєння, ніж при пояснювально-ілюстративних і репродуктивних методах. При цьому сам навчальний процес буде активізуватися за рахунок зростання інтересу з боку учнів.

За рахунок застосування проблемного викладення матеріалу, учитель, працюючи за алгоритмом, спрямовує роботу учнів так, що вони через аналіз навчального матеріалу та використання власного життєвого досвіду шляхом зіставлення різних гіпотез підходять до вирішення поставленого питання. Ефективність використання методики проблемного викладання матеріалу посилюється тим, що учні, аналізуючи поданий матеріал, роблять власні висновки та узагальнення з можливістю їх застосування у своєму майбутньому житті, формують власні життєві компетентності з даної проблеми.

Проблемне навчання формує гармонійно розвинену творчу особистість, здатну логічно мислити, знаходити рішення в різних проблемних ситуаціях через аналіз, синтез, систематизування, класифікування, порівняння інформації. Учень накопичує знання і прагне до самоаналізу, саморозвитку і самокорекції.

Істотною ознакою проблемного запитання у навчальних підручниках – це прихована суперечність, яка веде до отримання неоднотипних відповідей. Ці

запитання не мають готової відповіді. Учні повинні самостійно проаналізувати неоднозначну ситуацію, почати пошук рішення і дійти до висновку.

Проблемні завдання у навчальних матеріалах мають бути нестандартними, містити у собі проблемні запитання і мати на меті засвоєння і закріплення нових знань, формування умінь і навичок.

Отже, проблемні завдання:

- дозволяють досягти більш глибокого розуміння матеріалу та його свідомого засвоєння;
- викликають пізнавальну потребу в новому знанні;
- формують комунікативні та творчі здібності;
- розвивають самостійність, активність, пошук нового;
- продукують всебічно розвинену особистість, яка прагне до саморозвитку.

ПСИХОЛОГІЧНА ЕДУКАЦІЯ ЗАСОБАМИ НАВЧАЛЬНОЇ КНИГИ

Федько В. В. (ORCID ID: 0000-0002-5220-4385)

Для української освіти особливо гострими на сьогодні є проблеми збереження та відновлення психічного здоров'я своїх вихованців. Війна обпалює душі наших дітей та молодь горем і сумом, позбавляючи їх радості безтурботного дитинства і мрійливої юності. Тому першочерговим завданням, яке стоїть наразі перед освітою в Україні – створити умови ефективної системи навчання в умовах воєнного стану. Однією з таких умов є використання елементів психоедукації при розробці освітніх матеріалів для сучасної навчальної книги.

З наукової точки зору, *психоедукація* – це пояснення і донесення до людей необхідної інформації про психічне здоров'я, психологічні негаразди та їх наслідки для особистості [1, 2]. Вона орієнтована на:

- загальну картину психічних розладів з їх позитивними, негативними симптомами та емоційними наслідками;

- різні типи захворювань, їх перебіг, причини захворювань;
- розпізнання індивідуальних ранніх симптомів порушення психічного здоров'я;
- визначення факторів, що впливають на стан здоров'я.

Здійснення систематичної психологічної едукції учнівської та студентської молоді (підготовка та розповсюдження інформаційних текстових матеріалів та інфографіки) засобами навчальної книги дозволяє у доволі зручній і достатньо доступній спосіб досягти зниження рівня ескалації з подальшою стабілізацією їхнього психічного стану, протидії воєнному стресу, подолання симптоматики психологічних травм.

Відмітимо, що сучасна навчальна книга, з одного боку – є невід'ємним компонент освіти, який складає основу формування пізнавальної активності учня/студента, властивостей їх особистостей, які проявляються у навчальній діяльності. З цієї позиції її можна розглядати як своєрідний «сценарій» цілісного учбового процесу, в якому відображені основні підходи до навчання та способи їх реалізації. З іншого боку, навчальна книга володіє потужним ресурсом пролонгованого психотерапевтичного впливу на психіку. Адже текст книги як одиниця навчання, залишаючись формою комунікації, підпорядковується цілям і завданням базових положень Мультиmodalьної сугестивної психотерапії, яка дозволяє максимально ефективно використовувати саногенний потенціал природнього процесу адаптації. Психолог засобами тексту представляє учням не лише у лаконічній, доступній формі сучасні знання про психологічне та психічне здоров'я, про психологічну травму, її причини та наслідки, але і допомагає окреслити, а подекуди і вибудувати когнітивну модель подолання травми в родині, під час навчання, що стає свого роду картою їх соціалізації. Книга з позиції психотерапевтичного впливу на психіку використовує два своїх основних прийоми: розширення поля свідомості та стимулювання творчої уяви дітей та молоді. За таких умов відбувається краще розуміння ними власного психологічного стану після перенесеного стресу, травми тощо. Психолог засобами тексту та малюнків (сюжетів) до нього у доступній формі відповідно

до вікових можливостей знайомить вихованців з методами, що дозволяють їм вийти з кризи та сприяють виявленню та залученню сильних особистісних властивостей, пошуку ресурсів для уникнення рецидиву і покращення психологічного здоров'я на довгостроковій основі. При кращому знанні вихованцями власних проблем, вони краще можуть жити з цим станом, адже для подолання ПТСР особі де-який час прийдеться жити з симптомами нервового та психологічного розладу. У такий спосіб діти та юнацтво стають більш впевненішими у своїх силах і підготовленими до сучасних життєвих викликів. Читання книг розвиває не лише загальну грамотність, мислення, пам'ять тощо, а й соціальні навички, формує резилієнтність та здатність до життєстійкості. Спілкуючись з учнями мовою текстів і малюнків, книга вчить їх як віднайти опору в собі, в оточенні, в новій ситуації, допомагає пережити втрати, як зцілити свою опалену горем душу і «зібрати» себе по «фрагментам» у якісно нове ціле.

Список використаних джерел

1. Гайова Н.В. Вплив навчального процесу на психоемоційний стан студентів. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. Чернігів, 2005. Вип. 31, т. 1. С. 103–104.
2. Миколайчук М. Дослідження культури звернення за психологічною допомогою у студентської молоді. *Практична психологія та соціальна робота*. Київ, 2013. № 6. С. 10-15.

ІНТЕГРАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ В СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ УЯВЛЕННЯХ ПРО НАВЧАЛЬНУ КНИГУ

Шатирко Л. О. (ORCID ID: 0000-0002-1953-0656)

Сучасна практична ситуація розроблення та функціонування навчальної книги формує потужний запит на глибоку психологізацію усіх складових педагогічних уявлень про розвиток особистості в процесі навчання. Водночас, осмислення змісту та форм освітніх матеріалів сьогодення виступає проблемним полем, ресурсом та рушійною силою інтеграції психологічного знання. Глобальні, світоглядні суспільні виклики спонукають сучасну систему

освіти до прийняття кардинальних рішень та системних перетворень у сфері освітньої політики. В цьому контексті актуальність проблеми посилення уваги до психологічної складової навчальної книги зумовлена, зокрема, необхідністю підтримки цінності системи освіти, здатної забезпечувати адаптацію учнів до сучасного життя в громадянському суспільстві в умовах невизначеності освітнього простору. В свою чергу, для сучасного етапу розвитку психологічної науки характерним є стрімке прирощення психологічного знання на ґрунті нових емпіричних даних та експериментальних результатів, запитів освітньої практики. Розширюється понятійний простір психології, з'являються нові, зорієнтовані освітніми потребами, напрямки та розділи психологічної науки, що, за логікою розвитку, зумовлює інтеграцію методологічного та емпіричного, експериментального знання в контексті рішення фундаментальних проблем предмету, методу, пояснення закономірностей розвитку особистості в просторі освіти.

Сучасні виклики щодо освітньої парадигми суспільства визначають основні координати психологізації ціннісних моральних імперативів педагогічних уявлень. Постає нова освітня реальність шкільного дитинства в період воєнного часу як особливий простір самореалізації дитини. Її ще доведеться досліджувати, осмислювати. Ця реальність репрезентує психологічно відмінні характеристики – розмивання відстаней між учасниками освітнього простору; екзистенційні виклики; доступність практично будь-якої інформації для навчання та роботи; зміна меж приватності; стирання соціальних статусів; насиченість шкільного освітнього простору електронними інструментами і ресурсами та переміщення його зі школи в онлайн-простір; трансформація шкільного навчання з допомогою цифрових продуктів, і рішень, інформаційно-комунікаційних технологій. Цифровий простір, світ конкурує зі школою у змаганні за увагу учнів.

Це спонукає до зміни акцентів системи освіти - від орієнтації на отримання знань, до системи, що націлена на підтримку взаємодії між учасниками освітнього простору з акцентом на їх співдіяльність; орієнтацію на

саморозвиток та самоосвіту, вибудову індивідуальних освітніх траєкторій; створення персоналізованих добірок навчальних матеріалів; цінність системоутворювальних навичок учіння протягом всього життя. Докорінно змінюється смисл шкільної освіти – від «людини освіченої» до «людини культури», людини здатної оволодівати різними культурами, формами діяльності, ціннісними спектрами. Перетворюється сам психологічний зміст освіти.

Непередбачуваність та невизначеність сучасного освітнього простору ускладнює прогнозування усього комплексу знань, навичок, компетенцій, якими мають володіти на момент завершення загальної освіти сучасні першокласники. Відтак складно визначити, які завдання мають постати перед навчальною книгою, освітніми матеріалами в сучасному світі? Впливи на побудову, трансформацію, психологічні вимоги, підстави розробки, конструювання навчальної книги можуть бути виявлені лише в контексті загальних настанов освітньої системи. Лише в контексті психологічного осмислення освітніх потреб усіх учасників освітнього простору можливе продуктивне з'ясування питання, яким має бути підручник, для чого потрібна навчальна книга. Визначення психологічних вимог до навчальної книги невідривно від загального бачення й розуміння суспільством майбутніх освітніх завдань, разом з тим невідривно й обов'язково передбачає, як умову успішної реалізації ідей нової навчальної книги, пропаганду цього бачення, розуміння на усіх рівнях освітньої системи. Це не лише передумова використання нової навчальної книги, але й мета. Щодо трансформації навчальної книги важливим є її спрямованість на вирішення завдань адаптації школярів в сучасному суспільстві, взаємодії в освітньому просторі й соціумі, спрямування на формування життєвих цінностей. Важливим є бачення освітніх завдань, в рішенні яких навчальна книга покликана відповідати базовим освітнім принципам й має не підміняти, не витіснити, не руйнувати процеси живого викладання, роботу вчителя, навчальний процес, а навпаки, підвищувати ефективність. Особливо сконцентровано постає така площина

питання в контексті експертизи навчальної книги, відбору навчальної літератури. Це абсолютно конкретне питання для кожного колективу школи, кожного учня, батьків, адміністрації школи. Наскільки можливо абстрагуватись від питання значення навичок, цінностей вчителів, їх власного розуміння результатів навчання та процесу викладання, учіння, меж експериментування з учнями, самовдосконалення та розвитку.

Потенціал нової навчальної книги повинен спрямовувати на вивчення певного явища в реальному світі, що стає платформою для міждисциплінарного навчання, виявлення міждисциплінарних елементів. Важливо мотивувати учнів займатись самостійними дослідженнями, взаємодіяти продуктивно та успішно, працювати разом, використовуючи освітні ресурси. Пріоритетними мають стати такі педагогічні практики, які навчають учня вмінням та надають досвід роботи з різними інформаційними джерелами, незалежно від їх предметного змісту. Потрібен широкий набір умінь по використанню ресурсів та сервісів інтернету, електронних підручників, умінь, що відповідають вимогам цифрового освітнього середовища.

ВИСНОВКИ

Інтеграція психологічного знання в проблемному полі педагогічних уявлень про навчальну книгу має рухатись у напрямку створення нової парадигми освіти на ґрунті нової, простої, плідної та об'єднавчої ідеї. Сучасний підручник (сучасний освітній матеріал для школи) має бути комплексним продуктом, який поєднує освітню програму, зворотній зв'язок, інтерактивну взаємодію та систему контролю.

Можливо, ми на порозі стрімкої зміни парадигми освіти. Можливо, доведеться визнати, що класична традиційна шкільна форма організації освіти поступово зникатиме. На зміну прийде онлайн-освіта.

ВІДОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бацилева Ольга Валерівна, (<https://orcid.org/0000-0002-8316-5956>), професор кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, доктор психологічних наук, професор.

Бучма Вікторія Володимирівна (<https://orcid.org/0000-0003-6163-0223>), старший науковий співробітник лабораторії психології навчання імені І. О. Синиці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Бучма Олег Васильович (<https://orcid.org/0000-0002-0241-5512>), старший науковий співробітник Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, кандидат філософських наук, доцент.

Брик Оксана Михайлівна (<https://orcid.org/0000-0003-4527-2408>), старший викладач кафедри психології та педагогіки Національного Університету «Києво-Могилянська Академія», магістр психології.

Гнатюк Ольга Владиславівна (<https://orcid.org/0000-0003-2445-6283>), провідний науковий співробітник лабораторії психодіагностики та науково-психологічної інформації Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, кандидат психологічних наук.

Гурлева Тетяна Степанівна (<https://orcid.org/0000-0002-6518-5216>), старший науковий співробітник лабораторії консультативної психології та психотерапії Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН, кандидат психологічних наук.

Гурова Ольга Вадимівна (<https://orcid.org/0000-0002-4258-6666>), молодший науковий співробітник лабораторії психології навчання імені І. О. Синиці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Дзюбка Людмила Віталіївна (<https://orcid.org/0000-0002-1972-3482>), старший науковий співробітник лабораторії психології навчання імені І. О. Синиці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник.

Журавльова Наталя Юріївна (<https://orcid.org/0000-0002-3575-9776>), науковий співробітник лабораторії консультативної психології та психотерапії Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Зубіашвілі Ірина Костянтинівна (<https://orcid.org/0000-0003-3642-8159>), старший науковий співробітник лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник.

Каплуненко Ярина Юріївна (<https://orcid.org/0000-0001-7369-8495>), старший науковий співробітник лабораторії психології навчання імені І. О. Синиці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, кандидат психологічних наук.

Кочаровський Мстислав Сергійович (<https://orcid.org/0000-0002-1481-1918>), асистент кафедри психології та педагогіки Національного Університету «Кієво-Могилянська Академія», магістр фінансів і кредиту.

Лавренко Ольга Василівна (<https://orcid.org/0000-0002-1972-3482>), провідний науковий співробітник лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, кандидат філософських наук, доцент.

Латиш Наталія Михайлівна (<https://orcid.org/0000-0003-0650-0834>), старший науковий співробітник лабораторії творчості Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, кандидат психологічних наук.

Латиш Олег Михайлович, аспірант Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.

Луньов Віталій Євгенійович (<https://orcid.org/0000-0002-7085-8454>), доцент кафедри загальної і медичної психології Національного медичного університету імені О. О. Богомольця, кандидат психологічних наук, клінічний професор психології.

Мар'яненко Ліана Василівна (<https://orcid.org/0000-0003-4166-7349>) старший науковий співробітник лабораторії психології навчання імені І. О. Синиці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник.

Мельничук Тетяна Іванівна (<https://orcid.org/0000-0002-5205-9958>), провідний науковий співробітник лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, кандидат психологічних наук, старший дослідник.

Невмержицький Володимир Максимович (<https://orcid.org/0000-0002-7489-0726>), провідний науковий співробітник лабораторії психології навчання імені І. О. Синиці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, кандидат психологічних наук, доцент.

Павлик Наталія Василівна (<https://orcid.org/0000-0002-5828-606X>), провідний науковий співробітник відділу психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих ім. Івана Зязюна НАПН України, доктор психологічних наук, старший науковий співробітник.

Пархоменко Наталія Євгенівна (<https://orcid.org/0000-0003-1313-3323>), начальник відділу наукового і навчально-методичного забезпечення змісту дошкільної і початкової освіти в Новій українській школі ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти».

Пастушенко Валентина Семенівна (<https://orcid.org/0000-0003-4477-2769>), науковий співробітник лабораторії психології навчання імені І. О. Синиці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Поклад Ірина Миколаївна (<https://orcid.org/0000-0002-8493-1763>) провідний науковий співробітник лабораторії загальної психології та історії психології ім. В. А. Роменця Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник.

Полтавець Тарас Олександрович (<https://orcid.org/0000-0002-8216-3713>), практичний психолог гімназії №109 ім. Т. Г. Шевченка.

Пушкарська Леся Павлівна (<https://orcid.org/0000-0003-4459-1319>), молодший науковий співробітник лабораторії психології навчання імені І. О. Синиці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, молодший науковий співробітник.

Середа Сергій Вікторович, аспірант Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Скальська Людмила Олександрівна (<https://orcid.org/0000-0002-0233-4034>), молодший науковий співробітник лабораторії історії психології імені В. А. Роменця Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Слободяник Наталія Володимирівна (<https://orcid.org/0000-0002-2053-0688>), старший науковий співробітник лабораторії психології навчання імені І. О. Синиці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, кандидат психологічних наук.

Соловей Яніна Григорівна (<https://orsid.org/0000-0001-6125-116X>), старший науковий співробітник лабораторії психології обдарованості Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, кандидат психологічних наук.

Терещенко Людмила Анатоліївна (<https://orcid.org/0000-0002-4279-158X>), старший науковий співробітник лабораторії психології навчання імені І. О. Синиці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник.

Федько Вікторія Володимирівна (<https://orcid.org/0000-0002-5220-4385>), старший науковий співробітник лабораторії психології навчання імені І. О. Синиці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, кандидат психологічних наук.

Шатирко Лариса Олексіївна (<https://orcid.org/0000-0002-1953-0656>), старший науковий співробітник лабораторії психології навчання імені І. О. Синиці, Почесний доктор психологічних наук Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Контакти лабораторії психології навчання імені І. О. Синиці:

Україна, 01033, Київ-33, вул. Паньківська, 2.
Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України
2 поверх, кімната 24
e-mail: conf_psynav4annja@ukr.net
psynav4annja@gmail.com

**Національна академія педагогічних наук України
Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України
Лабораторія психології навчання імені І. О. Синиці**

Наукове видання

**Сучасні психологічні вимоги до підручника
для Нової української школи**

Збірник матеріалів наукових доповідей круглого столу

м. Київ, 23 січня 2023 року

Ум. друк. арк. 6,5

Комп'ютерна верстка: Дзюбка Л. В., Бучма В. В.

Матеріали подано мовою оригіналу.

Друкується в авторській редакції з оригіналу макетів авторів.

Редколегія не завжди поділяє погляди авторів статей.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України
01033, м. Київ, вул Паньківська 2;
тел./факс: (044) 288-33-20

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції
№ 6418 від 03.10.20